U. I. 312

PERCZELNÉ KOZMA FLÓRA

FELOLVASÁSOK

ÉS

KÖZLEMÉNYEK.

1909—1915.

II. KÖTET.

ÁRA A HÁBORUBAN MEGUAKULT KATONÁK JAVÁRA 2 K. 50 F.

1915.
NEUMANN NYOMDA, IPOLYSÁG.

U.I. 312

PERCZELNÉ KOZMA FLÓRA

FELOLVASÁSOK
ÉS
KÖZLEMÉNYEK.

1909—1915.

II. KÖTET.

ÁRA A HÁBORUBAN MEGVAKULT KATONÁK JAVÁRA 2 K. 50 F.

1915.
NEUMANN NYOMDA, IPOLYSÁG.

FÉRJEM EMLÉKÉNEK, HÁLATELT

SZÍVVEL A HŰSÉGES ÉS KÖVET-

:-: KEZETES TÁMOGATÁSÉRT. :-:

A nők szavazatjoga.

A Magyarországi Nőegyesületek Szövetségének 1909-iki közgyülésén tartott előadás. Megjelent az „Az Ujság"-ban.

A budapesti Dávid Ferencz Egylet által beadott inditványt, mely egy választójogi szakosztály megalakitását ajánlja, van szerencsém a következő magyarázatokkal indokolni:

A Nők Nemzetközi Szövetségének 1904-ben Berlinben tartott közgyülése — tudtommal — a nők polgárjogainak megszerzésére ösztönözte az egyes nemzeti szövetségeket. Abból a szempontból indult ugyanis ki, hogy hiába dolgoznak a nők társadalmi uton korunk sulyos tévedései ellen, mig a kulturális haladást egyedül biztositó *helyes törvényhozást* nem mozdithatják elő.

A mig ezen ösztönzésre a legtöbb országban megalakult az illető nőszövetség választójogi szakosztálya, addig a mi szövetségünk ezen törekvése az egyesületek által leszavaztatott.

Hogy hagyományos multunknak és kegyeletünknek teszünk eleget, midőn ujból megpróbálkozunk ezen tulmodernnek látszó törekvéssel, bizonyitja az a tény, hogy évszázadokkal ezelőtt, a mikor Európa egyetlen más államában sem adtak a nőnek politikai jogokat, Magyarországon követküldési joga volt neki, mely 1848-ig fennállt. Egyáltalában a legnagyobb tévedés azt hinni, hogy ősanyáink, a régi nemes magyar asszonyok ellene voltak a hasonló törekvéseknek. Méltóztassanak a magyar nőmozgalom régi dokumentumai-

ból „A magyar anyáknak az Országgyülésére egybegyült Országnagyjai s magyar atyák elejébe terjesztett alázatos kérésük"-et elolvasni s meg méltóztatnak látni, hogy 1790-ben már a mienkhez hasonló indokolásokkal kérték a magyar anyák, hogy ne kárhoztassák őket csak a gazdasszonykodásra és ne zárják el előlük a tudományokat és az országgyülés tanulságait, mert a meglevő, szántszándékkal korlátozott müveltséggel és hatáskörrel még a nevelés nőies feladatát sem tudják kellően elvégezni!

Ismételve hangsulyozom a körlevélben mondottakat. Nem arról van szó, hogy egyik vagy másik liberális egyletnek egész programmját ráerőszakoljuk a konzervativabb egyletekre; csak egy pontban: a választójog érdekében folytatott csendes, de önérzetes törekvésben — mely törekvés sikere nyitja meg egyedül előttünk az ország sorsába való komoly beavatkozást — kivánjuk dolgozó nőinket csoportositani. Világért sem azért, hogy majdan férfias jogainkkal büszkélkedhessünk, hanem hogy nőies kötelességeinket — legalább a messze jövőben — gyökeresen végezhessük. Ismétlem, majdnem teljesen hiábavaló mostani dilettáns munkánk, a tünetek folytonos apró kezelése, mig a kellő hatáskörrel és joggal magán a baj gyökerén a magunk orvosságával nem segithetünk.

Hogy szegény hazánk tömérdek nyomorusága közül csak a női nemet legérzékenyebben érintőt emlitsem: a leánykereskedelemnek államilag engedélyezett volta, mindnyájunkat egy nemes harczba állit. Méltóztassanak meggondolni, mit segitünk mi a folytonos — nekünk ajánlott és szervezett — „mentési" munkával, fiatal leányokat hajnalban állomásukon váró missziónkkal, mikor magát e borzalmas kereskedelmet maga a törvény védi és szabályozza. Ezek a szerencsétlen leányok, kiknek szegénységét, müveletlenségét, öntudat-

lanságát, esetleg rossz hajlamait maga az öntudatos társadalom aknázza ki saját czéljaira, ezek a leányok is Magyarország leányai, tehát duplán testvéreink, a kik méltán megkívánhatják minden szerencsésebb körülmények között született honleánytól, hogy iparkodjék magának azt a fegyvert megszerezni, melylyel szabadulást hozhat reájuk.

Mert a mit ma nevéznek leánykereskedelem elleni harcnak, — kivéve a most nemrég megalakult „Magyar egyesület a leánykereskedelem ellen" gyönyörü és tiszta munkája — az nem valami logikus harca a társadalomnak! Az csak abban merül ki, hogy ne engedjük külföldre csempészni leányainkat, — mert ez égbe kiáltó bün és hazafiatlanság — de itt Magyarországon szivesen adják meg bármikor az engedélyt az elzüllésre! Furcsa hazafiaskodás az, mely éppen e szent földön nem tiltakozik a magyar vérnek és léleknek hivatalosan engedélyezett megrontása ellen.

De legnevetségesebbnek tartom társadalmunktól, hogy ragaszkodva a mai álszenteskedő állapotokhoz és megtagadva tőlünk a számottevő beleszólást, a legcinikusabb módon charitativ munkára predesztinál bennünket, buzditva, hogy csak „mentsük" — ha tudjuk — e szentesitett demoralizáczió elől mindkét nembeli ifjuságot.

Eszembe jut a mi öreg kertészünk, a ki rendszeresen az élivel állitotta föl a kaszát állatjai között, és a helyett, hogy fiait produktiv munkára fogta volna, felváltva állitotta őket őrnek, hogy egyik vagy másik állat bele ne lépjen a kasza hegyébe.

Én már szeretném egyszer a társadalom ezen ósdi, de czinikus felfogásu részének őszintén bevallani, hogy kifáradtunk a meddő, logikátlan munkába és nem vagyunk hajlandók tovább őrizni a kaszát. Igazán nincs értelme, hogy ugy a családi életben, mint kint a köz-

életben a lelkünket adjuk minden egyes törekvésünkre, mikor a mit a családban építünk, a mit a gyermekeinkbe plántálunk, azt lerontja a külvilágban való más felfogáson és más morálon felépült temérdek intézmény. A mit a közügyért dolgozunk, az szintén teljesen hatásnélküli a felállitott és törvényileg megpecsételt akadályokkal szemben.

Ismétlem, belefáradtunk a sok sikertelen munkába, hacsak nem a hiuság vezérel bennünket és megelégszünk azzal a sovány eredménnyel, hogy „szerepelünk" a közéletben.

Az egész egyetemes társadalomnak az a legszomorubb ténye, hogy több a szereplő, mint a számottevően dolgozó. Ne essünk mi is ebbe a hibába. Ne elégedjünk meg azzal, hogy itt vagy ott mi is jelen vagyunk, sőt dolgozunk is, hanem kutassuk kritikus szemmel, vajjon mozditottunk-e ezzel észrevehetően a meglevő, javitásra váró állapotokon!

Ha a nőiesség — melyet annyi antifeminista iró szebbnél szebb formákban énekel meg — csakugyan olyan pótolhatatlan nagy érdem; ha a szivünk, kedélyünk, egész lelkivilágunk csakugyan szelidebb, humánusabb, igazságszeretőbb mint a férfié; ha maga a természet ugy kitüntetett bennünket, hogy csakugyan egy külön, nemesebb morált szabott a számunkra, ugy ezeket a nőies vonásokat, de különösen ezt a magasabb erkölcsöt bele kell a mi mindnyájunk által szeretett magyar hazánkba olvasztani, mert a történelem maga bizonyitja, hogy magasabb erkölcs nélkül egyetlen egy nemzet sem boldogulhat igazán. Valamint bele kell az anyai érzést — ezt a nehéz, gondterhes, örökösen aggódó és töprengő tulajdonságot, mely válogatás nélkül majdnem minden nőben él, legyen az akár anya, akár sem — a nagy mindenségbe plántálni, ugyszólván egyetemesiteni, hogy ez fogadja, ez őrizze és

ez nevelje minden egyes törvényen és szokásokon keresztül a jövendőt megalapitó ifjuságot. Mert az igazi kötelességtudást és felelősségérzetet nem a könnyed és kellemes érzések, nem a mindenféle erkölcsi állapotokba belenyugvó, előkelően közönyös hangulatok, hanem éppen a komoly és gondterhes töprengések fogják a világ számára megteremteni.

Világért sem akarjuk tehát mostani törekvésünkkel magunkat e családi kötelességek alól emancipált világ mintájára „megedzeni" és mint mondani szokás „férfiassá" tenni, hanem szeretettel ápolva nőies vonásainkat, éppen ezzel kivánjuk átreformálni közéletünket. Különben is korunk összes modern és humánus mozgalmainak sikere, különösen a béke és az antialkoholizmus ügye nagy mérvben attól függ, lesz-e hivatalos szava a béke eszméért lelkesülő és mindenben józanságot és mérsékletet hirdető asszonynak.

Tudjuk, hogy a nők egy része nem bir azzal a tudással és intelligenciával, hogy tényleg használhasson a köznek; de vajjon a választó, sőt választott férfiak között nem találunk-e tucatszámra kétségbeejtő egyéniségeket? És a mai viszonyok között még ha csak néhány világos lelkü emberrel toldhatnók is meg a dolgozók seregét, vajjon nem lenne-e ez is áldás? Állitólag Szász Zsombor képviselő mondta volna a következő gyönyörü nyilatkozatot: „nem tudom pozitiv, hogy áll a nők táborában a magasabb intelligencia, de egy asszonyról határozottan tudom, hogy intelligens — ez a feleségem — és ezen egy kedvéért szükségesnek tartom a nők választójogának behozatalát". A leghiggadtabb és megbizhatóbb, semmiféle ultramodernségben sem szenvedő hazafiak, mint Giesswein kanonok, Prohászka püspök, Márkus Dezső curiai biró, Herczegh Mihály az egyetem volt rektora és még egy sereg szereplő ember, kik éppen nem a meggon-

dolatlan tulzásoknak hivei, mind a női választójog mellett nyilatkoztak már nem egyszer. A régiek közül, hogy csak két kiváló egyéniséget említsek: halhatatlan Eötvös Józsefünket és a magasabb magyar nőnevelés megteremtőjét Veres Pálnét; mindkettő hive volt a nők egyenrangusitásának. *És még velünk tart egy sereg nem ugyan hirneves, de a mi életünkben nagy szerepet játszó, igazságos lelkü férfi, kik szeretettel és gúny nélkül támogatnak bennünket törekvésünkben.*

Utoljára még csak egy érvet legyen szabad felemliteni. Bármilyen előkészületlen legyen is e nagyobb feladatra tudásunk; bármennyire járatlanok és tanulatlanok legyünk is egy vagy más tekintetben, egy pontban majdnem kivétel nélkül elönyben vagyunk: a *lelkesedésben*, vagyis a *becsületes munkában* és az *emberiességben* való rendithetlen hitben! Már pedig, hogy mit jelent ez a lelkesedés, ez a hit a haladásra nézve, azt nem igen szükséges magyarázni. A mi szerencsétlen társadalmunk és közállapotaink nem azért nem haladnak erkölcsileg, mert az emberiség képtelen volna a haladásra, hanem mert közönyénél és nembánomságánál fogva nem tud saját haladásában hinni s igy nem is igyekszik egy tisztább világnézetet megszerezni. *Minden egyes határozatnál, minden egyes törvénynél, bevett szokásnál egyenként ki tudom mutatni ezen pesszimizmus szülte tökéletlen megoldást, mely rendesen temérdek ártatlan áldozatot követel.* Ezt a megrögzött, hivatalos pesszimizmust döntené meg, vagy legalább is csökkentené a közintézkedésekben — a *hittel* folytatott női munka.

Erre a „hit“ szóra természetesen ismét felujulhat az ellenpártnak már régóta hangoztatott nézete, mely szerint éppen a női lélek vallásos, „babonás“ volta miatt félő, hogy hazánkban a liberálizmus szenvedne ezen ujitásnál, mert a mi müködésünk csupa

konzervativizmust és a lélek lebilincselését, miszticizmusba való lesülyedését eredményezné.

Mélyen tisztelt Közgyülés! a mi lelkünk vallása, mely hiszi az igazat, szépet és jót, mely hirdeti az emberiség javuló és tökéletesülő nemes voltát — a mi hitünk *nem bilincsel és nem sülyeszt a sötétségbe senkit és semmit, hanem inkább mindeneket felszabadit és magasra emel!* Ez az a köteles lelkesedés, az az egyetemes szeretetten alapuló szükséges *enthuziazmus*, melyről Magyarország két legnagyobb szónoka: Tisza István gróf és Prohászka Ottokár majdnem egyidőben hangoztatta, hogy e nélkül a világ sohsem érheti el azt a magaslatot, mely egy eljövendő tisztább világnézethez szükségeltetik. Ez az az emelő erő, melyet éppen a haladás és igazi szabadság érdekében nem nélkülözhetünk már soká.

A komoly női törekvésnek ellenségei azzal szoktak érvelni, hogy a női nem még eddig a feltalálók sorában sohasem állt, semmiféle meglepő találmányban nem részesitette a világot, tehát nem számithat a meglévőnél nagyobb jogokra. Tökéletesen igaz, hogy például a „levegő" divatos „meghóditásában" nem nagy részünk van, legfeljebb egy-egy fohász emelkedik tőlünk a magasba, hogy katasztrófával ne végződjék e merész vállalkozás. Hanem *egy* közös és *egyetemes* találmányunk, *egy magasba gravitáló*, de biztos alapon szervezett, biztos sikert eredményező tervünk nekünk is van: ez az alacsony és önző szenvedélyek legyőzésén, „meghóditásán" alapuló merészebb szárnyalás, becsületes és tiszta életfelfogás, mely valószinüleg felveszi a konkurrenciát a leggeniálisabb repülőgéppel is . . .

Tisztelettel kérem az egyletünk által benyujtott inditványnak szives elfogadását.

Nők a politikában.

(Az Ujság.)

Fenti cimen jelent meg „Az Ujság“ mult vasárnapi számában Neumann Árminné nagyrabecsült irótársam cikke, mely a Magyarországi Nőegyesületek Szövetségének legujabb munkaprogrammját tárgyalja, azt hangsulyozva, hogy a szövetség kötelékébe tartozó nőegyesületek a választójog érdekében való müködéssel a *„modern suffragettek vizében eveznek“*.

Mint ezen uj munka mostani felvetője, kezdeményezője és mint a Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége most megalakult választójogi szakosztályának elnöke, kötelességemnek tartom e meg nem érdemelt kritikára tisztelettel válaszolni.

Aki érdeklődött a szakosztály megalakulása iránt és meghallgatta vagy elolvasta szerény és nőiességet szolgáló érveinket, valamint figyelemre méltatta a női egyesületek lapjaiban megjelent munkaprogrammot (melyben erősen hangsulyozzuk, hogy soha az utcára ki nem visszük e mozgalmat és méltatlan, erőszakos fegyverekkel sohasem küzdünk), azonnal meggyőződhetett, hogy egyáltalán nem a lármás, eszeveszett, „zavaros vizben evező“ angol suffragettek mintájára kivánnak magyar asszonyaink a választójog érdekében dolgozni.

Hogy az egyesületek delegátusai a szövetség közgyülésén egyhangulag elfogadták inditványomat, — nem azért, mert az én inditványom volt, hanem mert véletlenül a korszellem követelményét fejezte ki — csak annak a tanujelét adta a szövetség, hogy élő, gondolkodó, megfontoló és *következetesen reformálható* egyesületek társasága.

A *haladó* irányban való nézetváltozás nem ingatagság, szeszélyesség vagy jellemgyengeség, hanem, köteles és törvényszerü fejlődés. Nem szégyenlem bevallani, hogy körülbelül hat év előtt még én is ellene voltam a nők választójogának és ezt Batthyány grófnő termében Schwimmer Rózával szemben nyilvánosan meg is mondtam. Már négy év előtt a szövetség temesvári közgyülésén — közben folyton figyelve és megfontolva ugy a hazai, mint a külföldi eszmeáramlatokat — azon négy vagy öt asszonyhoz pártoltam, a kik a nagy többséggel szemben egy választójogi szakosztály megalakulását kivánták — természetesen hiába. Tovább figyelve a jelenségeket, ma már magam tettem meg az inditványt és *a még négy év előtt merev ellentábort képező hatalmas asszonytábor, becsületesen és nyiltan bevallva a korszellem fejlődését és a fordulat szükségességét. óvatosan, nemesen, de egyhangu határozattal, habozás nélkül lépett e haladás utjára.* És ez nem meggondolatlan vagy szeszélyes „beugrás", nem is suffragettek módjára való „evezés", hanem jelentéktelennek látszó, de gyönyörü kis kép ama nagy, egyetemes haladásból, mely lassan, de biztosan viszi előre a világot! Ez *megfontolt* és kidolgozott programm, csendes kis előmunkálat, mely becsülettel és hüséggel akar segédkezet nyujtani a fokról-fokra emelkedő korszellemnek.

Óriási tévedés azt hinni, hogy ha néhány ember makacsul ragaszkodik a régihez és kigyót-békát kiabál a modern eszmék ellen, hogy akkor majd a haladás kereke megáll. Ugy a világtörténelemből, mint a filozófiai vagy egyéb tudományokból láthatjuk, hogy ha egy-egy reformnak *elérkezik* az ideje, minden struc-politika ellenére *bekövetkezik* az a gyakorlatban is. És akkor válik csak országokat romboló veszedelemmé, ha az embereket *előkészületlenül* találja és ferde vagy

gonosz irányba fajul el. Ha pedig már elfajult is egy-egy reform, nem a merev ellentállás, a kétségbeesett védekezés szolgál okos politikául, hanem a nemes és megbizható alapon megalakult *párhuzamos* munka, mely az ellenséges indulatu eszmében található *igazságot* kivánja a maga módja szerint megvalósitani.

A tulzó és gyülölködő szociálizmussal szemben a krisztusi szereteten alapuló szociálizmus, a külföldi elvadult feminizmussal szemben pedig a szelid fegyverü, meggondolt hazai feminizmus a legjobb orvosság. Különben hogy Angliában is milyen kifogástalan magaviseletü, a legnagyobb intelligenciával megáldott női munkások vannak, bizonyitja a nálunk időző miss Corbett, a ki maga tett éles különbséget a szuffragettek és a békésen dolgozó komoly munkások között.

Ne egy kis asszonycsapatnak a haladáshoz való bölcs alkalmazkodását kifogásolja a kritika, hanem a nagy, régi tábornak a fényüzéshez, esztelen divatmajmoláshoz és lelketölő üres zsurozáshoz való makacs konzervativizmusát tegye pellengérre! Ez százszorta nagyobb veszedelmet rejt magában a jövendőre nézve, mint a mi szerényen megalakult, hiuság nélkül dolgozó kis szakosztályunk. A komolyan gondolkodni és tanulni akaró, vagy már a közügyekért dolgozó asszonyokra bizton számithatunk, hogy mint feleség és anya — még pedig *nevelő* anya — megteszik a kötelességüket, valamint a kulturmozgalmakat is *megértően* támogatják.

De hogy a mai nagykalapos, délelőtt a váci-utcában sétáló, délután zsurokat járó, flirtölő, szivarozó, jótékonycélu kabaret-előadásokat rendező asszonyok milyen családi életet, milyen álkulturát és milyen jövő generációt teremtettek, azt legjobban a szociális érzékü és nagyszivü Neumann Árminné tudja, a ki nem egyszer panaszkodott előttem, társadalmunk végtelen

léhasága felett és ebből kifolyólag a jövendőnek szomoru sorsa miatt.

Hanem azután azt mondani a társadalomnak, hogy mivel az asszonyok ostobák, tudatlanok, léhák, nagykalaposak és hisztérikusan szeszélyesek, azért nem szabad őket komoly munkára nevelni, ez éppen oly nem helyes álláspont, mint az a másik szintén mindennapi állitás, hogy mivel ocsmány és erkölcstelen a politikai élet, duhajkodással és részegséggel járnak a választások, azért a finom és gyenge lelkü asszony ne is gondoljon arra, hogy *valaha* beleszólhasson embertársának vagy nemének érdeke és ügye miatt a közügyekbe. Ilyen pesszimizmussal nem neveljük kötelességtudásra, hitre és reményre az embereket! De különösen nem neveljük Isten helyes tiszteletére az emberiséget! Mert ugyan ki tisztelné azt az Alkotót, a ki *végzetszerüleg* szennyesnek, erkölcstelennek és utálatosnak teremtette a közügyekben dolgozó munkát és különösen az államok sorsát intéző politikát; az emberiség nagyobb felét pedig tudatlanságra, lelkiismeretlenségre, divatmajmolásra, zsurok látogatására szánta és csak ezeken keresztül teremtette „boldogitó" családi életre és „kulturtörekvésekre"!

A fejlődés törvénye uralkodik rajtunk s igy sem a politika, sem az asszony a mai alacsony szinvonalon nem maradhat. Vagy egy nemesebb politikával müködő társadalom emeli magasabb emberré a nőt, vagy a kioktatott, megnemesitett asszony reformálja lassanként át a visszamaradt társadalmat és munkáját. A mi szakosztályunk Isten segitségével megkezdi az oktató és nevelő előadások tartását.

UNITÁRIUS EGYHÁZ KÖNYVTÁRA

A nőmozgalom egy kérdéséről.

Hozzászólás a Magyar Társadalomtudományi Egyesületben tartott feminizmusról szóló vitához. Megjelent „A nő és a társadalom"-ban.

A nagyrabecsült előadónak, dr. *Kenedi Géza* úrnak vasárnapi cikke, melyben gyönyörüen jelzi, hogy ez az eszmecsere nem ellenséges harc, hanem az igazságnak együttes, becsületes keresése akar lenni, bátorit fel arra, hogy én, az ő irodalmi munkásságának, egyéniségének és családjának egyik legnagyobb tisztelője, szintén részt kérjek magamnak ezen magas szinvonalu, altruisztikus harcból.

Azon megjegyzésre reflektálnék, mely szerint a nők, mint anyaságra praedesztinált lények, oly szerencsétlen testi szervezettel és egészségi viszonyokkal birnak, melyek időnként lelki világukban abnormis és diszharmonikus állapotokat szülve, 45 év körül pedig már nagyobb fokú bomlottságot teremtve, alkalmatlanokká teszik őket ugy a kitartó fizikai, mint a logikus és következetes szellemi munkára.

Legyen szabad csak arra figyelmeztetni az előadó urat, hogy nem minden abnormisnak nevezett, diszharmonikusnak látszó lelki állapot tekinthető „kártékony rendellenességnek", vagy „lelki bomlottságnak", melytől a közügyeket félteni kell. Határozott tapasztalat mutatja, hogy a nők sötétebb hangulata, érzékenyebb lelki világa nem éppen az észnek és logikának a bomlottságát jelenti! Az a bizonyos sötét szemüveg — mely mindenesetre a kedélynek némi deprimáltsá-

gából ered — rendesen nem *valótlanságokat* szokott mutatni, hanem legtöbbnyire éppen *a tényleges* hibákat és társadalmi ferdeségeket szokta megvilágitani. Ezek a betegeseknek gondolt töprengő gondolatok, az anyasággal járó mélyebb és szentebb magábaszállások, kötelezettségre ébredések, sőt mindenütt kötelességtudást és felelősségérzetet követelő kedélyhangulatok az én szerény véleményem szerint — még ha tényleg tulságosak és alkalmatlanok volnának is — nem annyira megbomlottságnak a jelei, mint inkább egy *uj világlátásnak*, sötét, de *reformátori gondolatoknak* nevezhetők.

Hiszen fel sem tételezhető a nagy és szerintem magasabb intenciójn, céltudatos természettől, hogy a „legszentebb" feladatot: az asszonyi és anyasági feladatot, cinikus módon *megbomlott* és beszámithatatlan állapottal kösse *rendeltetésszerüen* össze. Ezek a valóban abnormális esetek csak kivételszerüen jelentkezhetnek. Mert a célnélküli beteges szimptomák „praedesztinációszerüeknek" sohasem nevezhetők.

A legtöbb diszharmonikusnak tartott hangulat — vagyis a külső társadalmi berendezés és a belső egyéniség közötti egyenetlenség — termékenyebb és reformálóbb gondolatokat szül a köz érdekéért, mint az a temérdek „normális"-nak nevezett, harmonikus, a jelen körülményeibe mindig belenyugvó, *elégedett* vélemény, mely éppen konzervativ társadalmunk nagy mulasztásainak az okozója! Ama bizonyos szükséges, sőt *kötelező* elégedetlenség nélkül — mely elégedetlenség nem forradalmi, erőszakos változtatásra, hanem *higgadt reformátori* munkára ösztönöz bennünket — semmiféle szellemi pálya nem munkálja a tökéletesebb jövőt! Erről a *kötelező*, de soha sem *lázító* elégedetlenségérzetről — mint tipikus asszonyi tulajdonságról — a legjellegzetesebben értekezett a korán elhunyt Ne-

ményi Erzsébet, ki egyike volt Magyarország leglogikusabb iróinak.

De még ha tényleg szeszélyes és megbomlott állapotot szülne is e sötétebb hangulat, vajjon nem tapasztaljuk-e ugy a világtörténelemben, mint a mindennapi életben, hogy a legabnormisabb szeszély és változó, következetlen kedélyhangulat a különben komoly munkásnál nem képez valami sulyos akadályt. Magyarország egy sereg nagy embere hihetetlenül szeszélyes; és a leglogikusabb és következetesebb hivatalos munka mellett, privát kis ügyekben vagy a családi életben nevetségesen logikátlan, hirtelen haragu, sőt akárhányszor beszámithatatlan és megbizhatatlan. Ha ezek közül egyik vagy másik gyermekeinek nem az apja, hanem az anyja lenne, bizonyára egészségi állapotára vezetnék vissza ezt az abnormitást.

És vajjon azok a sajnálatos egészségi állapotok, melyeket a férfi társadalom nagyobbik része — nagy tisztelet a másik részének — nem is normális uton, a szent természet tervszerűsége folytán, hanem nagyon is abnormis módon, emberi gyarlóság folytán, saját maga szerez önmagának, melyek csirái a hazánkban annyira pusztitó tüdővésznek, görvélykórnak, testi és szellemi degenerációnak — vajjon ezek az egészségi állapotok hivatottabbak lennének-e a közügyek vezetésére, a jövő emberiség megalapozására, mint a természettől nyert, természetes változások?

De még ha a női szervezet hozta kedélyállapot maga a teremtő észt és alkotó képességet támadná is meg, még mindég megmarad a legfőbb erő: az erkölcsi tisztaság, az erkölcsi érzet rendkivüli fejlettsége, melyet igazán csak a legbetegesebb abnormitás csorbithat meg az intelligens asszonynál. Már pedig a konzervativnak nevezett, erkölcsiséget hangsulyozó vallási alap — melynek itt liberalizmusunk dacára is

valószinüleg sokan hivei vagyunk — nem annyira a „nagy sullyal biró“ agyvelők zsenialitásától várja korszakunk megváltását, hanem inkább a nagy és meleg szivek erkölcsi érzetében és altruisztikus tulajdonságaiban keresi a javitáshoz vezető eszközt. És a női szivnek e tekintetben való elegendő sulyát — meglehet, hogy éppen az agyvelő sulyának rovására — letagadni csakugyan nem lehet.

Kétségkivül a nevelési tudomány által — melynek gyakorlása hála istennek nekünk is meg van engedve — hathatósan érvényesithetnők társadalmunkra nézve ezen erkölcsi erőt; csakhogy éppen mélyen tisztelt előadónk emliti egy gyönyörüen megirt régebbi cikkében, hogy inkább példaadással, valamint az együttes foglalkozás és szórakozás által keletkezett baráti viszonnyal lehet a helyes nevelést eszközölni, mint a gondolatoknak átplántálásával. De már most, ha a gondolat- és érzelemátvivés csakugyan olyan nehéz, sőt kétséges sikerü mesterség, mint amilyennek az előadó úr állitja, a mi nőies hivatásunk pedig nem az a pálya, melyben fiainknak példát mutathatnánk és az együttes munka kapcsán velök pajtáskodhatnánk (mert ezeknek sem a főzés, sem a nagymosás tudományára, sem egyéb házi teendők megtanulására szükségük nem lesz, az a kis szellemi dilettantizmus pedig, melyet mi üzünk, őket ki nem elégiti,) sőt még az erkölcsiségben sem mutathatunk nekik példát, mert ezideileg a férfiak számára egy külön erkölcsi fogalom van felállitva, kérdem tehát: hogyan és mi módon vigyük át a birtokunkban levő hatalmasabb erkölcsi erőt a férfiak uralma alatt álló társadalomba?

Ha semmi másért, de egy erkölcsösebb jövő megalapitásáért, az embervásár megszüntetéséért, úgy a keresztény szeretet, mint az egyetemes humanitás és egyetemes kulturális haladás nevében, hivatalosan

kellene respektálni a nők e tekintetben való külön véleményét.

Multkor itt egy általam nagyon szeretett és tisztelt úriasszony erősen hangsulyozta, hogy a magyar asszony nem rabszolga! Nem. Sem ő, sem én, sem e teremben senki; de azért nem vagyunk annyira szabadok, hogy kiváló férfiainkkal (mint amilyen elsősorban dr. Kenedi Géza, ki majd minden cikkében kikel a leánykereskedelem ellen) kezetfogva, együttes, becsületes és kitartó munkával válthatnók meg a tényleg szégyenletes rabságban élő testvéreinket. Mert az egyetemes testvériség rajongónak tetsző fogalma nem csak a szociáldemokrácia jelszava, hanem elsősorban a kereszténységnek nagyon is megszivlelést érdemlő gondolata.

Az előadó ur multkori előadásában maga jelezte, hogy mig a férfiak inkább a változást szeretik, azaz állhatatlanok, addig a nők határozottan „állhatatosabb" természetüek. Ebből ismét azt vagyok bátor magyarázni, hogy ha a szeszélyes, betegség szülte kedélyváltozások dacára az állhatatosság tulajdonsága az egész nemen konstatálható — mely tulajdonság egyértelmü a megbizhatóság, sőt majdnem a felelősségérzet fogalmával — ugy sem az időnként beállt apró kedélyzavarok, sem a 45 év körüli állitólagos megbomlottság komolyan, egyéniségbontó zavaroknak nem tekinthetők.

Különben is, — hogy még egyszer visszatérjek az előbbi témához — ha ezek az egészségi zavarok nem akadályozzák a mosónői, varrónői, tanitónői, színésznői, sőt szülésznői pályát — mely utóbbi majdnem egyenlő felelősségteljes, energikus és fárasztó munkát képvisel, mint az orvosi pálya — akkor körülbelül a többi pályák sem képezhetnek kivételt. A háboru fogalmát szolgáló katonai pályát természetesen nem szá-

mithatom a természetszülte természetes pályákhoz. Hogy nem a test épsége és szerencsés egészségi viszonya van hivatva a nagyobb feladatok teljesitésére, mutatja nemcsak az előbb emlitett neuraszteuikus nagyok serege, hanem a temérdek beteges, csenevész testü, örökös földi akadályokkal küzdő férfimunkások hatalmas szellemi alkotása a megtermett gladiátorok és jelentéktelen óriások erős, de értéktelenebb munkáival szemben.

Maguk a vallásalapitók is többnyire gyenge testalkatu, deprimáltságra hajlandó, változó kedélyü egyéniségek voltak, de elv dolgában egész a keresztfáig kitartottak! Szinte megpecsételték azt a konzervativnak tartott vallásos felfogást, hogy a lélek, a gondolat, vagyis a cselekvést szülő eszme minden földi nyomoruságon keresztül történve végzi el misszióját!

Theisztikus szempontból, az egyéniségnél nem az dönt véglegesen, hogy erős-e a szervezet vagy gyenge, férfi-e az illető vagy nő, hanem hogy müködő és teremtő-e a benne élő gondolat vagy sem? Mert ha nem hiszünk az eszme, a gondolat mindent legyőző hatalmában és egyetemes — válogatást nem türő — missziójában, minden konzervativizmusunk mellett is ellent mondunk őseink vallásának, hogy akaratlanul is korunk materialisztikus, mindent a testi állapotokból és testi funkcióktól feltételező theoriáját támogassuk.

Még a leányoknak 16 éves korukban való férjhezadásához volna egy szavam. Meglehet, hogy a fiatal anya egészségesebb gyermekeknek örvendhet, mint az idősebb; de a 16 éves nőt még sem lehet egészen természetrajzi alapon kezelni. Az is egy kezdődő egyéniség, kinek célja a házasságban nemcsak pusztán egészséges gyermekeknek életet adni, amit különben az emlitett kevésbé lelkiismeretes intézmények és felfogások meglehetősen megnehezitenek, hanem a megfelelő lelki kap-

csot is megtalálni, aminek megitélését egy 16 éves növendékleányra — kinek egyénisége, izlése, hajlama még csak ezután fog kifejlődni — még nem igen lehet bizni.

Mélyen tisztelt előadónk az ő kitünő és kifogyhatatlan humorával azzal a mondással végezte be érdekes előadását, hogy addig nem lesz a két nem egyenlő törekvésü, mig a férfiak is meg nem ismerik az „anyai" örömöket. Legyen szabad nekem ezen nagy és őszinte derültséget keltő mondásra asszonyosan diszharmonikus módon a legtiszteletteljesebb komolysággal felelni.

Teljes lelkemből hiszem, hogy ha csakugyan megtörténhetnék az a csoda, miszerint az egész férfi társadalmat oly szoros és meleg kapocs füzné az ifjusághoz, a jövő generációhoz, mint amilyent csak a mi anyai voltunk teremthet meg (minden egyes új életért egy-egy régibb élet lévén kockára téve); ha minden egyes, legtöbbnyire még fejlődés korában tönkre tett, vagy a háború veszélyének kitett fiúgyermekért, és minden egyes, társadalmilag megpecsételt erkölcsi züllésbe merült leánygyermekért anyai fájdalmat és anyai töprengést érezne, mint mi, lehetetlen, hogy az összes előtte nyitva álló pályákat kihasználva, ne az egyetemes erkölcsnek és békének legmesszebbmenő tökéletesitésére törekednék!

Még egy szó a nő választójogához.

(Magyar nőegyesületek lapja.)

A napokban Herczeg Ferenc, az előkelő és általánosan kedvelt iró lendületes szép beszédet tartott a Leányegyesületben a nők mostani törekvéseit is vázolva. Hangsulyozta, hogy nem tud azért a gondolatért lelkesedni, mely a nők részére is politikai jogokat követel. Nem a nemzetet félti a nőtől, hanem a nőket a politikától. *Mert „a tisztaság nem ragadós, hanem a mocsok igen“.* A politikai élet oly „szennyes,“ hogy minden kulturembernek kerülnie kellene s csupán a fejlődő kulturát szolgálni stb. stb.

Kétségkivül nagyon szép, jóhiszemü és *őszinte* beszéd, mely leplezetlenül kimondja politikai életünk szennyes voltát és ezzel szemben a női eszme tisztaságát! De mi assznyok, kik fanatikusan hiszünk *minden* szükséges intézmény, emberi csoportosulás különösen a nemzeteket igazgató, törvényeket szabó hatalomnak *fejlődő* és *tisztuló* voltában, sohasem tudnánk abba a gondolatba belenyugodni, hogy éppen a törvényeinket kiszabó, magyar testvéreinket jólétbe vagy szerencsétlenségbe vezető politikai életünk *predestinációszerüleg* üzi a szennyes játékot!! És ennélfogva a tiszta elem kötelessége csak abban merül ki, hogy mindenáron *kerülje* ezen általánosan elismert és megpecsételt „ingoványt“!

Ha a politika csakugyan olyan beteg alapon áll nálunk, mint ahogy nagynevü irónk azt vázolta, épen akkor kell a *tiszta jellemü* embereket bevezetni e darázsfészekbe — mint ahogy néhány derék emberünk is azért van bent — hogy a *tisztaságot,* ezen állitólag

tapadhatatlan tulajdonságot, igenis éppen isteni hatalmas voltánál és *hathatóságánál* fogva akár erőszakkal is terjesszük!! Nem irhatjuk tehát alá azon pessimista nézetet, hogy *csak a mocsok ragadós!!* Még kevésbbé azt, hogy még a tiszta jellemre is könnyen ráragad. Amely egyéniségre nézve veszedelmet jelent a szennyek közelléte, az nem is igazi egyéniség és nincs is helye a „tiszták" társaságában.

Hogy a tisztátalan dolgokkal való *becsületes* és *kötelességszerü* törődés mennyire nem ártalmas, sőt évről-évre mennyire halad ezen állitás a közfelfogásban, mutatja az a tény, hogy dacára, hogy még néhány év előtt, midőn közülünk négyen *jól megfontolva* a dolgot, *szent meggyőződéssel* és *Isten* nevében szóltunk bele a leánykereskedelem szomoruan szégyenletes dolgába, majdnem kiküszöböltek bennünket az ugynevezett „jó társaság"-ból — ma már a haladás csodálatos jóvoltából, *társadalmunk helyeslésével* dolgozunk — aszszony a férfival — a most megalakult gyönyörü intencióju egyesületekben e szomoru ügy érdekében.

Sohasem a kellemes, „tiszta" és ártatlan témáju, elegáns, fehérkeztyüs kézzel végzett *szalon-munkák* a *krisztusi* feladatok, hanem mindig az „ingoványokat" és „szennyes" állapotokat reformáló, nehéz és kritikus, de *éppen ezért* gyönyörüen tiszta és eszményi munkák! Mert hiszen minden egyes erkölcstelenségnél nem csak meddő és ártatlan játékokról vagy privát-passzióról van szó, hanem egy *nemzetet ölő mételyről*!

És e *tisztitó, segitő* és *felemelő* munkára világért sem valami ultramodern hóbort, hanem maga a *pártatlanul* irott, *minden* egyes embernek szóló *evangélium* adja meg tanitásaival a példát, mondván: *ezt cselekedjétek*!

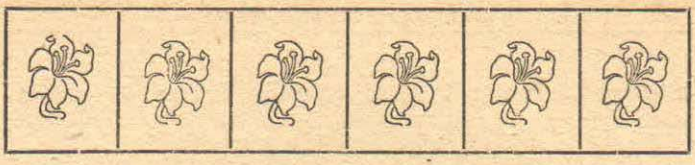

A szociális munkát végző asszony.

(A Budapesti Hirlap női melléklete.)

A régieknek van egy nagyon kedves és jóhiszemű mondásuk, mellyel a nő passziv szerepét mint a legtökéletesebb asszonyi tulajdonságot dicsőitik; ugyanis, hogy az a legkülönb asszony, kiről soha senki sem beszél, tehát senki sem tud semmit. Bizonyára abból az okoskodásból indultak ki, hogy miután az asszony valószinüleg csak hiuság és cifrálkodás által vagy éppen kikapós, udvarlókat tartó voltával tünhetik fel a társadalomban, jobb ha kötelességszerüen olvad be abba a nagy semmiségbe, mely már évszázadok óta annyi talentumot, lelkesedést, becsületes törekvést és munkaképességet nyelt el magába!

Mostanában azonban nagy fordulat állt be társadalmunkban. Most maga a társadalom ösztönöz bennünket az elegáns szereplő munkára s nyakra-főre támad a temérdek teákat, jótékony zsúrokat, bazárokat rendező és jegyeket áruló úriasszony, a nélkül azonban, hogy társadalmunk bajain *komolyan* és *számottevően* -- kivéve a jótékonykodást — segitene.

Végignézve egy-egy rettenetes luxust üző szereplő táboron, igazán gondolkodóba esik az ember, vajjon nem volt-e mégis igazuk a régieknek szigoru jelszavukkal?!

De szerencsére itt is, — mint mindenütt, — valahol a középen van az igazság. Vagyis se félrevonuló és hallgató, se *örökösen* és *külsőségekben* szereplő

asszonyra nincs a köznek szüksége, hanem vagy *hivatalosan* és *hivatásosan* dolgozó, vagy a csendes kötelességet végző otthonából *merészen ki kilépő* és *luxust mellőző* munkás asszonyra, ki minden egyes külső kötelességének lelkiismeretes végzése után visszatér a hangtalan, de fontos családi munkához.

Mert ha azt az időt, amit ma a nők az otthoni életből a zsúrokra és meddő szereplő szórakozásokra szakitanak, *komoly* munkára szánják, ugy igenis meg lehet egyeztetni a családi elfoglaltságot, de különösen a *kötelező* gyermeknevelési missziót a külső feladatok teljesitésével. Sőt még a nemes élvezetekre: a müvészetek élvezésére is bőven jut idő.

Kétségkivül korunknak haszonnélküli külsőségekben szereplő asszonyai rontják a komolyan dolgozó nők hirnevét. De ezen nem úgy segitünk gyökeresen, hogy — ha látva a gúnyt, mellyel fogadják törekvéseinket — sértett büszkeséggel vonulunk vissza a régiek által dicsőitett nagy homályba, hanem ha következetesen komolyitva és egyszerüsitve munkánkat, bátran kitartunk az előttünk lebegő cél mellett! *Passziv* jósággal és türelemmel nem mozdithatunk elő semmit, mert nagy energia, erős akarat és lankadhatalan küzdelem szükségeltetik ahhoz, hogy a szebb jövendőt egyengető modern szellemhez és munkához csak egy paránnyal is hozzájárulhassunk.

Csak arra vigyázzunk, hogy temérdek egyleti munkát magunkra vállalva, csupa buzgalomból el ne forgácsoljuk erőnket! Mindenki az őt érdeklő és leghasznosabbnak gondolt munkakört válassza, hogy annak egész lélekkel szentelhesse *szabadidejét*. Azon szabadidejét, mely a kénytelen kenyérkereset vagy *családi kötelességek* teljesitése után megmarad számára. Mert egy-egy ügynek sokkal többet használ néhány erőteljes

és alapos munka, mint egy sereg jelentéktelen és gyenge kis működés.

Még egyet vagyok bátor ismételve hangsúlyozni. Mindenki csak *egyéni* talentuma szerint tud hathatósan dolgozni. A theoretikus munkásra, vagyis aki inkább eszmékben tud dolgozni, — még pedig a gyakorlati munka rovására, — kár praktikus cselekvő munkát bizni. Aki pedig a gyakorlati életben bizonyul ügyes munkásnak, esetleg szintén a tervező gondolat rovására, annak vétek idejét theoretikus munkára pazarolni! Hogy meglevő nagy, *komoly munkát* végző női táborunk dacára nagyon csekély az eredmény, annak nem csak *korlátozott, a gyökérre sohasem ható* munkánk az oka, hanem mint emlitettem, a tulterheltség és a rossz beosztás. A túlterheltségre mentség az is, hogy aránylag *kevesen* vagyunk, kik komolyan foglalkozunk a köz érdekéért. Tehát nemcsak sokat *veszünk* magunkra, hanem tényleg sok is *jut* egy-egy dolgozó asszonyra. Már most ha az irás embere, esetleg rossz gyakorlati munkát kénytelen végezni; a praktikus cselekedetü munkással pedig tökéletlen irást vagy előadást végeztetnek, kész a fejetlen és meddő munka. Ellenben ha a dolgozó, ambiciózus magyar asszonyokat valami csodás külső hatalom *logikusan* sorakoztatná a munkára, hogy az egyik fél *megbizható* eszméje szabná ki a másik fél *praktikus* gyakorlati munkájának a módját, — és nem megforditva, sőt össze-vissza, — úgy sokkal összhangzóbb, észszerübb és *produktivebb* munkát tudnánk szeretett hazánk érdekében megteremteni.

A nők igazi hivatása.

(Az Ujság.)

Mindenfelé hangoztatják, hogy ime, most, e háborus korszakban világlik ki igazán, hogy a nőknek nem a „politikai amazon“ szerepe, nem is a világbajok elleni harcolás, hanem a harcban ejtett sebek gondozása, a háboru csapásainak enyhitése az igazi hivatása!

Nem tagadom, ez a sablónszerü és talpraesettnek látszó mondás momentán megragadhatja a felületesebben gondolkodó, könnyen befolyásolható egyén lelkét, de lehetetlen, hogy mélyebb gondolkozású, logikával érvelő embert megtéveszthessen! *Igazi* hivatás! Óriási jelentőségü szó, mely magában foglalja a rendeltetésszerü munka fontosságát és sulyát is az emberiségre nézve. A család gondozása és nevelése például kimondhatatlanul fontos és nélkülözhetetlen misszió a világra nézve, de mint nőnek való egyedüli igazi hivatás még ez sem nevezhető. Először mert nem mondhatunk egyedüli igaz hivatásnak egy olyan foglalkozást, melyet egyedül a saját erejéből egy asszony sem produkálhat, miután nem rajta áll a választás, hogy akar-e valaki vele családot alapitani vagy sem. Már most, ha egyedül áll az életben, hivatás nélkül maradjon? Másodszor még a leglelkiismeretesebb családi munka is csak akkor felelne meg az eredményes, tehát igazi hivatásnak, ha vele párhuzamban azon a külső

munkán is dolgozhatnánk, mely a családi erkölcsöt befolyásoló egyetemes szellemet irányitja. Temérdek példa bizonyitja, hogy a leghatalmasabb asszonyi vezetés és nevelés mellett elzüllött a külső, tradicionális bünök következtében a növendék.

Ezen érvelésből kifolyólag még kevésbé predesztinálhatunk a fele emberiség számára olyan hivatást, mely pusztán a világ ferdeségeiből származó „sebek" és „csapások" enyhitésére vagy apró kezelésére irányul. Egyes embernek ki lehet szabni, hogy csak örökös mellékmunkát végző hivatást szolgáljon, ha ez egyéniségének egyedüli képessége és hajlama. De ha már egy tömegnek, még pedig, ismétlem, az emberiség felének ajánlunk egyetemes hivatást — akkor már éreznünk kell korszakunknak azon nagymérvü betegségét, mely nem elégszik meg a sebek kötözésének poétikus munkájával.

Egyáltalán nagyon merész dolog az emberiséget nem szerint két külön kategóriába osztani és határozottan kimondani, hogy az egyiknek ez, a másiknak pedig amaz a hivatása, lévén a szabad fejlődésre predesztinált egyéniség az egész emberiség számára adva. Ezen isteni törvény alól joggal az asszonyt sem mentheti fel semmiféle emberi határozat! Ismétlem, egyeseknek kiszabhatják, hogy egyéniségüknek megfelelően maradjanak csakis a családi vagy ápolónői hivatásnál, de tömeg számára, általánosan beszélve, csakis azt az egyetemes, javitó és reformáló missziót lehet kijelölni, mely szinte össze van nőve az emberfogalommal s melyet semmiféle enyhítő „nőies" munka nem pótol, sőt nem is sokat enyhithet a különböző nyomoruságok által alaposan megsebesitett emberiségen. Ha már egy szerencsétlen, jobb sorsot érdemlő fiatal, tetterővel felruházott embernek kilövik pl. a háboruban szemét, vagy összekaszabolják a testét, hogy a legjobb esetben mint

nyomorék tengődjön végig ezen az életen (hová bizonyára más misszióra hivatott), hiába ontjuk mi a részvétet feléje, hiába kötjük be szerető kezekkel a sebeit, vagy fogjuk be utolsó álomra a szemét, az életét, a boldogságát, az emberi misszióját már vissza nem adhatjuk!

Nincs nagyobb tévedés a világon, mint mikor az embertelen intézmények állandó fennállásával akarják a „humanitást" meghonositani és vele összhangba hozni! Ez nem azt jelenti, hogy a tradicionális bünök által előidézett bajokból származó köteles mentőmunkát szivtelenül megvessük, vagy lekicsinyeljük, belőle magunkat nagyképüen és kényelmesen kivonjuk, de mint megnyugvást teremtő *végcélt*, mint ideális hivatást igazán nem tekinthetjük! És különösen nem tekinthetjük mi asszonyok. Nem azért, mert sokak állitása szerint tulszabadelvüek, sőt hipermodernek lettünk. Ó nem! Sőt a mi konzervativnak nevezett álláspontunk; a *vallási alap* követeli meg tőlünk a gyökeres munkára való törekvést és ezen egyetemes munka sikerében való rendithetetlen hitet! Mi, vallási alapon álló asszonyok — kiket prófétáink a szerénység és igénytelenség boldogságára tanitanak — az emberi jogokat nem magáért a rideg dicsőségért és kiváltságért, hanem a vele járó, meleg szivü, embereket megváltó és szerényen elvégzett *kötelességekért* óhajtjuk! Hiába küldenek bennünket a harctérre, hogy ott jól, rosszul sebeket kötözzünk és haldokló felebarátaink szemét lefogjuk, a mi lelkünk e borzalmasságok láttára még sóvárabban fog az Istennek amaz országára vágyni, mely a kulturát nem a háboruk borzalmainak — tudományok és női kezek által való — enyhitésében, vagy az embertelen leánykereskedésnek „civilizált" és „humánus" vezetésében, naiv női kezek céltalan mentő munkájában fogja megtalálni, hanem Istennek

és embernek szolgálva, magát a förtelmes önzésen és középkori sötétségen alapuló, „sebeket" és „csapásokat" előidéző *okokat* és intézményeket fogja — egyesült erőt követelve — kiküszöbölni.

Nagy a borzalom és panaszkodás, hogy milyen rémséges „visszaélések" történnek a balkán háboru alkalmával és micsoda emberpusztitást és kinzást viszsznek véghez „nemcsak a törökökön" (mintha ezeknek jól esnék!), hanem válogatás nélkül mindenkin. Hogy lehet ezen csodálkozni? Ha egyszer az emberölés a háboru által szentesitve van, lehet-e kivánni, hogy a vérszemet kapott nagy tömeg megmaradjon azon határok között, melyeket kiszabnak számára!? És ugyanezen az alapon logikátlan a mai viszonyok között szemet forgatni a leánykereskedés keretében történő „visszaélések" miatt is.

A világnak az az álláspontja, hogy hiszen szépszép ez az „ideális" és „utópisztikus" gyökeres javitási szándék, de hát, sajnos, kivihetetlen, — minden, csak nem értékes konzervativizmus! Azok az ősi, nemes prófétai eszmék — melyeket, igenis, érdemes az egymást követő és mulandó divatokat produkáló korszakokban tovább és tovább konzerválni s melyek nem arra valók, hogy a maradiság szolgálatába álljanak, hanem hogy a lélek legeszményibb haladását szolgálják — mind a nagy, merész és a világ által utópisztikusnak tartott gondolatokat hirdették!

Minden időben ezek az erkölcsi és egyéni reformációt követelő, konzervativ néven ismert, ideális eszmék küzdöttek a pusztán technikai és tudományos haladást dicsőitő materializmussal. Hogyne hinnének tehát a sebeket ejtő barbár intézményeknek szükségszerü és egyéni reformáción alapuló elpusztulásában? Hogyne lelkesednének az igét testté változtató eszmehirdetés hatalmában!

Ezt az eszményi haladásért sóvárgó konzervativizmust, vagy mondjuk antik igazságokat respektáló liberálizmust éppen a nők zöme képviseli legjobban a vele született vallásos szellem folytán. És ezt az ősi hitből merített lelkesedést, ezt a próféták szaván felépült ambiciózus tettvágyat kárhoztatjuk megsemmisülésre és megszégyenülésre, ha az egész nagy asszonyi tábor magasan szárnyaló vágyait apró kezelő munkákba, az állandósitott bünök szülte sebek foltozgatásába akarjuk belefojtani.

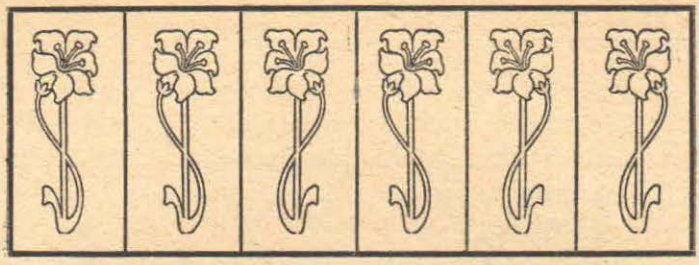

A nők és a vallás.

(Az Ujság.)

Ezen cim alatt jelent meg e hó 21-én *Az Ujság* női mellékletén egy érdekes cikk, mely a többek között azt fejtegette, hogy vajjon a nőemancipáció — mely felvilágosodottsággal és a tudományok ismeretével jár — nem fogja-e a női nemet a vallástól elidegeniteni, s a vallásnak a tudománynyal való ezen *felcserélése* nem fog-e a nőnek, s a nő által a társadalomnak nagy kárára szolgálni?

Miután a cikk irója azt a nézetét fejti ki, hogy érdemes volna e kerdéssel mindnyájunknak foglalkozni, bátor vagyok röviden néhány észrevétellel felelni.

Ha a vallás fogalma ma még mindig azon az alacsony szinvonalon állna, hogy az embereknek választaniok kellene felvilágosodott tudományosság, vagy vakon hivő vallásosság között, akkor lehetne csak szó arról, hogy mi jobb az asszonynak: a hit-e, vagy a tudás? De miután — hála Istennek — ma már nemcsak a szabadelvü egyházak, de az egész egyetemes vallásosság a felvilágosodott, tudományokkal harmonizáló hitet kezdi terjeszteni, s ennélfogva a vallás

eszméjét egy magasabb piedesztálra helyezi, — a hitet nemcsak az asszonyok és a gyengébb elméjűek számára predesztinálja, hanem az egész haladó és tudományokkal foglalkozó emberiség boldogulására tervezi.

Ma már maguk az egyházak kiváló emberei, magának a vallásnak felvilágosodott értelemben való magyarázatával civilizálják az asszonyokat, mintegy előkészitésül a szebb és szabadabb korszakra! Akár a protestántizmust, akár a katolicizmust, vagy judaizmust tekintsük, mindenütt az idők jelét mutató liberális, dogmákon felülemelkedő oktatást tapasztalhatjuk, mely gyönyörü harmóniát képez a legmagasabb tudományos alappal.

Egyáltalában, ha a nő és anya által a társadalomra és ezen keresztül a nemzet boldogulására gondolunk, már lehetetlen csak egy percig is a vakbuzgóságot, a gondolkodás nélküli együgyü hitet, a felvilágosodottság és tudományos haladás fölé helyezni! Mert jól tudjuk, hogy a nemzet igazi, erkölcsi magaslaton álló nagyságát csak a tisztán és értelmesen látó anyák logikus nevelési rendszere fogja megteremteni. Ezt a szükséges tisztán látást, objektiv itélőképességet pedig nem a „nőies" tea-jourok rendezése, nem a divatkelmékben való jártasság fogja az asszonyok számára meghozni, hanem a szociális érzést fejlesztő nőemancipáció, valamint a felvilágosodott vallásosság.

Prohászka Ottokár püspök egyik vallásbölcsészeti előadásában gyönyörüen fejtegette, hogy Jézusnak azon kivánsága, miszerint az emberek legyenek mindig a „gyermek"-hez hasonlók, nem azt jelenti hogy az együgyüséget, tudatlanságot, babonával telt szük látkört ápolják magukban, hanem hogy *fejlődőképesek, tudományokban és értelemben növekedők*, az uj és nemes eszméket folyton befogadó, *fiatalosan törekvő* egyéniségek legyenek. Hogy valamint a gyermekkor nem bevégzett

és megállapodott kor, ugyanugy az érett emberkor se a *készenlétet* jelentse.

Én ugy érzem, hogy e fenségesen szép bibliamagyarázat, — mely sok száraz tudománynál jobban emeli és müveli a lelket — a legjobban megadja erre a most tárgyalt kérdésre is a választ. A nők is az emberiséghez tartozván, ne legyen az ő nőiességük, gyengédségük „gyermekdedségük" sem az együgyü tudatlanság és bornirtság szégyenletes jelképe — hanem a nagy eszmékért küzdő, nagy kötelességeket érző örök fejlődés, örök emberiesség szimboluma.

A theizmus eszméje a filozófia történelmében.

A „Művészet és Művelődés Magyar Nők Köre“ ismeretterjesztő estélyén tartott előadás. Megjelent a „Nemzeti Nevelés“-ben.

Talán különösnek tetszik, hogy női egyletben theizmusról és filozófiáról akarok beszélni! De a mai részint elfogult, részint vallástalan materialista világban, midőn társadalmunk épen a filozófiai gondolkodás hiánya miatt kultiválja ezen egymásnak mereven ellentmondó szélsőségeket, talán nem egészen felesleges, hogy a nők: a jövő nemzedéket nevelő anyák előtt is azt az arany középutat mutató irányt hangsúlyozzuk, mely menten minden elfogultságtól, tudományos és filozófiai alapon is bizonyítja a theizmus létjogosultságát.

Hányszor nevetnek rajtunk szentimentálisoknak nevezett asszonyokon, ha az isten-eszmébe vetett hitünket véletlenül eláruljuk s immár fenhangon hirdetik velünk szemben, hogy a fejlődő, haladó és tudományokban jártas embernek nem lehet vallása. És ezen véleménnyel szemben már nem elég az egyházak és szent könyvek igazságaira mutatni, mert a gondolkodni nem szerető átlag ember, nem birja a mi igazságainkat a képletekből kihámozni. Nekünk nevelőknek és anyáknak, kiknek kezébe a jövendő szelleme van letéve, ismernünk kell ugy a mult, mint a jelen theista alapon felépült bölcsészetét, hogy szükség esetén komoly és tudományos szin-

vonalú harccal is gátat vethessünk a mindjobban terjedő materializmusnak.

Ezen tanulmányozás után láthatjuk csak be, hogy haladás, fejlődés és a lélek vallásossága nem ellenkeznek egymással, vagyis hogy a vallásos hit is fejlődésképes; mert ha végig futunk a bölcsészet történetén, látni fogjuk, hogy a theista alapon gondolkodó filozófusok mindig a korszakok változása szerint, különböző formákban produkálták vallásos eszméiket.

De ez nem azt bizonyitja, hogy a vallásos érzelem nem az abszolut igazság felé vezet! Mert ha az Isten-hit csak egy elfogult és hamis érzelem lett volna, lehetetlen, hogy épen a fejlődő korszakok szelleme és az a magas és tudományos szinvonal, melyen történelmünk kimagasló filozófusai álltak, el ne seperte volna előbb-utóbb a lelkek mélyéből. Az a tényállás, hogy ezen eszme egyre haladt a korral együtt és a legnagyobb és legveszedelmesebb ellenáramlatok dacára sem tudott elenyészni, mutatja, hogy van egy pozitivnek mondható abszolut isten-eszme mely felé a tökéletesedő világ theista bölcsészete is halad.

Engedjék meg, hogy csak nagyon röviden és hézagosan, csak egy-egy főbb theista irányzatot futólag érintve, nagy lépésekben vezessem végig hallgatóimat a bölcsészet történetén.

*

Már az ó-kor kezdetleges görög filozófiája többnyire vallásszerü gondolatokkal párosulva jelentkezett. Csakhogy természetesen a korhoz mért anyagiasabb és misztikusabb formában, mint ahogy az igazi filozófiai szellem megengedi. Például a *fizikusok*, kik szerint a világegyetem ős oka, kezdete az anyag, valami csodálatos miszticizmust is értettek ezen anyagnak nevezett ős ok alatt s mig *Thales* (VII. sz. Kr. e.) hirdeti, hogy

a lélek nélküli viz minden dolognak a principiuma, *Anaximenes* (VI. sz. Kr. e.) és *Diogenes* (V. sz. Kr. e.) már az élőnek képzelt levegőt mondja minden dolog kezdetének, melyből sürüsödés és higulás folytán áll elő tüz, szél, felhő, viz, föld, kő stb. s mig Anaximenes csak élőnek, de nem értelmesnek mondja ezen ős eredetet, Diogenes már értelmesnek is hirdeti a levegőt s ennélfogva az egész világegyetemet. Ez ugyan inkább pantheizmus, de azért határozottan a személyes istenesz me felé tart.

A mathematikusok, kik közül *Pythagoras* (VI. sz. Kr. e.) talán a legnevezetesebb bölcselő, a *számokra* és mathematikára alapitják az egész nagy mindenséget. De az „egy" az abszolut szám, tehát az egység fogalma minden dolognak ős eleme. Hogy ez a tan egyuttal a tovább élő lélek tana is volt, mutatja az a jelenség, hogy Pithagoras a lélekvándorlást is tanitotta. Ez azért különös, mert ő a lélek elemét háromfélére osztja : értelem, ész és kedélyre. A két utóbbi meg van szerinte az állatokban is, de már az értelem csak az ember tulajdona. Pythagoras beszél a szferák harmoniájáról, mint a legfelségesebb zenéről melyet csak azért nem hallunk, mert születésünktől fogva folyton fülünkbe cseng. Mi más ez, mint a Diogenes szerinti élő és harmonikus mozgással biró levegőnek a tana ?

A mathematikai bölcsészet testvére az *eleai* iskola, melynek *Xenophanes* (VII—VI. sz. Kr. e.) egyik legnagyobb alakja. Hirdeti szintén, hogy az „egy", vagyis az isten oszhatatlan és egész. De ő ezt az egyet szintén feltalálja mindenben ; nem csak emberben, állatban, hanem szintén füben, fában, stb. Felfogása tehát szintén pantheizmusnak mondható, mely felfogás azonban egyuttal csirája a kereszténység „mindenütt jelenlevő" Istenének.

Nagyon érdekes az úgynevezett *atomisták* bölcse-

lete, mely szerint a lélek finom, sima, kerek atomokból áll, melyek az egész testben el vannak oszolva és a különböző organizmusokban különböző szolgálatot végeznek. Ezen iskolának *Demokrit* (V. sz. Kr. e.) talán a legnagyobb alakja s azzal a mondásával, hogy „nem félelemből kell a rossztól tartózkodni, hanem önmagunktól való szégyenből", ma is utat mutató erkölcs-bölcselőnek tekinthető.

A szofisták szomoru tanai után, melyek a legnagyobb bizonytalanságot hirdették az előbbiekkel szemben, — a *sokratesi bölcsészet* emelkedett ki természetesen *Sokratessel* (V. sz.), *Platóval* (V., IV. sz.) és *Aristotelesszel* (IV. sz.) az élén. Ez egy gyönyörü és sokkal szabadabb theista filozófia a legmagasabb elvekkel és legszigorúbb erkölcsiséggel. Ez a lépés már szakítás volt a mult zürzavarával és minél felvilágosodottabb és szabadabb formában jelentkezett a vallás fogalma, annál erőteljesebb, kérlelhetetlenebb alakban növekedett nyomában az erkölcsi tökélyre való vágyódás. Lehetetlen Sokrates és Plato filozófiájában, önmegtagadó, másokért áldozó tanaiban, Aristoteles logikájában és az „abszolut szellem" iránt való hitében már a kereszténységnek magas gondolatát fel nem fedezni.

A *stoikusok* — kikhez *Zeno* (IV—III. sz. Kr. e.) *Kleanthes* és *Antipater* is tartozott — annyira hódoltak az isteneszmének és az azzal kapcsolatos szellemi életnek, hogy minden más örömet megvetettek, sőt magát az életet sem becsülték semmire és szinte örültek, ha azt elvethették. Erre egyik irónk nagyon helyesen jegyzi meg, hogy mennyivel nagyobb gondolat a kereszténység diecső megalapitójának életmegbecsülése, mely életnek azután önszántából való eldobása valóban az emberiség jóvoltáért történt *áldozatnak* tekinthető.

A skepticizmussal szemben az *eklekticizmus* szintén erősen az isten-eszme mellett állott. Legérdekesebb

képviselője *Cicero* (II—I. sz. Kr. e.), ki lelkesen tanitotta, hogy a vallás az emberiségnek életereje s vele együtt a magasabb embernek fogalma is elenyésznék e földön.

A *kereszténység* fellépéséről szükségtelen e körben bővebben megemlékeznem; legfeljebb azt jegyzem meg, hogy a világtörténelemnek ezen hatalmas, korszakokat alkotó momentuma természetesen szintén a filozófia történetéből, a filozófiai gondolkodásmódból sarjadt és nőt ilyen széles fává; tehát nem foglalhatják le pusztán az egyházak és felekezetek a maguk számára, de viszont nem küszöbölhetik ki korunk filozófiai alapon álló, szabadon gondolkodó irányzatai sem körükből, mert ez is a fejlődés, még pedig a *legmagasabb isteni fejlődés* produktuma, mely csak az emberiség *visszavivő* és *tökéletlenitő* tulajdonsága és hajlama miatt nem érhette el e fenséges fejlődéstanhoz méltó magas szinvonalat! Ha a görög bölcsészetet Sokratessel az élén, mint a filozófia történelmének egyik legbecsesebb produktumát, készségel elismerjük — és el is kell ismernünk, — úgy lehetetlen, hogy a *jézusi* filozófiát, mely filozófia isteni látnokságával és általános altruizmusával *magasan tulszárnyalta* Sokratesnek inkább csak a saját egyéniségét tökéletesitő theoriáját, ne mint a görög bölcsészet kiforrott, ideálisan tökéletesitett, de egyuttal a zsidó eszme hatalmasságát is öröklő végkifejlődését tekintsük, ezáltal a fejlődés és haladás hatalmas történetében is örökös helyet biztositva számára! Sőt még a XVI. század reformációja is, mely bár tiltakozott a filozófiai irány ellen, Zwinglivel és Lutherrel az élén határozottan egy bölcsészet szülte haladás volt, mely akkor felelt meg legjobban feladatának, midőn félretéve az előitéletet, néhány merészebb, de erősen hivő reformátorral az élén tényleg filozófiai alapon haladt tovább. Ennek az iránynak továbbvivői Channing, Martineau, Emmerson, Longfelow a költő, stb.

De hogy visszatérjek tárgyamra, a római *stoikusok* közül a legnagyobb *Seneca* (I. sz. Kr. u.). Nagysága épen az isteni tökéletességre buzdító filozófiájában rejlik. Jelszava, hogy nincs semmi jó — csak az erény! Munkái ma is a legélvezetesebb és legfelemelőbb olvasmányok közé tartozik.*)

Az *új platonizmust* megelőzőleg ismét a skepticizmus ütötte fel a fejét, de a *Philo* féle bölcsészet — mely már szinte theologiává vált és a platonizmus szinte a keleti miszticismussal egyesült általa — ismét az isteneszme felé terelte a bölcsészetet, bár tulságos theológiai ismeretével határozottan ártott a bölcsészet független és szabadon szárnyaló voltának.

A középkorban (V—XV. sz.) támadó *scholasticizmus* határozottan pantheistikus elveket vallott, mely mindenütt és mindenben istent látott. Az *arab bölcsészet* is, mely aristotelesi alapon áll és a renaissance-nak előhirnöke, természetesen szintén vallásbölcseleti irány.

Az új-kor egyik legnagyobb gondolkodója *Descartes* (XVII. sz.) az ő mély jelentőségü mondásával: cogito ergo sum (gondolkodom, tehát vagyok) megalapitotta a józan ész és logika szülte vallást. Vagyis, ha érzem egyéniségemnek határozottságát, elveimnek és gondolataimnak teremtő erejét, szükségképpen éreznem kell egyéniségemnek különálló, magasabb eredetből származó pozitiv létezését is. Gyönyörüen utal a „bennszületett" eszmékre, vagyis a *szükségképi* igazságokra, melyek abszolute igazak.

Malebranche (XVII—XVIII. sz.), *Spinoza*, *Locke* (XVIII. sz.) mind az Isten eszme alapján fejtették ki

*) Erkölcsi leveleit korunk minden szenvedő emberének olvasnia kellene.

bölcseletüket. Spinoza — a nagy zsidó reformátor — ragyogó egyéniségéről, felvilágosodott szabad szellemérő l és ennek dacára mélységes Istenhitéről most e télen hallottunk egyik legnagyobb bölcsészünk, Alexander Bernát ajkáról egy gyönyörü előadást; és modern szellemü, tudományokban jártas, szabadelvü előadónk összehasonlitva Spinozát Descartessal, *épen azért emelte bölcsészetét a másiké fölé*, mert az *még hivőbb* volt és valóságos fanatizmussal bizott a *gondolat*, az *abszolut* gondolat megváltó erejében! Nagyon kár hogy e hatalmas előadást — melyet Alexander az Izraelita Irodalmi Társaság felolvasó ülésén tartott — a keresztények közül csak hárman-négyen hallgattuk végig; mert a mai atheista és materialista világban ezen előadás csak erősitésül szolgálhatott volna meglazult kereszténységünkre nézve is.

Az *angol moralisták*, kik közül gróf *Shaftesbury* (XVII — XVIII. sz.) tünt ki különösen humanisztikus tanai által, szintén hasonló alapon dolgoztak s e mozgalomhoz tartoztak a *deisták*, kik az ész-vallást és a bibliának kritikus szemmel való tanulmányozását hirdették.

Newton Izsák (XVII—XVIII. sz.), *Leibnitz*, *Wolf* (XVII—XVIII. sz.), *Reimarus* (a theologiai racionalizmus hive), *Mendelssohn Mózes* (a német felvilágosult bölcsészet egyik előharcosa), valamint *Lessing* (XVIII. sz,) egytől-egyig mind az isten-eszme mellett harcoltak, egyuttal a józan ész tekintélyét a dogmatizmussal szemben, a szabad vizsgálódást és folytonos kijelentést hirdetve. S mig Locke — bár hisz a lélekben — tagadja a velünk született eszméket, Leibnitz lelkesedéssel vallja a szükségképi igazságok létezését. Lessing szerint vallás és bölcsészet elválaszthatlanok.

Rousseau (XVIII. sz.), ki pedig egész lélekkel

harcolt az egyháziaskodás és felekezetiesség ellen, természetes, velünk született vallást és istenhitet követel tőlünk. Sőt még *Voltaire* is (XVIII. sz.), ki egyenesen a kereszténység ellen fordul, sőt működésében az atheizmus felé hajlik, életének *érett* korszakában, nagy tudásának *végleszűrődésekor*, az isteneszmének épittet kápolnát!

Érdekes, hogy Victor Hugó Voltairet védelmező hires beszédében *krisztusi* munkának minősiti e radikális reformátor működését. Szerinte Voltairenek *saját felháborodásán* mindig győzedelmeskedő, *de reformátori terveit soha meg nem akadályozó*, higgadt és nevezetes „mosolya" valamint Krisztus Urunk világfájdalmas, átszellemült és örökértékü könnycseppje együttesen a legmagasabb civilizáció és humanitás forrása! Merész és elfogult mondás; de mint irodalmi munka a világirodalom gyöngyei közé tartozik e beszéd.

Kant (XVIII sz.) filozófiája, mely lehetetlen, hogy az egész modern világra imponáló hatással ne legyen — határozottan kimondja, hogy Isten, halhatatlanság és erkölcsi szabadság eszméje oly szükséges feltételei az életnek, hogy ezek nélkül igazi erkölcsi magaslatot el sem lehet képzelni. Pedig őszintén kimondja, hogy isten létét pozitiv kimutatni nem lehet, de *erkölcsileg* kell bizonyosaknak lennünk létezése felől! Ez szolgál alapul a „gyakorlati ész birálatá"-nak, mely egyik legértékesebb műve. Nagyon értékes még a theizmus szempontjából „Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft„ cimü munkája. Kant erkölcstanának és eszthetikájának Schiller, a nagy költő volt leglelkesebb hirdetője. Nemrégen pedig egyik elsőrangu modern theologusunk: az evang. theol. akadémia igazgatója, Kant filozófiájában rámutat a kereszténység alapvonásaira.

A Kant után következő *Fichte*-féle (XVIII—XIX. sz.) bölcselet tulajdonképen alapul szolgál *Schelling* (XVIII--XIX. sz.) és *Schleiermacher* vallásbölcsészetének, mely viszont megalapitója a modern, szabadelvü protestantizmusnak.

Hegel (XVIII—XIX. sz.) és követőinek filozofiája már szinte átcsap a dogmatikus kereszténység tanaihoz, melynek azután a legkérlelhetetlenebb ellenfele Schopenhauer bölcselete lett.

Még a pozitiv bölcsészet is, melynek megalapitója *Comte Ágost* volt, s legnevezetesebb továbbvivői *Mill Stuart* és *Herbert Spencer*, bár nem ismeri el, de határozottan *nem meri tagadni* az egyetemes lélek létezését! Sőt sokak szerint Spencer — bár filozófiája ellentmond e nézetnek — határozottan vallásos érzésü ember volt.

Darwin (XIX. sz.) — a modern tudomány megalapitója, a „fajkeletkezés“ halhatatlan irója — többször emliti munkáiban, hogy a fizikai és kémiai erők játéka *nem* magyarázza meg a szerves élet keletkezését. Önéletrajzában pedig határozottan kimondja, hogy e harmonikus világegyetem *nem* lehet egy tervszerüséget nélkülöző szeszélyes véletlen produktuma. Még követője, *Haeckel* is, ki nem hive a vallásos felfogásnak, az „igaz“, „jó“ és „szép“ szentháromság tanát állitja fel s megköveteli, hogy e fogalmakban valóságos isteneszmét imádjunk!

Hogy ezt a nagyon hézagos és tökéletlen ismertetést korunk egyik nagy gondolkodójának, *Tolstoj*nak bölcsészetével egészitsem ki, bármennyire kicsinyelje a szabadgondolkodók tábora e nagy ember altruistikus theista eszméjét — azért fenséges ez a szabadelvüséggel és felvilágosodottsággal párosult dogmanélküli vallás, mely mindenáron a szocialis viszonyok tökéletesebb rendezését célozza.

Hogy saját viszonyainkról is beszéljek, a *Magyar Filozófiai Társaság* tavalyi közgyülésének elnöki megnyitójában *Medveczky Frigyes* dr. egyet. tanár, nagytekintélyü tudós, határozottan kijelentette, hogy a Társaság szelleme *nem* azonositja magát a materializmussal. Hogy *Alexander Bernáton és Beöthy Zsolton* kivül — kik mindenesetre vannak olyan tág látkörü, szabadelvü és tudományosan képzett bölcsészek, mint korunk és hazánk materialista tudósai — csak nemrég elhunyt dr. *Brassay Sámuelt* emlitsem, e kiváló bölcsész és világos fejü, elfogulatlan emberbarát, dacára, hogy erős harcot folytatott a bigottizmus ellen, rendithetlen hive volt a felvilágosodott és szabadelvü vallásnak. Gyönyörü felolvasásaiban, tanulmányaiban, rendkivüli logikával küzdött a materializmus és skepticizmus ellen. Büchner azon állitására, hogy „az anyagon kivül más állomány nincs; ha hát a lélek nem anyag, nem is állomány, tehát azon értelemben, amennyiben a létezést venni szoktuk, nem is létezik", kitünő humorral azt feleli: „annyi, mintha azt mondaná, hogy a várnai, kenyérmezei ütközet, Magyarország kormányzása s más események lefolytak, de azért Hunyadi János nem létezett soha!"

Már most, ha végigtekintünk e fényes, igazán halhatatlan névsoron és számba vesszük, hogy milyen hézagos, tökéletlen kis képét adtuk a filozófia hatalmas theizmusának, el kell magunkat szégyelni annál a gondolatnál, hogy oly elhamarkodva és elbizakodva citáljuk néhány cinikus ember mondását, miszerint gondolkodó, felvilágosodott, tanult ember isten-eszmében nem hihet; mert ezekre az alakokra, kiket szerencsém volt ezuttal elősorolni, csakugyan nem mondhatja senki, hogy szük látkörü, koruknak előitéletét biró, gyenge szellemü emberek voltak.

Ha egy Sokrates, Seneca, Descartes, Spinoza, Kant vagy Lessing ma feltámadna, bizony félek, hogy

gondolkodni tudó agyukkal még ma is meghaladnák a kor szellemét. Ha eszembe jut e nagyszabású emberek imponáló erkölcsi tökélye, Kantnak amaz örökbecsű szózata, hogy ugy cselekedjünk, miszerint cselekvésünk maximája *általános törvény elv* lehessen — szégyenkezve gondolok a mai erkölcsökre, de különösen a mai irodalom egy kedvelt ágára, mely csak nemrégen egy előkelő, tehetségesnek mondott modern irót majdnem becsukásra juttatott! Ha eszembe jut a régi sokratesi iskola, ahol a fiatalságot jellemre és kötelességszerű élnitudásra tanitották — bizony szinte kicsordul a könny a szememből. S ezért vagyok én néha zavarban, midőn következetes haladást hirdető theoriákról kell beszélnem! Mert nem kell azt hinnünk, hogy a minden ideáltól való frivol megszabadulás törvényszerű haladás. Ez csak a másik szélsőségtől eredő reakció, vagyis egy rohamos nekiiramodás szülte *félrelépés*. És majd ha a haladás körforgó kereke ismét nagy arányokban, még pedig egy fokkal tisztább világitásban veti fel a mult, erkölcsöt dicsőitő theista bölcsészetét, akkor áldozunk csak igazán a *normális* haladásnak.

De ne csak a kimondott, vagy már a történelem birtokában levő filozófusokat nézzük, hanem korunk komoly gondolkodóit és iróit, és tapasztalni fogjuk, hogy a *magasabb embert nevelő és termelő* irodalom nem az atheizmus alapján épült fel, hanem épen a filozófiai alapon nyugvó felvilágosodott theizmuson. Ha egy héten egyszer, vagy legfeljebb kétszer — száraz tartalmu, cinikusan naturalisztikus humoru, mondhatni drasztikus irányu napilapjainkban — nagy tisztelet az egynéhány kivételnek — meg-megjelen egy-egy lélekemelő, igazságot és magasabb erkölcsiséget hirdető, sziveinkhez szóló és szinte megnyugtató magasabb irodalmi munka, méltóztassanak megfigyelni, hogy vajjon *ez* az irodalom az atheizmusnak rideg alapján áll-e?!

Nincs rá eset! Az eszünkhöz, értelmünkhöz, tudásunkhoz szólhatnak kiváló materialisztikus munkák is, — ha nem direkte magát az egyéniségünkkel ellenkező materializmus tanát fejtegetik előttünk, — de a *szívünkhöz*, a *lelkünkhöz*, az *igazi igazságérzetünkhez* ismétlem hogy soha! Eszes, kutató, jellemes, erőteljes szellemü embereket nagyon is produkálhat a materializmus, de azt a bizonyos *magasabb* fantáziáju, ideálokért lelkesülő és átszellemült reformátorokat, kik épen az eszmék nemesitése által vannak hivatva előre vinni a világot — soha!

Az igaz, hogy azt szokták mondani, hogy a mai felfogás szerint az az igazi, az a magasabb, önérzetesebb ember, aki Isten nélkül tudja kötelességekkel telt útját bejárni! Micsoda gyermekes gyávaság jutalomért és földöntúli reménységekért járni a becsület és humanitás útján! Csakhogy, mélyen tisztelt Közönség, ez a hangzatos frázis nagy tévedésen alapul. Az igazi kereszténylelkü, humánus ember sohasem a maga érdekében vallja és hirdeti a végigazságszolgáltatást, hanem mindig a nyomoruságban sinylődő *felebarát* számára, kinek nyomoruságát már semmiféle földi hatalom meg nem változtathatja!

A világtörténelem legszebb és legértékesebb lapjai által megpecsételt humanitás sohasem *önámitásból*, a *maga* számára prédikált, hanem a legsúlyosabb skepticizmussal is szembeszállva, az *embertárs* részére követelte az Istent! Nem gyávaság, nem gyermekes jutalomvárás tehát a vallásos felfogás, hanem igazságérzetünk szülte legmagasabb humanitás.

Ezért megfoghatatlan előttem, hogy korunk leghumánusabbnak tartott mozgalma, mely minden embernek *egyenlő* boldogságára törekszik, oly könnyen belenyugszik a nagy ideálokért küzdő emberiségnek leg-

nyomorultabb állapotába! Vajjon ha e mozgalomnak legvérmesebb reményei teljesednének is, tudnánk-e egymás egyenlő — de csak ideig-óráig tartó — szerencséjének örülni, ha a materializmus törekvése szerint mind arról leszünk majd meggyőződve, hogy nyomoruságban sinylődő embertársaink (mert az anyagiak rendezése után még temérdek változhatatlan nyomoruság marad ám e földön) soha és semmi körümény között sem kaphatnak igazságszolgáltatást.

De azért kötelességemnek tartom megemliteni, hogy a szocializmus által felkapott atheista bölcsészetet is méltóztassanak áttanulmányozni; még pedig Nietzschét, Schopenhauert, Büchnert, Hartmannt, Moleschottot, stb. Nagyon sok bölcs és hatalmas igazságot lehet ezektől tanulni, melyeket e modern világban már nem nélkülözhetünk. Reménynélküli sötét theoriájuk pedig csak még jobban kidomboritja az előbb emlitetteknek ragyogó theizmusát.

De különben is legyen szabad szerény, de tántorithatatlan nézetemmel végezni mai előadásomat; társadalmunk lassú, vagy nagyon is rohamos, gondolkodásnélküli haladásának, erkölcseink tökéletlenségének, korunk bántó cinizmusának, szóval rövid látó szemeinknek és rosszul-halló füleinknek a filozofiai godolkodásmód hiánya az oka, mely szomorú állapot megszüntetésére elsősorban a filozófia tanulmányozása fog vezetni. De miután sohasem a puszta *tudás*, vagyis a tények tudomásul vétele az élethez szükséges bölcseség, hanem mindig a tanultakban való helyes *látni-* és *itélni* tudás, méltóztassanak teljes tárgyilagossággal, egyéni hajlamaikkal az olvasottak felett gondolkodni is; hogy igy a theizmus eszméjét is ne csak mint egy ilyen tendenciózus előadásból meritett, tetszetős történelmi folyamatot akceptálják, hanem mint önerejükből felfedezett *igazságot* birhassák. Ha pedig tanulmányo-

zásuk végén az ellenkező meggyőződésre jutnának — inkább fogadják el meggyőződésből az atheizmust, mintsem, hogy szinleg vagy tájékozatlanságból legyenek csak a theizmus hivei! *Sokkal nagyobb és hatalmasabb ezen nagy elméket foglalkoztató eszme, semhogy ezt a lekicsinylést eltűrhetné!*

Csak egyet vagyok bátor megjegyezni; *missziónak* tekinteni és hangosan hirdetni *nem* célszerü az atheizmust, mert mint emlitettem, erősen ellenkezik korunk altruisztikus, szociális törekvésü szellemével.

A filozofia történetét még azért is tartom nagyon tanulságosnak ránk nézve, mert egyes irányzatai utat mutatnak a helyes szocialis munkára. A mai szocializmus erőszakkal, tüntetésekkel, szüntelenül a jogokat hangsúlyozva akarja kicsikarni programmjának elfogadását. A nagy filozofiai mozgalmak, melyeknek végső gondolatuk szintén az emberiség egyetemes boldogulása volt, még pedig nemcsak az eszmék rendezésében, hanem igenis az anyagiak javitásában is; melyeknek alapja a görög bölcsészet és legmagasztosabb kifejlődése tagadhatatlanul a szabadelvü keresztény szellem — sohasem az erőszaktól és kikövetelestől reménylették az állapotok megváltozását, hanem mindig az ész, szellem, de különösen a *jellem* reformációjától, mely egyuttal a sziv átmelegedését is eredményezi. Az a bizonyos „sokratesi fegyelmezettség", mely még igazságunk tudatában is önmegtagadásra, egy önérzetes vissza vonulásra (nem az *eszméink*, hanem a *személyünk* visszavonulására) késztet bennünket; az a sokat kigúnyolt „jézusi alázatosság", melyet szeretnének az emberek gyávaságnak és fanatikus bornirtságnak deklarálni — merem állitani, hogy *nem is alázatosság*! Rosszul mondja az evangélium. Hanem épen egy magasabb foku bátorság, *merészebb feltevés*, mely ösztönszerüen érzi, hogy erős és komoly magvető munka

UNITÁRIUS EGYHÁZ KÖNYVTÁRA

mellett nem szükséges még tülekedő harcba is vegyülni! A mienk a lankadhatlan, de csendes harc — a végkierőszakolást azonban bátran bizhatjuk az igazságra! Ennél biztosabb harcost ugy sem találhatunk soha.

Az igazi filozófia nem is fektethet sulyt, nem is óhajtja az erőszakosan kicsikart haladást; mert abból a valódi, *egyetemes eszmeemelést követő* fejlődésnek haszna úgy sem lenne.

Természetesen e fejtegetésekre azt feleli a mai szocializmus, hogy hát miért nem rendezte a régóta fennálló mérsékelt, jézusi vagy tolstoji szocializmus a javitásra váró viszonyokat? Egyszerüen azért nem, mert nemcsak hogy „régóta" nem áll fenn ezen irány, hanem egyáltalában *még meg sem kezdődött*! Amit e fenséges világtörténelmi alakok — élükön Jézus Krisztussal — mondottak, azt egy-egy magasabb lelkü ember átvette ugyan, de a *köztudatban* vagy pláne a *gyakorlatban* a kellő mértékben még sohasem nyilvánult meg. A Jézust követők is inkább a *szertartásoknak* hódolnak, mint magának az eszmének! Ezért van, hogy vagy túlságosan orthodoxok a keresztények, vagy az úgynevezett „szabadgondolkodók", vagyis atheisták táborát szaporitják. Spinoza és Mendelssohn Mózes nagy népe sajnos szintén többnyire vagy az orthodoxiába merül el, vagy — Spinoza és követői magas filozófiája helyett — a Marx-féle haladásnak hódol.

Tisztelet és hódolat azoknak az irodalmi társaságoknak, melyek ugy a keresztény gondolatot, mint az *eredeti*, theizmuson alapuló zsidó eszmét korunk haladásával megegyeztetve, *tovább* akarják folytatni és mind magasabbra fejleszteni! Mert ismétlem, *ez* az eszme: a liberális valláson alapuló szocializmus eszméje még *nincs* kipróbálva, csak időnként felvetve.

Tehát erre a *csendes* munkára, erre a filozófiai

magaslaton álló *nyugodt* szocializmusra kérjük a magyar nők hathatós és *alapvető* munkáját. Ez a szocializmus dokumentálja egyuttal korunk ébredező békemozgalmának jogosultságát is.

Az atheizmus szülte szellemi forradalmak többnyire *vérontásra* vezetnek, de a theizmus által támogatott megfontolt haladás *a minden körülményekben kötelező* emberszeretetet hirdeti.

A szabadelvü theológia előnye korunk szociális áramlataira nézve.

(Templomi előadás.)

Nem hiszem, hogy lenne a világtörténelemben oly korszak, mely eszmedusabb, forrongóbb, reformálóbb szinezetü és javitóbb szándéku lett volna, mint korunk hatalmas, nap-nap után fokozódó szellemi megmozdulása. Soha ennyi bünnek, minden egyes felfedezett vagy beismert rossz szokásnak nyilt ostorozása nem remegtette meg a levegőt, mint éppen ma a töprengések és vitatkozások korszakában. Pedig én nem is a végső és legradikálisabb irányban látom és figyelem ezen uj korszakot egyengető mozgalmat; ezen irány talán csak egy szükséges ösztönzés arra nézve, hogy magában az eddig csökönyösen conservativ társadalomban mozduljon meg végre a lélek és sziv, hogy egy nemes liberalizmushoz szegődve, önzetlenebb és lelkiismeretesebb világnézetet szolgáljon. Én azokat az ugynevezett „jótékonykodó“ törekvéseket figyelem, melyek talán még nem is sejtik, hogy tulajdonképpeni céljuk és rendeltetésük éppen a jótékonykodást megszüntető *gyökeres* reform megteremtése, mely a vallási,

nemzeti és erkölcsi alapnak sokkal fejlődöttebb és magasabb szinvonalra való *átváltoztatásával* van hivatva a szebb jövőt megteremteni. Ezekhez számitom a háboru, a párbaj, az alkoholizmus, a tüdővész, a gyermek- és munkásnyomor, az anya és nő jogainak elnyomatása, a mostani kettős morál és az ebből keletkező fehér rabszolgatartás, valamint az erkölcstelen irodalom elleni nagyon is komoly mozgalmat és még egy sereg logikus és humánus harcot, mely szinte nagyszerüvé és hatalmassá téve a mai embernek hivatását, dacára még meglevő szomoruan sötét állapotainkat, szinte behálózza nemcsak hazánkat, hanem majd az egész világot.

Ezzel az áramlattal azonban szemben áll egy másik hatalmas irány — a kételkedö és cinikus ember lelkében élő és gyökeret vert rettenetes szörny: a pessimizmus. Az a minden lelkes reményt tönkretenni akaró rémes akadály, mely hiábavaló harcnak minősiti ezen tökéletesedésen és erkölcsi fejlődésen alapuló magasabb tervet, századok óta érvelve azzal, hogy az emberi lélekből a rossz és alacsony tulajdonságokat semmi sem fogja soha kipusztitani. Ezen szemüvegen nézve tehát a dolgokat, nemcsak reménytelen, de nevetséges is úgy a béke és magasabb erkölcs ügye, mint minden testi, lelki nyomor és elnyomatás elleni küzdelem.

És ezt a szerintem keservesen deprimáló állandó ellentmondást akaratlanul és öntudatlanul támogatja vagy jobban mondva tanaival hallgatagon megerősiti korunk két ellentétes, egymással harcban álló áramlata is: a konzervatizmus és a legmodernebb atheista szabad gondolat. Azért mondom és hangsúlyozom, hogy öntudatlanul és akaratlanul, mert el kell ismerni, hogy amennyire a lelkükön viselik ma a konzervativabb eszmét képviselő egyházak is a béke, az erkölcs, az anti-

alkoholizmus stb. ügyét, ugyanúgy szolgálja az atheizmus alapján álló socializmus óriási munkája a nép teljes felszabaditásának ügyét, mely törekvés pedig az emberiségben a legtökéletesebb intelligenciát és a *legistenibb* önzetlenséget és humanitást feltételezi. Tehát az én nézetem szerint e két irány gyakorlati munkája nincs összhangban az általuk hirdetett theoriákkal.

A régebbi theologia főalaptana az embernek bünben született, végtelen gyenge és esendő volta, mely szerinte annyira nem a magától való tökéletesedésre és emelkedésre született, hogy egyszersmindenkorra egy az emberi származástól egészen független, magasabb helyről való kiengesztelő áldozatot szemel ki számunkra, ki örökösen viseli helyettünk büneinket és *a mi hozzájárulásunk és magasabb törekvésünk nélkül* váltja meg *egyedül* a világot. Ezzel a tannal tehát az orthodoxia — theoriában — még a gondolatát is elvágja annak az ösztönzésnek, hogy maga az emberiség tartsa legszentebb kötelességének saját fejlődésével és tökéletesedésével dolgozni egy szebb jövendőn! Mert hiszen a *kivülről* jövő és már az emberiség *gyermekkorában* megtörtént megváltás tana kizárja a saját munkával elősegitett, lelki evolución alapuló megváltás eszméjét.

Az atheizmuson alapuló szabad gondolat viszont materializmusa miatt tagad minden *magasabb eredetü* egyéni munkát, minden *eszményiesen tiszta* missiót és tényleg felülről jövő suggestiót, mely éppen a fáradhatatlan emberi munka által, a legdemocratikusabb és ránk nézve legnemesebb és legambitiosusabb formában, *saját közremüködésünkkel* kivánja szinte kierőszakolni a tökéletesebb világot! És miután a socializmus a dogmákkal és formákkal ezt a lelkes hitet is eldobja magától, természetesen a léleknek magasztosabb erkölcsi haladását és tisztaságát sem igen vallja. Ezt bizonyit-

ják modern költőinek pessimistikus, örökösen a lelki halált, enyészetet, rothadást, erkölcsi elzüllést és általános leromlást megénekelt munkái, melyek ugyanolyan ambitióval — itt-ott kiváló tehetséggel — sőt oly lelkesedéssel vannak irva, akár régi költőinknek a nemes, igaz és magasztos isteni célokról irt költeményei.

E szerint az atheizmuson alapuló socializmus az igazságosabb berendezést nem annyira a *köteles* emberszeretettől, a *mások* jogai iránti tisztelettől várja — melyet ha óhajtandónak tart is, de eljövetelében nem tud hinni — hanem inkább az *önzés theoriájára* épiti mely idővel át és átjárva az elnyomott rétegeket, akár egy egyetemes forradalom árán is kivivja a tömeg jogát. De nem gondolja meg ezen irány, hogy a mai önzésen felépült társadalomnak ismét csak önzés által átváltozott formája előbb-utóbb megint csak igazságtalanságot szülne.

Igy tehát a szabad gondolat természetesen a mostani bajok gyökerét sem a lélek alacsonyságában és erkölcstelenségében látja, hanem pusztán csak a *gazdasági* okokban keresi és még a mai ferde erkölcsi állapotokban is majdnem egészen mellőzi az uralkodó alacsony szenvedélyeknek *provokáló* és bünös állapotokat megteremtő voltát.

E két szélső irány között áll ama bizonyos keskeny út mely szerintem egyedül képviseli a szociális munkával harmonizáló irányt. Ez a krisztusi bölcseleten alapuló szabadelvü kereszténység vagy jobban mondva modern theologia, mely magában foglalja nemcsak az ősidőktől fogva szabadelvü unitárizmust, hanem szerintem a merészebb szárnyalású protestantizmust és katholicizmust is.

Én ezuttal csak a magam egyházának tanait leszek bátor kifejteni, mint a legliberálisabb, (de szorosan Krisztus Urunkat képviselő) egyházi gondolatokat

melyek határozottan óriási előnyt képviselnek korunk szociális törekvéseire nézve. Szabadelvü kereszténységünknek két fő gondolata van: egy felsőbb hatalomban való bizalomteljes reménység és ami ennek egyedüli logikus kiegészitője, szorosan összeforrt kapcsolata: az emberiségnek *erkölcsileg* és *jellemileg* is következetesen tökéletesülő és nemesülő volta, melynek legmagasztosabb és legvégső célja az egész világot elárasztó emberszeretet.

Az a sokak által leszólt, merészen őszinte és becsületes, a tudomány és magasabb müveltség által támogatott állitás, hogy a kereszténység megalapitója egy minden földi korszakot meghaladó, eszményi magasságot elért isteni ember volt, akinek eszméi, példázatai, cselekedetei igenis *megváltói* erővel birtak és *megváltássá* is válhattak volna, *ha ezen tulajdonságokat és cselekedeteket a világ magáévá tette volna*, — ez a becsületesen őszinte állitás egyedül elégséges arra, hogy az *erkölcsi tökéletesülésen alapuló megváltás* gondolatát (mint a mai gyakorlati munkának theoriában való megpecsételését) beledobja az eszmék forgatagába! És vajjon ezen őszinte becsületes vallás nem fenségesebb-e a világ összes dogmájánál!? Valamint nem biztató és megnyugtató-e az a tudat, hogy ezeket a mai nyomorúságos állapotainkat nem vagyunk kénytelenek már „megváltott" állapotnak tekinteni; de azért a szabad gondolat pessimizmusát sem kell okvetlen a magunkévá tenni!!

Tehát szerintem egyedül ez az álláspont képez igaz összhangot korunk merész szociális munkájával. Mert theoriában azt sejtetni az uralkodó irányoknak, hogy dacára a tudomány által felfedezett és általánosan elismert evolució törvényének, *jellemileg* és *erkölcsileg* soha el nem érhetjük a megváltást előidéző legfelsőbb fokot, azután pedig olyan mozgalmakra ösztö-

nözni bennünket, melyeknek kitüzött célja a lehető legnagyobb önlegyőzést, a lehető legnagyobb lelki tisztaságot és emberszeretetet igényli, mint pl. a béke megteremtése, a fehér rabszolgaság eltörlése, a párbaj vagy a tömegnyomor megszüntetése — ez legalább is nem egészen logikus müködése társadalmunknak!

És e mostani ambitiózus törekvések, melyek az emberi jellemnek örök fejlődő képességét feltételezik szükségképpen egyúttal a felekezetiességen és minden korláton felül emelkedő nemes democratizmust is megkövetelik, mely minden faj, vallás és nemzet fiait egyforma testvérnek nézi, kik ellen semmi tekintetben durva harcot vagy elnyomatást meg nem engedhet.

Ezt a democratizmust is a vallási irányzatok között leginkább az elválasztó dogmákat és arisztocratikus korlátokat *mellőző* szabadelvü theologia szolgálja igazán. Mert egy egyetemes sejtelemből és a megváltónk lelkéből származó felsőbb hatalom gondolata valamint az egyetemes fejlődés és szeretet theoriája nemcsak, hogy szét nem választja az emberiséget egymástól, hanem inkább együttes küzdelemre és munkára serkenti azt. És mélyen tisztelt hallgatóság méltóztassék elhinni, hogy ez a közös socialis munkát szolgáló vallás, mely összeköti az emberszerető és haladni vágyó embereket egymással, hogy együttesen keressék a megváltás lehetőségét és annak ezközeit — ez Jézusnak igazi vallása; annak a Jézusnak, ki soha életében egyetlen egy elválasztó korlátot nem szervezett, hanem az egymás iránti *köteles* szeretetet és megbecsülést prédikálta!

És hogy az uralkodó tanok dacára, korunk kimagasló, maguknak exponált helyzetet teremtő alakjai majd minden vallási vagy erkölcsi irányban, eszméikkel legfőképen *ezt* a kereszténységet képviselik, azt a következő, már számtalanszor említett példákkal kivánom ujból bizonyitani. A katholicizmus legnagyobb szabásu

embere és legerőteljesebb szocialis munkása — akire eleget hivatkozni soha de soha sem lehet — dr. Prohászka Ottokár, beszédeiben, érveléseiben, a szocialismunkának és az emberi lélek, az emberi jellem és erkölcs fejlődő képességének minden külsőség és dogma *fölé* való helyezésével, határozottan a szabadelvü theologia igazságait is számba veszi.

Zsilinszky Mihály a Prot. Irodalmi Társaság elnöke a mai szabadelvü protestantizmusnak nemcsak merész harcosa, hanem valósággal megteremtője, valamint Tisza István gróf, közéletünk egyik leghatalmasabb jellemü embere a Prot. Irod. Társaság közgyülésén már magát e haladás útjára lépett protestantizmust olyan hatalmas lökéssel látták el, hogy ha ezen utolsó lökés a tömeg lelkét is *számottevően* mozditotta meg, egy csapással elérkezett a protestantizmus a teljesen szabadelvü theologia igazságaihoz.

Ezen haladó vallási irányt szolgálja már régóta a pozsonyi evang. theologiai akadémia is dr. Masznyik Endre igazgató szabadelvü vezetésében. Ennek az áldásos iránynak hive a budapesti evang. egyház is. Raffay Sándor az itteni egyház egyik lelkésze nem régen a Bethlen Gábor-kör ünnepélyén hatalmas beszédben képviselte a protestantizmusnak legmodernebb ágát. Az evangélikus egyház egy másik vezérembere: dr. Sztehló Kornél, a kiváló vallásbölcsész, munkáiban, felolvasásaiban teljesen a szabadelvü theologiát hirdeti.

A mai irodalomnak egyik legtekintélyesebb munkása dr. Kenedi Géza nem rég egy nagyszabásu beszédjében határozottan kimondja, hogy a dogmát nem szabad a vallás fogalommal azonositani. „Hiába mondják nekünk azt — fejtegeti Kenedi — hogy a dogmának örök élete van, mert nincs a földön egyetlen *emberi alkotás* sem, aminek örök, vagy bár változatlan

élete volna. A történeti fejlődés alkotja és porlasztja el a dogmákat is."

Hogy még egy utolsó példát említsek: Alexander Bernát, korunk kiváló bölcsésze — ki bár nem tartozik keresztény egyházhoz, de sok névleges kereszténynél krisztusibb lelke van és az *önképzésnek* és *önfegyelemnek* a lehető legmesszebbre gravitáló utjait ismerteti — tavaly egyetemi előadásaiban egy gyönyörű képet tárt elénk. A különböző dogmákat azoknak a támogató állványoknak minősítette, melyek mint a házépitésnél a főépületet úgy védik a fennmaradásra rendeltetett alap-igazságot is mindaddig, míg az teljes erejében, leplezetlen, körülépitményt nem türő voltában, maga is szilárdan képes megállni. Amíg az épület nem biztos, vagyis a puszta igazság, a lélek egyetemes hite még nem él elég erősen az emberiség szivében, addig meglehet, hogy balgaság volna a támogató körülépitményt lerontani, hogy esetleg a fő igazság is szenvedjen ezáltal. De ha az idők haladásával a korlátok már nem felelnek meg a célnak s többet használ már a *melegitő sugár*, vagy a *szabad levegő* friss áramlata, mint a kriptaszerü elszigeteltség — akkor halálos vétek csupa szokásból el nem távolítani a felesleges függelékeket és meg nem szabaditani a dogmák uralmától az igaz hitet.

És méltóztassanak elhinni, hogy itt az idő, midőn nem csak egy korát meghaladó kis irány folytatja nemesen romboló munkáját, hanem amint e példák mutatják, megkezdődött már az értéktelen függelékekre célzó *egyetemes rombolás*, (vagyis a lelkiekre való nagyobb súlyfektetés, az alapigazságoknak a dogmákból való *kihámozása)* hogy éppen a szilárdul álló, tehát *lerombolhatatlan* igazság, az emelkedett léleknek megacélozott krisztusi hite annál jobban emelkedhessék ki és végezhesse rendeltetését.

De csodálatos az, hogy valamint az ősidők egyetemes konzervativizmusa nem kedvezett az unitárius vallás terjedésének, ugyanúgy nem kedvez a mai általános ébredés sem vallásunknak, mint *egyháznak*. A régi időben valósággal bevált Alexander előbb említett philosophiája! Annyira nem élt még a dogmák nélküli kereszténység ereje a lelkekben, hogy nem igen csatlakoztak a korát néhány századdal meghaladó Channingnek vagy Emmersonnak egyházához, sőt eretnekséggel vádolták azt. Ma pedig annyiféle helyen támad fel vallásunk, hogy szinte egy egyetemes és önálló irányt képviselve az elavultak felett szükségtelennek látszik a mi kis egyházunk!

De vajjon e látszólagos, örökös hálátlan szerep ellenére — ha ügyünkhöz méltóan komolyan magunkba mélyedünk és a hiúságnak, sértett büszkeségnek még a gyökerét is kitépjük lelkünkből — lehet-e szentebb és magasztosabb örömünk, minthogy azok az eszmék, melyek nem régen itt, Magyarországon csak a mi kis felekezetünkben és az elfelejtett bölcsészeti irányokban, bepókhálósodott könyvekben éltek, ma már lassanként egész nemzetünk legbecsesebb kincseivé válnak?!

És kezdjük belátni, hogy a felettünk álló korszellem nagyobb logikával intézte eszméink sorsát, mint azt talán mi magunk tettük volna! Mí elég naivul, áthatva tanaink igazságától, azt vártuk és reméltük, hogy a mi szabadelvű egyházunk fogja idővel meghódítani az emberiséget és a *kimondott* unitárizmus üli majd diadalát a világon. Nem úgy történt a dolog! Mi megmaradtunk keveseknek és még mindig ismeretleneknek. Nem térítettük meg a népeket és nem a mi otthonunkból terjedt szét az eszme. Hanem ami még százszorta dicsőségesebb és nagyszerűbb — *saját igaz-*

ságuk súlyánál fogva, önmaguktól vertek gyökeret tanaink a különböző irányzatokban!

A mi fáradhatatlan és *köteles* munkánkra csak azért volt szükség, hogy folyton mozogva, dolgozva, agitálva — nem hagytuk megállni, megkövesedni a vallási gondolatot; s valamint a hevített, mozgásban levő viz vagy levegőrészecskék is megmozditják a szomszédban levő hidegebb rétegeket, ugyanúgy befolyásoltuk mi is a környezetet, hogy fogékonyabbá tegyük azt a kor hozta igazság befogadására.

Ahol pedig még öntudatosan nem vertek gyökeret ezen eszmék, ott már mint egy ösztönszerű vágy a fejlődő és tökéletesülő erkölcsi állapotok után, a különböző szociális törekvésekben nyilvánulnak meg azok; és mint látjuk, egymásután alakulnak meg a legkülönbözőbb körökben is az erkölcsi haladást megkövetelő, *szabadelvű keresztény tanokat feltételező munkák!*

Majdnem azt mondhatnám, hogy a kor szelleme — mely talán az emberiség öntudatos akarata nélkül, *előre* veti fel a logikus munkákat — szinte ujjmutatás akar lenni a *jövendő* vallásának kijelölésére.

Eszembe jut a csillagászattannak ama gyönyörü tényállása, hogy a felfedező kísérletezésnél az emberi ész már előre megsejti, vagyis többféle következtetésekből pontosan kiszámithatja a még szemmel meg nem látott, *felfedezendő* planéta positiv létezését; sőt még távolságát és a többi égitestekhez való helyzetét és viszonyát is pontosan meghatározhatja.

Talán ezen csodálatos, de gyönyörü törvény alapján — mely leghatalmasabban bizonyitja az emberi észnek *magasabb, isteni* eredetből származó voltát — a puszta *jelekből*, a körülöttünk hullámzó *tünetekből* következtetheti korunk *előre látó* észjárása is a folyton közeledő és nemsokára elérkezendő ideálisabb vallás-

nak *már a nagy mindenségben tartózkodó, a levegőben érezhető positiv lételét . . .*

És majd ha ez az eszményiesen megfinomult theologia üli diadalát az egész világon, mintegy krisztusi szeretettel kötve össze az összes egyházakat egymással — valószinüleg csak akkor fog összes szociális munkánk magasztos célja is megvalósulhatni.

A vallási modernizmus hatalma.

Templom szentelési ünnepély alkalmával tartott felolvasás. Megjelent a „Keresztény Magvető"-ben.

Norvégia nagy szellemü elhalt irója, Ibsen, a „Nép ellensége" cimü drámájában a következő különös végszavakat adja nemes munkájával egyedül álló hőse szájába: „Most jutottam a legfontosabb felfedezéshez! A legnagyobb hatalom az egyedüllétben gyökerezik." A hányszor elgondolkodom ugy a mi szabadelvü vallásunknak, mint az egyes nagy szellemek modern vallásos felfogásának *egyedülállóságáról*, a nagy tömeg rideg vagy konzervativ magatartásáról, mindig eszembe jut az elköltözött nagy iró célzata, hogy mindig a mai egyedülállóság a legnagyobb biztositék és hatalom a *holnapra* nézve. Mert ha Ibsen nem lett volna arról meggyőződve. hogy a momentán egyedül álló értékes munkák és eszmék a kiterjeszkedés, a jövőben való népszerüség csiráját hordják magukban és hogy épen ezen meg nem értett és lekicsinylett mozgalmak vannak hivatva a jövendő igazságát megteremteni — sohasem merte volna nagyszabásu drámáját azzal a rejtélyes és magában véve érthetetlen mondással fejezni be, hogy az egyedülállóságban gyökerezik a legnagyobb hatalom.

Ibsen sohasem fejtette ki világosan és egészen gondolatait s bár folyton váltakoztak a tendenciózus témák forrongó lelkében, úgy látszik, idegenkedett nyilt irányitástól s csak oda-oda dobott egy-egy magyarázat nélküli gondolatot, hadd törjék az utódok a

fejüket rajta. Mi szabadelvü keresztények nem érthetünk vele mindenben egyet, de az előbb hangsúlyozott gondolatot, úgy érzem, nekünk kell tovább fejtegetni és továbbítani.

Ha van a jövőre nézve nagy erőt és nagy jelentőséget tartalmazó, félre ismert és a nagy világ által elhanyagolt eszme a világon — hát ez első sorban a vallási modernizmus vagyis a szabadelvü vallás eszméje! Mert, hogy kiegészitsem, vagy talán más utra tereljem Ibsen félben hagyott gondolatát: csakis az a bizonyos keskeny, arany középútat képviselő, nem a revolueiót, hanem a szellemi evoluciót elősegitő, nemesen és békésen reformáló, ideális erkölcsi magaslaton álló egyedülállóság és különlegesség válhatik valaha áldásthozó hatalommá a részint egy helyben meggyökerezett, régi rossz állapotokat konzerváló maradiság, részint a célon túl lövő, vallást és hazát letagadó ultra modern haladás ellen. Különösen óriási misszió ja van e közép úton fekvő eszmének a mai összegabalyodott, vésszel fenyegető állapotok között.

Ma egy rettenetes harc folyik mindenfelé: a vallásos felfogás kétségbeesett harca a materializmussal, vagyis istentagadással szemben! Míg eddig egyes szabadságszerető emberek küzdöttek a nagy tömeg vakbuzgósága, fanatizmusa ellen, ma egyszerre arra ébredünk, hogy csak egyes vallásos lelkek, egyes kisebbségben maradt csoportosulások harcolnak a nagy többség vallástalanságával, teljes hitehagyottságával. Eddig valóságos szerencse volt, ha egy-egy felvilágosodott elme a természetre és a világrendre hivatkozva akarta eloszlatni a tömeg babonáit és elfogultságát. Ma valóságos áldás, ha egy igaz vallásossággal áthatott lélek a természet és száraz tudományok felett a lelkiekre is rámutat.

Mi az oka ennek a rettenetes gyors változásnak?

Mi az oka, hogy még majd nem egyre hangzik a megszokott mondás, hogy a nagy közönségnek, a tömegnek minél misztikusabb és dogmatikusabb vallásra van szüksége s ime alig fordul velünk egyet a világ, már arra ébredünk, hogy az állítólagos vakbuzgó többségnek semmiféle vallása nincs s épen a kiváltságos és magasabb intelligenciáju embereknek — kik eddig szinte a racionálizmust képviselték a babonákkal telt néppel szemben — kell egy felsőbb eredetü és tisztultabb eszméket hirdető eszményi miszticizmusra mutatni, hogy megmentsék a lelkek világát a köznapiasságtól. Honnét van ez?

A konzervativizmus mi ránk és általában a vallási modernizmusra mutat és azt mondja, ime addig mutattatok a természetre, történelmi igazságokra és a változatlan világrendre, tudományra, addig cáfoltátok a dogmákat és döngettétek a korlátokat, hogy most már nem kell a népnek sem Isten, sem lélek, sem halhatatlanság, de még a haza fogalma sem.

Mi ezt a vádat, mint a legnagyobb abszurdumot, nyugodt lelkiismerettel utasíthatjuk vissza, mert épen az volt a baj és végzetes a dologban, hogy a magas gondolatainkból származó nagy kisebbségünk és egyedülállóságunknál fogva — a mai alacsonyabb nivóju korszakban — nem tudtuk még a nagy többséget annyira megközeliteni, hogy különleges nézetünk nagyobb körben is hatalommá válhatott volna.

Mert ahova kihatott vallásunk szava, ott ugyan nem lehet panaszkodni, hogy az Istent és hazát tagadó irányzatok befészkelték magukat. Sem a nézetünket valló egyes nagyok, sem az egyházunk hívei át nem csaptak a materialisták táborába, sőt az erdélyi szabadelvü nép maradt meg tudtommal leghivebben a nemzeti és vallási eszme mellett.

Hanem igenis, épen a legélesebb ellentétek végzetes találkozása idézte elé a szerencsétlenséget! Az

eddig gondolkodás nélkül élő, vakbuzgó többséget egyszerre a legradikálisabb tanokkal fanatizálták s a természettudományokkal néhány mulandóságra predestinált vallástétel lehetetlenségét bebizonyítva — a tömeg gondolkodás nélkül vetette el magától a nemesebb lélek ösztönszerü sejtelmeit is, Jézus Krisztus halhatatlan hegyi beszédével, valamint a többi vallásalapitó nemes teizmusával együtt. Ebben áll a tragédia! A néplélek mintegy előkészületlenül, előzetes nemesítés és helyes kritikára való nevelés nélkül egyszerre kapta a természettudományok halmazát s nem tudta megteremteni a magasabb intelligenciát követelő harmóniát — tudomány és vallás között.

És hogy a nagy többség ily hamar aklimatizálódott egyik szélsőségből a másikba, annak az a természetes magyarázata, hogy az eszmékben való szélsőségek és túlzások mindig hamarabb gyökereznek meg a kevésbbé müvelt lelkekben, mint a leszürt gondolkodású agyvelőkben. Hogy az eddig vakon imádkozó, babonákkal telt tömeg egyszerre csapott fel Istent, hazát, gyermeki hálát és minden kegyeletet letagadó materialistává s egyetlen hamisan öntelt fordulattal mutat az isteni eredetről le az állitólagos egyedüli származásra: az anyagra, annak még az a magyarázata is van, hogy e két irány: a bigottizmus és a modern naturalizmus élesen ellentétes tulajdonságaik dacára egyetlen egy pontban találkoznak: az egyéni töprengést, metafizikai mélyebb gondolkodást nem igénylő békónak a produkálásában, mely egy kaptafát szolgáltat, sőt erőszakol minden ember számára! Ezért oly veszedelmes mindkét irány a gondolkodni nem szerető, csak a készen kapott, mások által megállapitott tanokra pályázó, lenyügözésre alkalmas tömegre nézve. Álljon ez az átlag embereket magában foglaló tömeg akár az alacsonyabb, akár a magasabb osztály embereiből!

Hogy e két iránynak a lelkeken való uralkodni vágyása mily hasonló, azt a leghumorosabban és legkedvesebben Arturo Graf irja meg egy kis novella alakjában. Ugyanis egy nagy és kegyetlen inkvizitornak a lelke a másvilág büntetése után ismét a földre kivánkozik s kéri a túlvilágiakat, hogy miután még a pokol kinjai sem tudták természetét megváltoztatni, hadd lehessen ő ismét csak tűzzel vassal dolgozó inkvizitor! Ez lehetetlen — mondják a túlvilágiak elképedve — hiszen a földön már nagy felvilágosodottság s a XX. század uralkodik . . . hanem majd gondolnak ki valami hasonló mesterséget a számára s nagy tanácskozás után leküldték őt szabadgondolkodónak!

De visszatérve komoly fejtegetésünkre, mi azt nagyon jól tudjuk és határozottan érezzük, hogy a materializmus, mely minden magasabb gondolkodás nélkül pusztán az anyagtól származtat mindent és képtelen az Isten és a teremtő, mindeneket reformálni tudó, halhatatlan emberi lélek fogalmáig felemelkedni, e hitet saját szellemi erejéből produkálni — nem a legfejlettebb, leglogikusabb, legtekintélyesebb és ennél fogva a bajokból kivezető útat képviselő bölcselet. Hiszen, ha az volna, nem lehetne ma már — a tökéletlenségek és erkölcstelenségek idején — a tömeg vallása! Ha a materializmus valami felsőbb filozófia, valami leszürődött végeredmény lenne, lehetetlen, hogy minden köznapi szellem, minden tucatember oda kiálthassa nekünk — mint ahogy tényleg oda kiáltja — hogy kár a fáradtságért, kár az időpazarlásért, mert úgy sincs azon kivül semmi, mint a mit látunk, hallunk és tapintunk! Lehetetlen, hogy ha az ateizmus a bölcseség netovábbja volna, hogy akkor éretlen, de nyakig demoralizált gyerkőcök gomba módjára szaporodó erkölcstelen folyóiratokban, napilapokban hirdessék e legvégső

bölcseséget. Lehetetlen, hogy e legizléstelenebb és cinikusabb eredményeket produkáló irodalom és művészet az a regeneráló, egészséges viszonyokat teremtő modernizmus, az az ég felé terjeszkedő, erővel teljes fa legyen, melyet — ős filozófusunkkal szólva — „gyümölcseiről" ismerhet fel a világ. Lehetetlen, hogy az igazsághoz ilyen könnyü szerrel, ilyen kétes tisztaságú megnyilatkozások által jusson el a haladásának még csak kezdetén lévő emberiség.

A józan ész maga megmondja, hogy először jön a szellemi életben is a mindent elhivés gyermekkora, azután jön a mindent letagadás éretlen kamaszkorszaka s csak legutoljára, sok sok hányódás és vivódás, sok érzelmi és értelmi haladás után jön meg az a nem hencegő, nem elbizakodottan kiabáló, hanem csak nemesen önérzetes, a láthatatlan dolgokban is tisztán látó, szép és megállapodott emberkor, mikor kiválogatva, kiselejtezve a gyermekkor babonáit, értelmetlen hagyományait, de ugyanekkor a cinikus materializmusnak is hátat fordítva, örök szeretettel és tisztelettel ragadja meg az Isteneszmét, ezt a minden nagy és fenséges gondolatnak kútforrását, hogy elválhatatlanul magához füzve azt, vele járja meg a szellemi haladás törvényszerü utját.

Ezen nagykorú, emberi vonás miatt volt a felvilágosodott vallásosság mindig oly elenyészően csekély és csak egyes nagyok vagy kisebb tömörülések tulajdona a még gyermekkorból alig kinőtt korszakokban. De épen ezen egyedülállóságból következtethetjük Ibsennel, hogy nagy lesz a jövendőben a hatalma!

Csakhogy bármennyire belenyugodjunk ezen nehezen érvényesülő haladásba, lehetetlen nem gondolnunk arra, hogy ha az egyetemes vallásos szellem ősidőktől fogva nem a természeti törvényeken kivül álló csodákra, hanem épen a változhatatlan világrend és az emberi elme fenséges csodaszerüségére hivja fel a fi-

gyelmet és ezen keresztül, erre támaszkodva mutat a legfelsőbb hatalomra és a teremtő gondolattal megáldott emberi szellemnek halhatatlanságára, valamint ezen ösztönszerű sejtelemnek nemes és emberies voltára — akkor lehetetlen, hogy a materializmus azzal a lenézéssel és lekicsinyléssel bánjék az egyetemes vallásossággal, mint ahogy azt ma teszi. Lehetetlen, hogy világcsalásnak, sötétségnek, elbutitásnak és az Isten tudja mi mindennek mondja el az egyházak tanait.

Mert mi a különbség a vallásos és az ateista modernizmus között? Mindkettő elismeri és aláirja a tudomány vivmányait és a természet örök és változhatatlan törvényeit, tehát tagadja ezen isteni rendnek, következetességnek egy-egy szeszélyes és kivételes „csoda" által való megbontását és megzavarását. Csakhogy mig az egyik vélemény mindent az anyagtól származtat és az anyaggal kiván megmagyarázni, addig a másik épen erre a kiszámitott pontosságú rendre, gondolatot és tervezetet feltételező logikus összeállitásra hivatkozva keresi és hirdeti azt az örök munkást, kinek tervezetéből ált elő e bámulatos renden alapuló nagymindenség. Keresi és hirdeti azt a magasabb eredetet kire vagy melyre minden egyes nagy és fenséges cselekedet vagy találmány akaratlanul is visszamutat. Mint ahogy az égi testek körforgása és különféle vonzása már a felfedezendő plánéta pozitiv létezését és tartózkodási helyét jelzi az éles szemü csillagász előtt, ugyanúgy bizonyitja a körülöttünk és saját magunkban tapasztalt csodás élet a magasabb ős-ok létezését!

Van-e ezen valami megvetni, vagy kinevetni való? Lehet-e erre azt mondani, hogy csalja és sötétiti a világot? Sőt valljuk be, hogyha mélyebben gondolkodunk sokkal természetesebb, egyszerübb és kézzel fog-

hatóbb filozófia a végoknak ezen jogos és érthető kutatása és megtalálása, mint a materializmusnak azon tökéletlen, mondhatnám félben hagyott bölcsészete, mely védelmezi a dogmatikával szemben a világrend következetes rendjét, bölcseségét és változatlanságát — de ezen harmonikus rend és alkotás eredetét nem egy logikus gondolatra vezeti vissza, hanem megelégszik azzal a nemcsak szegényes, de mindenek felett logikátlan megfejtéssel, hogy e nagyszerüen megalkotott és berendezett mindenséget és az alkotásra, tervezésre, sokszor a legnemesebb és magasztosabb harcra ösztönző emberi szellemet a por, az értelmetlen anyag szülte, a vak véletlen dobálta összevissza ; az az anyag, melyben egy parány sem foglaltatik magából a szellemből és az a „véletlen", melynek fogalma szorosan van összekötve az összevisszaság es rendellenesség fogalmával. Mintha egy órának számításon és gondolkodáson alapuló szerkezetét nem egy órásmesterséget értő élő munkástól, hanem a léleknélküli véletlennek összedobálásából származtatnók ! Elhinné-e nekünk valaki, ha azt mesélnők, hogy egy szabályosan járó és pontos munkát végző gép a „véletlen" által dobódott ily harmonikusan és kiszámitott pontossággal össze ? Ugy-e ez semmivel sem mondható kisebbszerü csodának, mint a legképtelenebb orthodox dogma, pedig ezen mekkorát nevet a materializmus ! Ime ismét az előbb emlitett érintkező pont orthodoxia és materializmus között.

Azt kérdem tehát, melyik a tágabb látkörü, természetesebb és dogmáktól mentesebb magyarázat: az ateistáké-e, vagy a szabedelvü kereszténységé, mely Krisztus mélyen járó szemével nézi a dolgokat?

És épen igazságunk tudatában mi nem nyugodhatunk bele azon ténybe, hogy még mindig csak a kevesek és az egyesek vallják magas szárnyalású hitünket. S bár egy bizonyos szellemi arisztokratizmust

le nem lehet tagadni vallásunkból, mert valóban érezzük, hogy e különleges álláspont ezideileg csak a kisebb, előkelőbb lelkü tömörülések számára termett, de épen vallásunknak ezen nemes arisztokratizmussal járó demokratizmusa követeli Ibsen és Tolstoj eszméjével együtt, hogy ezen egyedül álló tanok kilépve a szük körből „az emberek milliói"-nak váljanak közkincsévé.

Nekünk tehát mindent el kell követnünk, hogy világos eszménk minél tágabb körben terjedjen el. Most kezdődik tehát liberális egyleteinknek és egyházainknak is igazi szerepe! Most, midőn hazafias kötelesség megmutatni, hogy a felvilágosodottság és szabadság szeretete még nem jogositja fel az embert arra, hogy az öröktől fogva létező igazságokat, melyeknek tudata magában az emberi lélekben gyökerezik, elvesse és lekicsinyelje. Az okos és céltudatos haladás az ősi hagyományoknak nem vakon való megtagadásából, hanem kritikus szemmel és érző szivvel való megválogatásából áll, hogy az örök értékü és ősi igazságokon alapuló gondolatok valahogy az elfogultság és önzés szülte találmányok sorsára ne jussanak. Abban áll a materializmus alapján álló szabadgondolatnak legnagyobb tévedése, hogy az Isten-hitet is, a nemzeti érzést és puritán erkölcsöt is az elmulandó dogmák közé számitja. Semmitől sem fél úgy e modernizmus, mint a „vallás", „erkölcs" „korlátozás" vagy „fékentartás" fogalmától. *Pedig egyetlen egy konzervativ eszme sem követel akkora erkölcsi erőt, olyan magas röptü vallásos felfogást és olyan önérzetes fékentartást és önkorlátozást, mint épen a szabadság szent fogalma!*

Abban áll tehát feladatunk, hogy nemes uton haladó szabadságot hirdető szónoklataink, irásaink, folyóirataink minél erőteljesebbek legyenek és minél szélesebb körbe hatoljanak. Nem felekezeti, hanem az

egyetemes vallási és nemzeti alapra, valamint az igazi szabadságra való térités céljából.

Igen nagy a száma azoknak, kik nem lévén képesek egyházi tanaikat, úgy amint vannak elfogadni, megérteni, a temérdek képletes dogmából a magot kihámozni, inkább átcsapnak a materialista táborba, semhogy önerejükből találják meg a vallásukban kifejezett igazságot. Valóságos egyházmentő munkát végeznek tehát azon kiváló férfiak, kik a tudomány világánál magyarázzák egyházuk dogmáit és a modernizmus szellemét viszik be vallásukba. Igazán nem tudják, mit cselekesznek azok, kik az idők jelét megértő reformátorok müködését korlátozni, sőt elnyomni kivánják s az Ibsen által megrajzolt éretlen társadalommal egyetemben a „nép ellenségé"-nek tartják leghumánusabb lelkü nagyjainkat.

Csak a jövendő megtért, okos visszalépésével hátráló szabad gondolata, viszont a helyes uton előre lépő felvilágosodott vallásossága fogja megtudni, *milyen óriási vallásmentő, lelket támogató munkát végeznek napjainkban szabadelvű kereszténységet hirdető egyházi nagyjaink!* Ismétlem, nem rejt egyetlen egy eszme sem nagyobb hatalmat magában a jövőre nézve, mint a vallási modernizmus eszméje, mert ez köti logikusan össze a régi világ örök értékü gondolatait a modern élet jogos és üdvös haladásával, magában foglalván az összes értékes modern törekvések eszméjét.

Óriási misszió a materialisták tábora előtt egy nemesebb és ideálisabb szabadelvűség eszméjét felvetni és a többek között a dogmatizmus miatt elejtett Jézus fenséges, örök igazságot tartalmazó tanát nemcsak mint történelmi nevezetességet, hanem *mint egy magasabb eredetből származó örök filozofiát* helyezni vissza a piedestálra. Ezzel egyúttal a történelmi fejlődésnek istentől eredő céltudatosságát és az ember fogalom-

nak fenséges voltát is felvetjük az ellenkező nézetüek előtt.

Igy magyarázva a vallást, lehetetlen, hogy idővel tiszteletet ne parancsoljon a vallásos felfogás még a legridegebb materializmus előtt is és hogy a szükséges kapcsot a tudomány és hit között megteremtve, a különböző vallások fennállása mellett, egy egyetemes és láthatatlan egyházat ne teremtsen a különböző felekezetü emberek között. Tehát tanunk nemhogy elősegitené az anyagias világnézetet, hanem az egyedüli észszerü fegyver ellene, mintahogy minden ferde utra tért haladásnak csakis a normális haladásra való útmutatás a logikus ellen munkája.

Drummond Henrik, a nagy keresztény bölcselő „A természeti törvény a szellemi világban" cimü rendkivül érdekes munkájában nagy energiával fejtegeti, hogy valamint minden fizikai élet csak egy és ugyanazon tipust hozhat létre, ugyanúgy a magasabb szellemi, a krisztusi élet is csak egyetlen egy tipust produkálhat a felsőbbségre érdemes ember által: a krisztusi tipust.

Ez a magyarázata, hogy a modern vallásos felfogás, mely hamisitatlan tisztaságban hirdeti a krisztusi igazságokat, alacsonyabb tipust magánál nem produkálhat! Egy eszményi fejlődést, emelkedést, változást mindenesetre szolgál, de *alacsonyabb* és *más útra* való áttérést semmi esetre sem.

Sokkal hamarabb válhatik a gondolat nélküli konzervativizmus materializmussá, mint a filozófiai magaslaton álló szellemi vallás! A meg nem értett és fel nem fogott dogma megsemmisülhet és materializmussá sülyedhet, *de a meggyőződésen alapuló átszellemült hit soha!*

Ismét Ibsen tervezi egyik drámájában szereplő szük szavú épitőmesterével, hogy egyes templomok he-

lyett olyan lakóházakat kellene építeni, melyekről torony mutat a magasba . . .

Ha valamikor csakugyan eljönne az Istennek ezen várva-várt, de rettenetesen messze levő korszaka és a lakóházakból, *valamint az egész társadalmi életből kisugárzó, mindennapi és cselekedetekben nyilvánuló istentisztelet* szinte feleslegessé tenné a külön templom fogalmát, teljes meggyőződésemből vallom, hogy e ma még arisztokratikus egyedülállóságban levő vallási modernizmus óriási hatalma és népszerüsitése, az emberek millióira való demokratikus kiterjeszkedése, fogja ezen állapotot megteremteni!

Az „Übermensch“ eszméje a szabadelvü kereszténységben.

Részlet egy templomi felolvasásból. Megjelent a „Keresztény magvető“-ben.

Hogy a szabadelvü kereszténység létjogosultságát bizonyithassuk, szükséges lépten-nyomon azt a modern szellemü alapot kimutatni, mely összeköti vallásunkat a nagy elmék egy-egy filozofiai gondolatával.

Nem hiszem, hogy legyen olyan korszakot alkotó nagy eszme a világon, melynek valami közössége ne lenne a mi liberális és zseniális vallásunkkal. *Valamint nem hiszem, hogy ha egy-egy nagy gondolat kiegészitette volna magát a szabadelvü kereszténység végcéljával és végeszméivel, ne tartott volna mindegyiknek tovább az uralma és hatása.*

A nagy gondolkodók egyik legérdekesebb tipusa: Nietzsche, az „Übermensch“ theoriájának megalapitója. Szinte magunk előtt látjuk a hatalmas szellemi arisztokratát, ki tudja és érzi, hogy az ész és a zseniálitás a világ mozgató ereje s merészen rámutat a tömegből kiemelkedő „Übermesch“-ekre, kik egyedül biztositói a haladásnak és a világ megváltó munkájának! Ime az „ember megváltó“ önérzetes és fenséges tana, mely a szabadelvü kereszténységnek is alapgondolata, midőn Jézust merész kézzel helyezi vissza a világtörténelem többi nagyjai közé, hogy *mint Istennek legnagyobb remekmüvét bemutatva*, a szellem isteni eredetét és ere-

jét hirdesse! Ime a gócpont, a melyben Nietzsche és a szabadelvü vallásos gondolkodók eszméje a különböző utak és távolságok ellenére találkozik.

De most keressük a különbséget, hogy megtalálhassuk az okot, mely e gondolattalálkozás mellett is akkora távolságot szül Nietzsche filozofiája és a modern kereszténység között.

Nietzsche „Übermensch"-e hatalmas, erős, sőt erőszakos és félelmetes, melyet éppen e tulajdonságoknál fogva predesztinál alkotója a vezetésre. Jellemét annyiban az arisztokratizmus jellemzi, hogy tudva és ismerve saját elsőrangúságát, erre hivatkozva él jogával és a tömeget csak szellem nélküli anyagnak nézve, vak engedelmeskedést és meghunyászkodást követel a részéről. Tehát vezetése mintegy erőszakos, parancsoló s a szociális törekvést, valamint ezzel együtt a dicsőséget szinte egyedül magának tartva fel, a tömeget csak egy hatalmas szuggeszcióval szeretné misztikus módon maga után vonni, a nélkül, hogy abban törekvéseinek csak gyenge visszhangját is felidézni kivánná. Nála az „egyesek" nem számitanak, hanem valósággal keresztül típorva és gázolva a tervére nézve alkalmatlan közegen, vas és kérlelhetetlen kézzel kivánja előre vinni a világot.

Felsőbb akaratban, Istenben természetesen nem igen hisz, tehát minden kiváltságát csak saját magának tulajdonitja s látva a nagy szellemi távolságot, mely elválasztja tőle a tömeget — bámulója lesz önmagának és megalapitja lassanként a legveszedelmesebb vallást: az önimádást!

Nem tudom, jól ismerem-e Nietzsche „Übermensch"-ét, de én mindig ilyennek látom! És valljuk meg, hogy e merész és hatalmas alkotás rideg és ellenszenves volta ellenére, a mai önérzet nélküli gerinctelen világban, melyben szinte virtusnak tartják a zse-

niálisnak tartott bohémszerü ingatag erkölcsöket — szörnyen imponál! S szinte kivánnók egy-egy elernyedt, szétzüllött és erőtlen állapotot szemlélve, hogy támadnának hát minél nagyobb számmal életre e rettegett „Übermensch"-ek, kik típorva és gázolva, vasmarokkal vontatnák e szerencsétlen emberiséget egy felsőbb régióba . . .

De ez elkeseredett hangulat közepette, messziről, mint egy ködfátyolból előlépve a másik megváltói alak: a szabadelvü kereszténység „Übermensch"-e tart felénk! Nem tipor és nem gázol, hanem mialatt szeme és gondolata szintén a célon függ, útközben le-lehajol minden egyes útjába jövőhöz, hogy a törekvést és célt megismertetve, már útközben magához próbálja ölelni „testvéreit", hogy esetleg minél többen és együttesen folytassák a megkezdett gyönyörü utat. Meg van benne is a kiváltságosak önérzete; büszkén hangzik az ő ajkairól is a merész kijelentés: „én vagyok az út és az élet . . .", de azonnal rámutat a forrásra is, a honnét e hatalmat vette és egyúttal Isten fiainak deklarálja az egész emberiséget.

A ki tehát azt állitja, hogy a kereszténységnek e fő példányképe csak egyedül magának szánta e szerepet, vétkezik gyönyörü egyénisége ellen, mert közelebb hozza őt Nietzsche önimádó és magától eltelt „Übermensch"-éhez.

Pedig óriási a külömbség a két egyéniség között. A mint már jeleztem, az egyik felsőbbsége érzetében parancsolójává és zsarnokává válik az általa megvetett tömegnek; a másik ugyane felsőbbség érzetnél fogva *szolgájává* szegődik a fejlődésre és tökéletesedésre kiszemelt népnek.

Ott tehát a kiemelkedés tudata az arisztokratikus érzelmeket váltja ki; itt pedig a demokratizmus nagy gondolatát; s míg Nietzsche és „Übermensch"-e arisz-

tokratikus gőgjével csak magának tarja szociális reformgondolatait, emez a szegény emberekből választ „tanítványokat", hogy ezek elszéledve, a sokaság mélyébe vigyék az „igét" s ne csak felsőbb parancsszóra, hanem a „lélek" munkája által, magától mozduljon meg a tömeg.

Nietzsche „Übermensch„-e gyülöli és utálja a bűnben élő sokaságot s legfeljebb a leggyengébb és öntudatlanabb percben engedi meg a hozzá való leszállást . . .

A kereszténység „Übermensch"-e viszont a legmagasztosabb és öntudatosabb pillanatot választja e célra, hogy a bűnösök közé ülve, emelje magát a tömeget is.

Nietzsche filozófiája hasonló a mágnesdarabhoz, mely felülről, egy titkos szuggeszció hatásával gépiesen szeretné az értelmetlen tömeget — melyhez a leereszkedést nem tartja érdemesnek — tetszés szerint emelni. A jézusi filozofia pedig csakugyan hasonló a sokat emlegetett „kovászhoz", mely át és átjárja az emelkedésre kiszemelt egész masszát, annak összes sejtjeit és rétegeit, hogy bár lassan, de következetesen eredményezze az egyöntetű általános és áldásos emelkedést.

Nietzsche elbizakodott genieje hasonlatos a dőre földmíveshez, ki művelés és gondozás nélkül követeli a földtől, hogy teremjen. A szabadelvű kereszténység „Übermensch"-e első sorban „magvető", ki még a kőkeménységű szikla közé sem restelli elhinteni a magot, hogy hátha még ott is kikel egy-egy szem . . . Röviden mondva, a szabadelvű kereszténység tana: *Krisztus példájára* az „Übermensch"-ek által végzendő oly szociális munka, mely a társadalomnak *öntudatos* emelkedését célozza.

Különbözik tehát az orthodoxiától azáltal, hogy

nem kívülről, a felfeszített Krisztus *vérétől*, hanem a *krisztusi élet és munka* példájára támadó „Übermensch"-ek munkájától várja a megváltást. És különbözik a modern filozófia „Übermensch" theoriájától annyiban, hogy nem az arisztokratikus elszigeteltséget és uralkodást, hanem a demokratikus szolgaságot hirdeti és gyakorolja a vele együtt működő tömeggel szemben.

Hogy korunk mostani ébredezése mennyire beigazolja theoriánk helyességét, az kitünik e könnyü vérü lelkiismeretlen korszaknak mostani üdvös fordulata által, mely egyre-másra termeli a mi „Übermensch"-ünknek demokratikusan humánus munkáit és annak gyönyörüen fejlődő eredményeit.

Soha korszak be nem bizonyíthatja fényesebben, hogy a világ már belátta a megváltó munka elhalaszthatatlan szükségességét (tehát nem tartja magát millió bűnével „megváltott"-nak), mint ez a most ébredező dolgozó új korszak. És soha korszak be nem bizonyíthatja jobban, hogy a zsenialitás nem különválásra és uralkodásra termett, hanem a tömeghez való lehajolásra és türelmes tanításra.

Egészben véve, bármennyire elszomoritó legyen is temérdek félszegségeivel és erkölcstelenségeivel társadalmunk mostani állapota, lehetetlen észre nem venni azt a jótékony áramlatot, mely az egyre-másra támadó, oktaó és népnevelő „Übermensch"-ek jóvoltából mindjobban erősödik.

Bármennyire kedvetlenül szemléljük pl. fővárosunk megcsontosodott konzervativ szokásait és úgynevezett „erkölcseit", lehetetlen, hogy lelkesedéssel ne vegyük tudomásul azt a temérdek most keletkező mozgalmat, mely többé-kevésbé életrevalóan, de mind egy szebb, jobb és erkölcsösebb jövőért dolgozik. Vagy ha a vidéket szemléljük, lehetetlen, hogy bámulattal és megilletődéssel ne konstantáljuk azt a tényt, hogy a leg-

elcsüggesztőbb állapotok közepett magából a népből: a „tömegből“ emelkedik ki egy-egy „Übermensch“, hogy rámutasson a mételyre és maga sürgesse a népnevelő munkát.

Nietzsche abban tévedett, hogy midőn gyönyörü intencióból a zseniálitást szemelte ki az erkölcsi haladás és tökély szolgálatára, elkápráztatta őt a nagy cél és a hatalmas eszköz s elmerülve ezeknek gyönyörködésében, nem tartotta érdemesnek, hogy sokat vesződjék az aprólékos kiviteli móddal.

Pedig ebben rejlik Nietzschének óriási tévedése. Ha egyik nagy tudósunk, gondolom Leibnitz kimondhatta bátran, hogy nem annyira az igazság megismerése, mint inkább annak ambiciózus *keresése* a legfőbb boldogság, mért ne állithatnók fel azt a feltevést is, hogy a nemzetet javító munkánál talán még a fényesen előttünk lebegő végcélnál is boldogitóbb az a lelehajuló, népeket biztató és verejtéket törülő primitivnek gondolt munka, mely a szent cél irányához vezet.

Ki tudja, vajjon a nagy és hatalmas elme, mely Nietzschét kortársai közül magasan kiemelte, elborult volna-e oly korán és olyan mélyen, ha nagyratörő s ennélfogva momentán hálátlan eszméjét egy melegítő és meleget terjesztő szociális munka kísérte volna folyton?!

Ki tudja, ha az imádásig szeretett Wagner-zene — melynek hatása hatalmasan nyilatkozott meg egész bölcsészetében — és Schopenhauer pesszimista filozofiája helyett a *hegyi beszéd* és talán egy ennek megfelelő, megnyugtató zene harmonikus akkordjai mellett dolgozott volna napestig, vajjon ilyen vészes hatással lett volna-e szervezetére a szellemi munka?!

Milyen óriási különbség a két most emlitett „Übermensch“ halála között! Egyik sem érte meg a cél

megvalósulását, mint a hogy rendesen senki sem éri el korát meghaladó terveinek gyakorlatba vitelét. De míg az egyik lelke csak a cél elérésére és a dicsőségre vágyva, belezavarodik és beletompul nagy elméje a meddő küzdelembe, addig a másik — bár szintén távol áll a céltól — „elvégeztetett"-nek deklarálja isteni látnokságával a befejezetlen munkát . . . Küzdött, fáradt, dolgozott, sőt meghalt egy *isteni* eszméért, tehát nem élt hiába!

Ebben rejlik az óriási tanulság mindnyájunkra nézve! Hányszor csüggedünk el ama gondolat folytán, hogy a célt, melyért küzdöttünk, soha el nem érhetjük e földön! S ime a szabadelvű theologia jóvoltából világosan bebizonyosodva látjuk lelki szemeink előtt a be nem fejezett, de *mindhalálig* híven folytatott magasztos munkának „elvégezett" voltát.

Szerintem az evangeliumnak ezen elrejtett és még mindig kiásásra váró kincse értékesebb a küzdő, de a célját momentán soha el nem érő emberiségre nézve minden külső dogmánál.

Hogy az említett két munka későbbi eredménye is mily különböző, mutatja szintén a tapasztalat. Nietzsche rideg bölcsészete csak mint a mult érdekessége, mint egy exotikus, különleges, de meddő eszme üti fel itt-ott a fejét, míg a mi isteni Übermenschünk fenségesen humánus gondolata nem csak hogy a szó teljes értelmében feltámadt és az egyéniségekben tovább él folyton, hanem az emberek által rászabott korlátok ellenére, mindig nagyobb és nagyobb tért hóditott s keresztül törve a bilincseken, *egyedüli útja lett a civilizációnak és józan haladásnak.*

Tehát a mit Nietzshe filozofiája *eredeti hamisitatlan állapotában* és erejében sem tudott keresztül vinni, azt Jézus eszméje a nehezitő körülmények elle-

nére is megcselekedte! Valósággal *másodszor* és véglegesen győzedelmeskedett a koporsó felett . . .

„Végzett" volt tehát már első bukásánál az a kezdő munka, mely istení igazságánál fogva örökké él és egyre izmosodik, hogy előbb-utóbb megküzdve minden földi akadálylyal végleges megváltást hozhasson.

És ha ez a mi tényleges megváltásra feleszmélt korszakunk sem fejezi be — mert nem is fejezheti ma be — e szintén jézusi alapon megkezdett gyönyörü erkölcsi reformációt s ha nem is élvezheti munkájának gyümölcseit, ha igy folytatja törekvését, a legnagyobb ellenmunkálatok, békóba verések, sőt bukások ellenére szintén „végzett" munkát fog produkálni!

80 év Krisztus szellemében.

(Unitárius Közlöny)

A mai érdekhajhászó, Istent és a krisztusi eszméket tagadó materialista világban, midőn erőlködve bizonyítják velünk szemben, hogy az állatot az emberben soha legyőzni nem lehet, tehát háboru és erkölcstelenség mindig volt és mindig lesz — szinte áhitatos elfogódottság vesz rajtunk erőt, midőn megemlékezünk egy krisztusi életről mely immár 80 évet ért el anélkül, hogy valaha a jézusi feladathoz, *jézusi békéhez* és eszméhez hütelen lett volna.

Ha valaki hát *Ferencz József* püspök igazán rászolgált a „krisztusi" jelzőre, lévén Magyarország egyik legtürelmesebb, legszelidebb és *legeszményibb haladást* képviselő püspöke.

Nem én vagyok arra hivatva, hogy áldásdús életét minden izében részletezzem — sőt ez nagy szerénytelenség volna tőlem — de igazán nem tudom megállni, hogy legalább csak azt a szereplést ki ne emeljem mintaszerü életéből amit egyleti müködésünk alatt tapasztaltunk részéről, mindnyájunknak atyja, utmutatója, vigasztalója s igaz barátja lévén egy személyben.

Mikor megalakitottuk a Budapesti Dávid Ferencz Egyletet s liberális elnökünk vezetésével kitüztük emberszeretettől áthatott programmunkat, mely szerint kis templomunk *minden* felekezet egyházi szónoka

számára nyitva álljon, hogy együttesen tárgyalhassuk meg a vallás nagy és szent érdekeit az uralkodó materializmussal szemben, sokan a tagok közül aggódva kérdezgették egymástól, hogy de hát mit fog ehez mégis az unitárius egyház feje: a „püspök" szólni?! S mikor első évben — a többi protestáns szónok után — a tudós főrabbinus meghivásával mindjárt legmerészebb kártyánkat is kijátszottuk, bizony mi tagadásbenne, mi mint vezetőség is kissé elfogódva gondoltunk Kolozsvárra!

Rabbinus — keresztény templomban!! Micsoda fegyvert adtunk ismét ellenségeink kezébe! Szinte hallottuk amint mondogatják: na ugye hogy Krisztus tagadók ezek az unitáriusok; most meg zsidó pap beszélt a templomukban!

S mikor egy lenemgyőzhető trémával excusálni akartam püspökünk előtt a dolgot, nagy meghatottságomra egy *megértő* és *helyeslő*, krisztusi mosolyt kaptam rá feleletül azzal a megjegyzéssel, hogy hiszen a kolozsvári nagy templom szószékéről sokkal előbb beszélt zsidó pap, mint minálunk, *mert Jézus vallása nem szétszakitásra, hanem mindeneknek összekapcsolására* teremtett e földre. Éppen „arról ismernek meg" bennünket, hogy a megváltó tanitványai vagyunk, ha minél jobban szeretjük és megbecsüljük felebarátainkat.

Ime ez Ferencz József püspök, Magyarország egyik legkrisztusibb egyházfejedelme, a főrendiház egyik legliberálisabb s egyuttal legmélyebben gondolkodó tagja.

Hogy a magyarországi unitarizmus ma ezen a magas szinvonalu, táglátkörü kereszténységnél tart s megalapitójának Dávid Ferencznek haladást hirdető theoriájához következetesen hü marad, (képviselve Channing, Martineau és a világtörténelem többi szabadelvü

kereszténynek vallásfilozofiáját) első sorban Ferencz József szabadelvüségének köszönhető.

Egyleti üléseinken elmondott szelid hangu, mélységes gondolatokat tartalmazó beszédei valósággal *felekezetkülömbség nélkül* elragadta a mindenkor zsúfolásig jelentkező budapesti közönséget. A hogy tódulnak az *összes vallás* emberei *Prohászka* püspök beszédeire, hogy az ő *egészemberiségnek szóló* tanitásait hallgassák s ebből meritsenek erőt az élet keserveihez, ugyanúgy tódultak kis templomunkba a más vallásuak, hogy krisztusi főpapunk türelmet és szeretetet prédikáló szavain épülhessenek.

Megjelenése is tipikusan krisztusi. Egy kis katholikus leány ismerősöm, ki hüséges látogatója templomi üléseinknek állitja, hogy ha Krisztus urunk nagyobb kort ért volna el, okvetlenül igy nézett volna ki! Mikor lassu léptekkel kifelé halad templomunkból — szinte Krisztus békéjét sugározva ki maga körül — igazán vágyunk támad utoljára még megérinteni „köntös"-ét, hogy nekünk is megenyhüljön — mint a bibliabeli asszonyoknak — temérdek fájdalomunk és bánatunk!

Hogy Ferencz József mindig az „asszonyok püspöke" volt, vagyis a nők által körülrajongott főpásztor, az *krisztusi* lényének tulajdonitható. A hogy a katholicizmus előbb emlitett *legkrisztusibb* püspöke főképpen az asszonyok táborát vonzza maga köré, ugyanúgy vonz *mindnyájunkat* a mi ősz püspökünk jézusi egyénisége is.

Jézus Krisztus és az asszony örökidőkre össze van egymással kötve! Mint ha az a mélységes szeretet és gyengédség, melylyel a bibliai asszonyok vették körül a szenvedő megváltót, korszakról korszakra visszhangoznék a legmodernebb asszony lelkületében is! Még mikor a *legradikálisabb* asszony-tábor lázas munkálkodását

figyelem is, mely erkölcsért, békéért és az összes nemes és *megváltó* haladásért vivja küzdelmét — ott látom közvetlen közelségben a jézusi alakot akinek ősi hagyomány szerint kötelességszerüen és ösztönszerüen szolgál még a legracionálisabb asszonytábor is. . .

Krisztus és a *keresztet* hordozó, de a *megváltásban* is mindig részt venni akaró igazi asszony elválhatatlanok maradnak mindörökre! És ha arról akar valaki gyorsan tájékozódni, hogy melyik szónok, melyik próféta hordozza magában Krisztus lelkét, kinek ajkairól szólal meg az általános jézusi programm és szeretet, csak arra irányitsa figyelmét, hogy tódulnak-e hallgatására a *fájdalomtól megtört*, de *vigasztaló munkaprogrammért* sóvárgó asszonyok?!

A mi örökösen vergődő, tengernyi fájdalomtól vonagló, de mindig reménylő és jobb jövőt tervező lelkünk felismeri és meghallja még a legmodernebb prófétai lelkeken átszürődve is a szeliden hivó, antik szózatot: „jöjjetek énhozzám mindnyájan kik megfáradtatok s én megnyugosztlak titeket. . . .“

Ezért tódulunk mi elsősorban seregesen a krisztusi szónokok meghallgatására.

Ilyen tipikusan krisztusi az a 80 év melyet magyar hazánk és unitárus egyházunk dicsőségére élt le Ferenc József püspökünk. Ezért száll felekezeti különbség nélkül annyi női lélek áldása ősz fejére és ezért marad meg *mindörökre* az *asszonyok* még pedig a keresztet viselő, megtört és gyászoló, de örökké *Krisztust kereső asszonyok* püspökének.

Tolstoj tragédiája.

(Az Ujság és Magyar Közművelődés)

Bizonyára sokakat érintett kinosan a nagy próféta diszharmonikus szinezetü, tragikus halála! Nem elég, hogy életében az ő fenséges, krisztusi egyszerüségü, de kissé tulzásba vitt tanai a társadalmak megrögzöttsége, előkészületlensége miatt csődöt mondottak, nem elég, hogy saját életét nem birta a körülötte levő körülmények miatt gondolataival összhangba hozni, hanem még végnapjaiban is, annyira nem érti őt meg környezete, annyira üldözi őt vagyoni kérdések miatt családja, hogy e végzetes tragikum otthonának elhagyására kényszeriti az ősz irót és *családjának meg nem bocsátva, feleségét a halálos ágytól eltasztva hal meg a világ egyik legnagyobb kereszténye!!*

Nem rettenetes egy tragédia ez?! A Krisztust lépésről lépésre követő, eszméihez fanatikusan ragaszkodó próféta a folytonos *külső akadályok* áldozatává válva, *az utolsó percben mondja fel a szolgálatot!*

De világért sem akarom Tolstoj megdönthetlen nagyságát még csak távolról is megkisebbiteni e tény leirásával. Valamint világért sem azt akartam ezzel mondani, hogy a család és különösen a feleség nem tarthat igényt igaz részvétünkre. Nem is lehet őket felelősségre vonni, a nélkül, hogy az *egész világ társadalmát és az ebből kiáradó közszellemet keményen*

ne ostorozzuk. Ezeket a családokat, ezeket a — jó, becsületes, de az anyagiasságon *felül* emelkedni nem tudó — feleségeket a mai szellemi alapokra fektetett társadalmak szülik.

Társadalmak, melyek irtóznak, a filozofiai szellemtől és csak a kézzelfogható „praktikus" előnyöket respektálják. Társadalmak, melyek a mindennapi, önfentartó, robot munkák mellett, csakis a földi élvezetek kihasználására, felületes fényüzésére, cél nélküli, üres beszédü zsurozásra használják életüket. Társadalmak, melyek bár külsőleg a valláshoz, jobban mondva egy-egy egyházhoz számitják tagjaikat s külsőleg többnyire eleget is tesznek a ceremoniális kötelességeknek, de halvány fogalmuk sincs az *igazi* vallásosságról, az egyházakban elrejtett egyetemes igazságról, a léleknek ezen igazsággal harmonizáló egyéni hitéről és az ebből eredő keresztény cselekedetekről. Társadalmak, melyek csak a sablónos, átlag embert értik és értékelik s nevetve beszélnek, a „hóbortos" „csillagokban élő" „utópiákat hajszoló" álmodozókról, kik elfecsérlik földi életüket olyan „bizonytalan" valaminek a keresésével, mint az igazság!

Csoda-e azután, ha egy ilyen igazságkeresőnek éppen a felesége dolgozik — tettben, gondolatokban — legjobban az ura eszméi ellen? Csoda-e, ha éppen „az asszony" az évezredek óta gondolathiányban, tanulatlanságban és primitiv munkákban nevelt asszony — ki szintén legfeljebb csak a sikamlós, mulattató irodalmi munkákat tudja élvezni de képtelen egy tolsztojizmus erőteljes szépségében gyönyörködni — teremti meg első sorban a próféták legkeservesebb csalódását?

Hogyan is értse meg Tolsztojt a felesége mikor nemének ős időktől fogva csak a szépség ápolás, férj fogás és az ezzel járó hiuság, tehát divathajszolás,

fényüzés lett predestinálva. És hogyan értsék meg Tolsztojt a fiai, mikor a nagy gondolkodó munkájának, erkölcsi reformációjának (mert nem ebben és hasonlókban állt Tolsztoj tulzása!) lépten, nyomon mond ellent a társadalom nevelése, bevett szokása és temérdek szentesitett erkölcstelensége! Nem kell-e ilyen körülmények között minden valamire való apostolnak buknia?!

Az a diszharmónia — mely a nagy lelkek harmónikus gondolata és munkája dacára — a *világgal* a *családdal*, szemben *majdnem minden egyes esetben megterem*, nem a legtermészetesebb-e?

Ha tehát mi néhányan — kik a világmegváltókat és zseniket (azért mert tényleg tulzásokba esnek) nem sorozzuk kényelmesség szempontjából egyszerüen a dőrék és hóbortosok táborához — megbotránkozunk a család és feleség sablónos ridegségén és tudatlan magatartásán, ne törjünk egyszerüen pálcát felettök, hanem *keressük e tünet gyökerét társadalmainkban és ezeknek elavult nevelési rendszerében.* A mennyiben pedig lehetséges iparkodjunk tőlünk telhetőleg — irásban, szóban, cselekedetekben — e szerencsétlen közszellemen lassan, lassan valamit változtatni. Iparkodjunk a figyelmet a nagy gondolatok, nagy eszmék felé terelni, hogy mindig jobban és jobban becsülje meg a közvélemény e nagy gondolatok képviselőit is: a komoly munkát végző szociológusokat, a *helyes* reformot tervező munkásokat és szónokokat.

Hála Istennek van Magyarországon is elég. Csak a megbecsülésre való érzéket kell nekünk kis munkásoknak fejleszteni, hogy mind kevesebb legyen a *meg nem értésen* alapuló tragédia.

Addig pedig mig ezen ideálisabb korszak el nem érkezik, áldjuk a fenséges tragédiákat és a világgal való diszharmónikus vergődéseket! Mert ha alapos

mélységgel gondolkodunk, be kell látnunk, hogy a mai viszonyok között *nagyon* harmonikus, *nagyon* elégedett, mindenbe belenyugvó, békés embereket nem kívánhatunk nemzeteink számára. Mert e tökéletlen társadalmak életében csakis az *elégedetlenségen* alapuló — de jézusi fegyverekkel küzdő — reformtörekvések birnak igazi értékkel. Különben is ez viszi lépésről-lépésre előre a világot.

A müvészet és a „laikusok.“

(Magyar Szó)

Most, hogy Magyarország egyik legtekintélyesebb embere: Tisza István gróf nemes bátorsággal merte a mai dekadens müvészetet elitélni, mindenfelé hallani és olvasni az ellenvetést, hogy csak a müvészettel foglalkozó, a müvészi érzéket láthatólag elárulo és a kritizálást „szakszerüen“ üző embernek van joga nyilvános és határozott véleményt mondani.

Ez annyi, mint az összes irányok felett álló magasabb szellemet, a legfelsőbb intelligenciából eredő kritikai jogot és objektiv látást megtagadni. Pedig oly egyszerü a dolog. Valamint az általános, bár közepes, mindennapi müveltség azonnal rà mutat a „szakmunkàk“ hibáira, sőt a könnyen felfedezett tökéletlenség okára, eredetére és annak megjavitó módjára is (azért magyarázzuk mi a cipésznek, hol van elszabva és miért szorit a cipő, az asztalosnak, hogy miért nem csukódik jól a szekrény ajtaja, a szakácsnénak pedig, hogy miben áll az elrontott étel hibája) ugyanezen törvénynél fogva mond jogos és igaz kritikát a teremtő irányokat is felülmuló intelligencia, a rendes mértékben jóval felül emelkedett egyetemes müveltség hogy hivatásszerüen mondja ki azt a magasabb eredetü

bírálatot, melyre nem a „gyakorlat“ és az ezen alapuló tudás, hanem az örök szépnek és igaznak ösztönszerü megérzése, a minden dolgok feletti látás, talán a mindent tudó és mindent megértő abszolut intelligenciának egy halvány, de irányitó sugara, vezeti a kiválasztott embereket!

Egyszerüen mondva, ez a tisztán és józanul látó szem mindent átértő kritikája. Elismerem, hogy nem sokan birnak e kiváló látás müvészetével és hogy a rendes, sablonszerü, bemagolt intelligencia ugyancsak nem hivatott a müvészetek megbirálására. De ne feledjük, hogy a müvészek sem azért vannak, hogy egyes öncsinálta irányt és modort — a jogos védekezés és ellenállás dacára — a „laikusokra“ rá erőszakoljanak, hanem, hogy a nagyközönség lelkében szunnyadó örök értékü eszméket mindjobban kiváltsák és napvilágra hozzák. Ez az az idealizált, megfinomult „praktikus“ cél a „mindenben való szociális haszon“ keresése, melyért szegény Tolstojt megtették konzervativ embernek, hogy utána még egy sereg igazi nagyságnak hadat üzenjenek.

Modern irányok — konzervativ bünök.

(Magyar Közmüvelödés)

Lehetetlen, hogy ha józan gondolkodásu, lelkiismeretes ember figyelemmel és érett kritikával kiséri végig a modern irányzatok összes produktumait, meg ne döbbenjen azon a temérdek ferdeségen, izléstelenségen, durvaságon és nyilt erkölcstelenségen, mely lépten-nyomon nyilatkozik meg ezen alkotásokban. Nem szükséges e leverő tapasztalat megnyeréséhez más, mint a gomba módjára termő „modern“ lapokat átolvasni és a müvészet legujabb ágait szorgalmasan figyelni.

De az is igaz, hogy mikor hallom és olvasom a konzervativ részről való megbotránkozást, szörnyüködést vagy mélységes megvetést és gúnyt, akkor akaratlanul tárul lelki szemeim elé a *nem* modern, régi világ temérdek elrejtett durvasága, nyersesége, *állandóan kultivált*, de jól elpalástolt erkölcstelensége, melyet a megszokás teljesen szentesitett és soha esze ágába sem jutott senkinek — néhány látnoki tulajdonsággal

megáldott apostolon s a női tábor komolyabb részén kivül — megbotránkozni vagy elszörnyüködni e titkos bünökön s kötelességszerüen tiltakozni ellenök!

Azok a nyers hangok, azok a grell szinek és durva nuditások, melyek oly szörnyüséges összevissza-ságban hangzanak és tárulnak most felénk a holnaposok alkotásaiból — ott éltek és tenyésztek a multban is, *sőt ott élnek sajnos a mai konzervativizmus életében is.* Csakhogy egy ösztönszerü szégyen érzettől vezettetve, lehetőleg a homályba vannak elrejtve. Azok a vad, vörös, bika vérhez hasonló szinek, melyek a modern festészetben egyformán vonják be a parkrészletet és az emberi arcot, s melyre azt mondják, hogy az illető müvész „igy" látja a dolgokat — valamint az a sok szétboncolt és ujra, de kifanesarodva összeállitott vonás, a csunyában, a fonákságban való perverz gyönyörködés ösztöne ott élt és ismétlem ott él az ugynevezett szolid és realis konzervativ világ életében is, vagy mint elrejtett és illedelmes homályban tartott „szükséges rossz", vagy mint piedestálra állitott „nemzeti erény" melyeknek egyformán hódol a konzervativizmus legszolidabb és józanabb embere is. Az előbbihez tartozik a diskréten elfüggönyözött, de államilag védett fehér rabszolgaság, a másodikhoz a háboru borzalmas intézménye.

Mármost ha a köteles jóakarattal és krisztusi elnézéssel (mely mindenben a jóravaló törekvésnek egy parányát keresi) gondolkodunk e jelenségek felett, igazán zavarba jövünk, hogy hát melyik irány megnyilatkozása mutat e két ferdeség között több biztatót és kiengesztelőt? Az-e a mely tökéletlenségét, önző ösztönösségét ösztönszerüen elpalástolni, homályba burkolni akarja, vagy a legvégső esetben erényt csinál belőle? Vagy az, amelyik ezen mindennapi durva vonásokat a

maguk alacsonyságában „irodalom“ vagy „müvészet“ alakjában őszintén és elvszerüen kikiabálja?!

Ha csakugyan krisztusi, mindenben enyhitést kereső szemmel akarjuk a különböző irányokat szemlélni, meg kell látnunk egy parányát az emberi törekvésnek úgy a vadabb vonások, tisztességtelen hajlamok ösztönszerü elpalástolásában, mint a modern, nyilt és őszinte szintvallásban! Fel kell ismernünk e nyomoruságos törekvésekben az ember jóravaló, de esztelen és ferde utra tért harcát a saját magában rejlő durvább vonások ellen.

De ha nagyon komolyan, szinte egy magasabb befolyástól vezettetve birunk gondolkodni, be kell látnunk — bármennyire kapálódzunk is ellene — hogy itt semmiféle megalkuvást türő utakon igazi és végleges megoldáshoz nem jutunk! Bármilyen nehéznek, sőt egyesek szerint utopisztikusnak lássék is amit a világtörténelem igazi hősei és nagyjai folyton hangoztattak: *erkölcsi reformáció*, a lélek, az egyén gyökeres megreformálása, az alacsony indulatok hősies legyőzése nélkül a leggeniálisabb modernizmus sem kerekedhetik érték dolgában a konzervativizmus fölé!

Ha a modern irányzatok megundorodtak az eddigi sok kétszinüségtől és feltámad bennök a dac, hogy ők nem lepleznek sunyi módon semmit, nem énekelnek és mintáznak mást mint a mit a gyakorlati élet produkál s a mindennapi vonásokat maguk burkolatlanságában hozzák a napvilágra, gondoskodjék e modern haladó korszak arról is, hogy ne kelljen a magasabb lelkü embernek rémülni és pirulni az undoritó és kifancsarodott megnyilatkozásoktól!!

Bármennyire elitélőleg gondolkodjunk is korszakunk fékezhetetlen nyiltságáról, mindent reprodukálni akaró voltáról, kötelességünk nem a régi kétszinüség-

hez való visszavezetés, hanem annak az előbb említett lelki reformációnak az elősegitése, mely élvezhetővé és értékessé teszi majd a nyilt és őszinte törekvéseket.

Ha nem volna olyan mélységesen szomoru, bizony rettenetes komikusnak mondhatnók, hogy amit az apák jól elpalástolt diszkrétséggel, illendő homályban megcselekedtek — énekelve családi szentségről, ideális szerelemről, hitről stb. — azt fiaink kegyetlen őszinteséggel mint magától értetődő természetes dolgot — különösen „irodalom" alakjában — mind a napvilágra hozzák!! Elég-e itt szemet forgatni és a „régi jó világ"-ot emlegetni?!! Nem; itt *beismerés* és *elhatározás* szükséges! Beismerni, hogy nem minden jó, ami régi (valamint az „uj" között is több a gyom mint az értékes palánta) és elhatározni a jobb és szebb élet előmozditását.

Ezen elhatározásra a körülöttünk fel-fel bukkanó körülmények ma roppant kedvezőek. Csakhogy a magyar embernek bámulatos tehetsége van a kedvező jeleket teljes értékökben fel nem ismeni és nem értékesiteni! Hiába lép fel nálunk prófétai hittel és ihlettel *Prohászka Ottokár*, Krisztus nevében követelve uj életet, uj erkölcsöt és uj vallásosságot. Tódulnak hallgatására, égig magasztalják és ünneplik, de az erkölcs és az élet marad a régiben. Hiába jelennek meg ujra és nyakra főre a könyvpiacon a görög bölcsek hatalmas elmélkedései, a római *Seneca* puritán erkölcsü világfelfogása; hiába fordítják már másodszor *Rousseau* „Emil"-jét, mely világosan és merészen mond ellent a megdohosodott chablonos véleménynek és átszellemülve hirdeti a *tiszta életre* való *kötelességszerü* nevelést és az ebből támadó uj, boldogabb és egészségesebb társadalmat; hiába jön hozzánk *Foerster* zürichi tanár hogy sorozatos előadásokban mélységes komoly-

sággal szóljon az uj morálpedagógiáról — mi mindent végig hallgatunk s olvasunk, hogy azután minden mélyebb benyomás nélkül tovább politizáljunk vagy zsúrozzunk s a konzervativak csökönyösen tovább állitsák, hogy erkölcs dolgában nincs reformáció s a „mindig igy volt és igy lesz" tipikus mondással érveljenek, a modernisták pedig még nagyobb ambicióval mázolják — tollal vagy ecsettel — hajmeresztő témájukat.

Ha logikusan akarjuk tehát megindokolni a nők közéletbe való bevonulásának szükségességét és jogosultságát, ne mindig a jogokról szónokoljunk, hanem arról a *kötelességről* mely a nőnek erkölcsi érzését a közjó érdekében értékesiti.

Igaz, hogy a Senecák, Rousseauk, Prohászkák és Foersterek nem e gyengébb táborból származnak, de mint *megértők*, lelkesülők, eszmehivők és terjesztők nagy szolgálatot tehetnek a komolyabb (nem zsúrral foglalkozó) nők a közállapotnak.

Azt szokták mondani, hogy hiszen a nő nemesebb hajlamainak, erkölcsi erejének a társadalomba való átvitele már ősidőktől fogva nyitva áll a nevelés, családi befolyás stb. utján. De azt senki sem veszi észre, hogy e nyitva álló ut dacára a legerkölcsösebb és mélyebb lelkü anyának a leggondosabb nevelés és családi befolyás mellett hogyan züllik el a *külső világ erkölcstelen berendezése* folytán fia vagy más hozzátartozója, hogy szaporitsa a driszkréten vétkező „szolid" emberek, vagy az erkörcstelenséggel kérkedő modernisták számát. És ez nagyon természetes, mert amint a növendék észreveszi, hogy az anyjának semmi külső komoly dologba nincs beleszólása, fel sem tételezi, hogy erkölcsi tanitásai, otthoni nézetei akkora sullyal birjanak, hogy ő *ezekre* és ne az *asszonyi véleményt szán-*

dékosan mellőző és az ezzel homlokegyenest ellenkező irányban haladó világ szavára hallgasson!

Ez a magyarázata, hogy a mérsékelten haladó női tábor is közeledik ma a feminista törekvésekhez.

Belátja, hogy a mai erkölcstelen modernizmus és haladás nem vezethet egy magasabb célhoz — a „régi jó idők" szemfényvesztését pedig felnyillott szemmel és észszel vissza nem kívánhatja!

Cicely Corbett dr. és Helga Gill dr.

(Magyar Nőegyesületek Lapja.)

Több hét óta időzik nálunk e végtelen intelligenciáju két külföldi fiatal leány, aki mindenfelé meleg érdeklődést és szeretetet talál. És csodálatos, hogy „férfias"-nak nevezett tudományosságuk, eszmékben való gazdagságuk, jártasságuk és határozott, önálló fellépésük dacára is — valljuk meg — százszorta nőiesebbek, szerényebbek, szelidebb megjelenésüek és mesterkéletlenebbek, mint hazánk „nőiesen" nevelt, kacérságra (mint az egyedüli praktikus fegyverre) termett és zsurokat járó divathölgyei!

De hisz ez talán nem is olyan csodálatos. Ezeket gondolkodó, hazájuk bajait jól ismerő, közügyekért melegen érdeklődő emberekké nevelték, kiket éppen a mélyebb alapmegvetés juttatott e természetes, keresetlen bájakhoz. Életleirást nem szükséges e kis ismertetéshez csatolni. Hisz megirták ezt többszörösen már napilapjaink. Mi csak hangsulyozni kivánjuk, hogy e két modern leány a korhoz méltó, szociális nevelést nyujtó, nagyszabásu szülőknek — szociáiis érzékü, a világot előre vinni hivatott, méltó gyermekei.

Miss Corbett már első előadásában éles határt vont a lármás és erőszakos suffragettek és a békésen, nemesen dolgozó suffragistek között. Egyáltalában egész

megjelenése, modora, a szelid és meggondolt munkás benyomását teszi. Többször hangoztatja Stuart Mill szavait, aki elsőnek mondta ki, hogy az államoknak tudomásul kell venniök, hogy a világon nemcsak férfiak, hanem nők is vannak. Angliában ma igen sok szervezett nő van; ezeknek egyesületei teljesen egyetértenek abban hogy a nőket megilleti a szavazati jog, s hogy azt ennélfogva előbb-utóbb meg is kell kapniok. Nem abban a tényben látják az előnyt, hogy egy bizonyos nőnek van-e szavazati joga, hanem abban a nagy és üdvös befolyásban, melyet a női szavazók majdan az összes szavazatokra gyakorolhatnak. A férfiak által alkotott törvényekben *sok olyan magasabb világnézetet mellőző erkölcstelenség van*, melyet csak a *női szív, a női átértés* fog onnan kiküszöbölni. Nem elég, ha a nyomort holmi apró adományokkal, jótékonykodással enyhitjük, hanem az *okok* ellen kell *gyökeres munkával* küzdenünk.

Hellga Gill dr. legtöbbnyire a norvég viszonyokról beszél. Elmondja, hogy ott a nők már 1832 óta küzdenek a szavazati jogért. 1901-ben a municipális 1907-ben a parlamentális választói jogot kapták meg. A coeducátió szintén megvan már náluk. A nők a parlament elé eddig a következő javaslatokat terjesztették: konkrét tervet az alkoholizmus visszaszoritására (sikerült is) a nőknek a férfiakéval egyenlő fizetésadást; a lelencházaknak, árvaházaknak, menhelyeknek felerészben nők által való vezettetését; a nőknek a biráskodásban és az esküdt székben (női ügyekben) való részvételét. (Most láthatjuk a Haverda-ügy botrányai folytán, milyen jogos volna becsületérző, korrekt lelkü nők itéletét igénybe venni a könnyen befolyásolható férfi birák mellé.) A női őrülteknek nők által való ádolását és a gyengeelméjü gyermekeknek külön valami mesterségre való tanitását stb. stb.

Ezek röviden és összevonva azok a krisztusi igazságon alapuló eszmék, melyeket idegen vendégeink terjesztenek hazánkban. Az Isten a megmondhatója, hogy ezek az egyetemes humanitáson alapuló, közérdekü és meleg szivből jövő gondolatok miért nem „nőiesek" a társadalom egy része előtt és miért féltik ezektől a mi *javulásra és orvoslásra rászorult* magyar állapotainkat ?! Ha e „külföldi" eszméket (ha ugyan nem resteljük az egyetemes emelkedést célzó eszméket „idegen" gondolatok gyanánt tekinteni) szeretettel és megértéssel befogadjuk hazánkba, hogy azokat magyar viszonyainkhoz *átidomitsuk*, ugyszólván *magyarositsuk*, lehetetlen, hogy azok ne szeretett nemzetünk fejlődését, jobban mondva *regenerálását* eredményezzék!!

Tehát nemcsak udvarias magyar vendégszeretetből, hanem — mint nemzeti ügyünket támogató munkatársainkat — *okos politikából* is örömmel üdvözöljük két nemes vendégünket Magyarországon.

A berni büró magyar nő tagja.

(Magyar Nőegyesületek Lapja.)

Nemcsak a Magyarországi Nőegyesületek Szövetségének békeszakosztálya, hanem azt hiszem, minden valamire való asszony büszkeséggel és a sors iránti hálával van azon hir vételénél eltelve, hogy hazánk egyik legideálisabb lelkületü dolgozó asszonyát, *Zipernovsky Károlynét* a Brüsselben tartott nemzetközi tanácskozmány a berni büró tagjának választotta meg.

Senki a béke szent ügyéért még ugy nem lelkesedett és nem fáradt nálunk, mint e magas müveltségü uri asszony, ki nemcsak mint az Országos Béke Egylet buzgó tagja és a M. N. Sz. békeszakosztályának elnöke *kötelességből* müködött, hanem mint magánember is épen ezen *emberi* lélek által ösztökélve, szinte apostolnője lett Magyarországon a béke krisztusi eszméjének!

Legélvezetesebb kötelességet teljesitek tehát, ha kissé bővebben foglalkozom Zipernovskyné egyéniségével, nőiesen ideálisztikus és mégis merészen lázongó lelkével!

Soha erősen feminisztikus, a jogokat nyiltan, határozottan, mintegy *természetszerüleg* követelő női egyéniség nem volt ennyire egybeolvadva az asszonyi finomsággal, háziassággal és a határtalan idealizmussal, mint ahogy azt *Zipernovskyné* egyéniségénél tapasztaljuk. Csak a nála lefolyt, gyülésekkel összekapcsolt délutánokra kell visszagondolni, hogy e csodálatos

vegyület a maga eredetiségében és teljes értékében a szemünk elé táruljon.

A legnőiesebb fogadtatást, az unokák fölött gyakorolt örökös gondoskodást, a leglágyabb háziasszonyi társalgást és — a legjobb kávét, legtökéletesebb kalácsot kapjuk mi ott mindenkor! Midőn azonban kezdődik a zöld asztal melletti békeülés, mintegy *kihámozódik* a lágyhangu nőies és gondterhes nagymamaság asszonyi keretéből az *egyetemes ember!* Az *ember*, aki minden körülmény és minden keret dacára elsősorban az *igazságért*, és csakis az igazságért harcol. Ekkor már eltünnek a lágy vonások és az *energia*, a rendithetetlen hit az *eszmében*, a szebb életért való jogos *követelés* oly mérvben emelkedik ki egyéniségéből, hogy alig ismerünk a bennünket nyugodt mosolylyal fogadó háziasszonyra.

De ez az energia, ez a harciasság világért sem valami „férfiaskodó" nyers és diszharmonikus megnyilatkozás! *Igy* lelkesedni és ilyen energiával hinni a magasabb és eszményiesebb törekvés *létjogosultságában* csakis az ilyen ideálizmussal megáldott asszony tud.

És ez a jövendő asszony typusa.

Otthon — már akinek megadatik ezen otthon és nem a külvilágban kell a mindennapi kenyérért harcolnia — nőies, házias, mindenekfelett anya és nagyanya, de *keresi a fegyvert*, melynek segitségével hitét, lelkesedését, enthuziazmusát bevihesse a közügyekbe! Mert igaza van Székesfehérvár nemes püspökének: *enthuziazmus nélkül* nem fog a világ soha arra a magaslatra emelkedni, mely magaslat megkivántatik egy tisztább és nemesebb világnézet megteremtésére.

Zipernovsky Károlyné egyéniségében tehát nemcsak korunk ritka jelenségét látjuk, hanem már a *jövendő* asszony typusát köszöntjük.

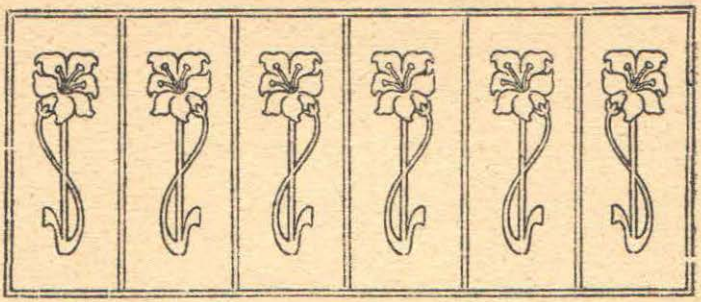

A békemozgalomról.

(Magyar Nőegyesületek Lapja)

Hogy békemozgalmunk milyen igaz érvelésen alapszik és modern korszakunkban mennyi létjogosultsága van e törekvésnek, legimpozánsabban bizonyitotta a Béke-egyesület nem rég lefolyt közgyülése, melyen *dr. Giesswein Sándor* elnök kitünően jellemezte elfogult társadalmunkat és az ezzel összefüggő konzervativ nézeteket.

„Mint mindennek — mondja az elnöki megnyitó — ugy az eszméknek is megvan fejlődési processusuk és pedig ugy az egyénekben, mint a nagy tömegekben. Az emberek bizonyára évezredeken keresztül szemlélték a hegyekről lesiető vizek romboló erejét, később a kultura haladásával sajnálkozva tapasztalták, hogy a megdagadt patakok rövid idő alatt ledöntik, beiszapolják vagy magukkal ragadják azt amit az ember éveken át alkotott. S mégis az emberek századokon át egy felsőbb hatalom megmásithatatlan megnyilatkozásának tartották a felbőszült elemnek e szilaj pusztitását. Ha akadt ember, aki igy szólott: hát emeljünk falakat, melyek a viz utját egyengessék és irányitsák, bizonyára bolondnak nézték, sőt talán akadtak, akik benne az isteni akarat ellen föllázadót szimatolták.

Olyan nagy a megszokásnak az ereje az emberi lélek fölött és pedig annál nagyobb, *minél hátramaradottabb intellektuális képzettsége és minél korlátoltabb szellemi látóköre.*

Nagy szellemek éles tekintete áthatol ugyan a megszokottság ködburkolatán, de őket a sokaság különcöknek nézi, szinte megsajnálja őket. Azonban épebben van az ő nagyságuk, hogy *igazlátásuk biztos tudatában* nem törődnek a kicsinyes birálatok özönével, hanem tovább haladnak azon az uton, melyen őket elméjük sejtelme előre viszi s az ő bátorságuk az, mely a gunyolódók és kétkedők akadékoskodását megtöri s végre is az eszmének győzelmet biztosit.

Kolumbust lángelméjének csalhatatlan ösztöne vezette, midőn az Oceánon tul ennek az ó-világnak mintegy kiegészitését kereste. Ö ellene akkor a tudomány nevében argumentáltak. Azt mondották neki egész komoly arccal, hogy ott tul, a földgolyó másik felén nem lehet semmi, mert nem lehetséges, hogy az emberek fejükön járjanak, a fák gyökerei a levegőben lógjanak és az eső fölfelé essék és ne lefelé . . ."

„A történelem fokozatos kulturális fejlődést mutat nekünk, melyet részleges visszaesések nem akasztanak meg.

Azt mutatja, hogy az ember szellemi természete meg tudja hódítani a féktelen elemeket, meg tudja szelidíteni a vad bestiákat. Csak épen az ember maga volna az a bestia amelyet nem lehet megszelidíteni?

Igenis lehet, de ehez két dolog szükséges.

Először is meg kell lennie annak a meggyőződésnek, hogy az ember *tökéletesíthető* lény, amely nem pusztán a természet vad ösztöneinek befolyása alatt áll; másodszor pedig arra a belátásra kell az embert vezetni, hogy a békés megegyezéssel mint egyén és mint faj többre viszi mint e vérengző harcokkal és háborukkal

Ennélfogva a békemozgalom számára nem hódíthatók meg azok a kizárólagosan *konzervatív* lelkek, akik azt gondolják, hogy minden ugy van jól, sőt ugy van a legjobban, amint van. Ezeknek a folytonos refrénje e szavakból áll: „hiszen ez mindig igy volt . . .“

„Ezek a multhoz mindenben ragaszkodó lelkek soha sem értik meg az üdvözitő e szavait: „Legyetek tökéletesek, amint a ti menyei atyátok is tökéletes.“ Ők egyrészt tulságosan optimisták, amennyiben azt vélik, minden a legjobb, ahogy van, másrészt tulságosan pesszimisták, amennyiben azt hiszik, hogy a mai kor visszásságain, igazságtalanságain semmit sem lehet változtatni. S akik igy gondolkoznak, azok tulajdonképen az emberi bestiának a szellem fölött való elhatalmasodását mozditják elő; *mert az embert csak addig kulturlény, amennyiben a tökéletesedésben, a haladásban hisz és e hittől vezéreltetve, arra törekszik is.*“

E gyönyörü fejtegetések után áttér e nagyszabásu beszéd *Suttner Berta* bárónő, az ismert békeapostol életleirására. Élénken festi, hogyan lett irónővé és hogyan fejlődött folyton gondolat dolgában az irodalma. Vázolja, hogyan ragadja meg nagy lelkét a béke fenséges eszméje; milyen örömmel értesült, hogy Londonban már van egy egyesület e célra. mely arra törekszik, hogy az államok közt felmerülő differenciák elintézését ne a fegyveres erőre, hanem nemzetközi bíróság itéletére bizzák. Hangsulyozza, hogy lelkét ezen nagy eszme befogására egy előzetes tanulmány készitette el: „. . . s egy gondolat ragadta meg őt, az evolució, a fejlődés gondolata, mely azonban ugy látszik, nála nem az értelmetlen erők játékát, hanem a tervszerü, céltudatos haladás eszméjét képviselte. Hisz az evolucionak az a koncepciója mely benne csak vak fátum működését észleli, a haladásnak és továbbfejlődésnek valódi ellentéte. A fejlődés ténye egy nagy

ideának a megvalósitása s az isteni Gondviselés e tervszerüségébe bepillantani csak nagy szellemeknek adatott meg, hogy annak kialakulásán közreműködjenek. S ezt a clairvoyance-ot nyerte meg Suttner Berta az ő tanulmányai és irodalmi működése közepette."

Ime ez a fejtegetés tökéletesen megvilágitja a *vallási alapon* álló evolució észszerüségét és szociális érzelmü korszakunkban való létjogosultságát — a materializmus vakon fejlődő haladásával szemben. Mert valóban, a *céltudatos* evolució hite nélkül kár volna szociális munkára pazarolni időnket!

Erőteljesen mutat e kiváló elnöki beszéd Verescsagin borzalmasan szép müvészetére, melynek drasztikussága hatalmas ellenszere a háboruszeretetnek. Ehhez a művészethez hasonlitja Suttner bárónő sötét szinekkel megirt erőteljes könyvét is, a: „Die Waffen nieder" cimü munkát.

E beszéd végén üdvözli Giesswein a „magyar Suttner Bertát": *Zipernovszky Károlynét*, ki lelke egész melegével szolgálja nálunk a béke nagy eszméjét és tudvalevőleg a Magyar Nőegy. Szövets. békeszakosztályának lelkes vezetője.

És most nem tudom megállni, hogy a mai cinikus világban, mely egy-egy frivol tréfával tér napirendre a nők komoly törekvései felett, — többnyire összetévesztve az általa kevéssé ismert komoly munkást a *jobban* ismert demi-mondeszerü typussal — meghatottsággal ne köszöntsem Giesswein Sándor pápai praelátust, ki érdemesnek tartotta, hogy egy komoly, nagyszabásu közgyülés keretében egy olyan tekintélyes mozgalmat, mint amilyen az evolució törvényén alapuló békemozgalom, szántszándékkal az asszony gyökeres munkát végző szereplésével kösse össze!

És ez a tény ösztönözze a nőegyleteket arra, hogy minél komolyabban foglalkozzanak a béke gondo-

latával! Mint látjuk, már itt Magyarországon is, — hála legyen a haladás áldott szellemének, — nem csak „női“ agyban megszületett utópiának, kivihetetlen idealizmusnak minősitik a béke- és *más hasonló, önuralmat feltételező*, isteni tisztaságu eszmét, hanem bátor és ihletett szónokok vetik oda a társadalomnak, hogy csak az kételkedik az ösztönösség legyőzésén alapuló haladáson, kinek „intellektuális képzettsége korlátolt és hátramaradott!“ Valamint hogy nem elég a vallásosságot csak külsőleg, divatos, előkelő szokásból kultiválni, hanem első sorban hinni és elősegiteni kell azt az evolueiót, melynek gyökerét épen a vallásos felfogásban találjuk meg.

A béke ünnepén.*

(Megjelent a Nemzeti Nevelésben és a Magyar Közművelődésben.)

Szinte különös a mindennapi harcoló és különféle érdekekért viaskodó életben békeünnepről beszélni. És mégis örvendetes esemény, hogy legalább minden május 18-át — az első hágai békekonferencia megnyitásának napját — világszerte békenap gyanánt ünneplik. Különösen fontos e napnak az iskolában való megünneplése, mely békeszeretetre, a békeügy iránti érdeklődésre készíti elő a jövő generációt.

Legelőször az olasz közoktatásügyi miniszter rendelte el a békeünnepet s a jó példát nemsokára az Egyesült-Államok is követték. 1909-ben az osztrák Reichsratban Masaryk képviselő indítványozta az iskolában megtartandó békenapot, nálunk pedig 1907-ben Apponyi Albert gróf, 1910-ben Zichy János gróf kultuszminiszterek rendelték el. A magyarországi Béke-Egyesület — melynek buzgó vezére és elnöke Giesswein Sándor dr. orsz. képvselő, pápai prelátus — valamint a Magyarországi Nőegyesületek Szövetségének béke és választott bírósági szakosztálya — Zipernowszky Károlyné lelkes vezetése mellett — nemcsak béke istentiszteletekre hívják fel a különböző egyházakat, (me-

*) A Mária Dorothea Egylet béke ülésén tartott előadás.

lyek a legnagyobb készséggel tartottak tavaly is és reméljük, hogy az idén is tartanak békeprédikációkat,) hanem felhivják a békeeszméért lelkesülő különböző nőegyleteket is, hogy foglalkozzanak ez időtájban e témával és tartassanak legalább egy békeelőadást minden május havában.

Nagy örömömre szolgál, hogy itt a Mária Dorothea Egylet keretében én beszélhetek ma e tárgyról és elmondhatom egy vallomásomat, melyet valószinüleg sohasem mertem volna bevallani, ha a mai megtiszteltetés nem ér! Az én tapasztalatom szerint, ugyanis ez az egylet azon ritka testületek közé tartozik, melynek választmányi s egyéb gyülései csodálatosan nyugodt, öntudatos és békés hangjával, tiszteletet ébresztő komoly tanácskozmányaival jólesően lepi meg a harcias egyleti hanghoz szokott füleinket. Sohsem felejtem el, micsoda jól eső érzés fogott el egy más egyletnek kiabáló, békétlenkedő ülése után — hol az elnökség alig tudta lecsillapitani és megfékezni a nagy női tábor oknélküli, minden apróságért felfortyanó hangulatát — mikor legelőször jöttem ide választmányi ülésre és végig hallgatva a gyönyörü fegyelmezett hangon tartott, fontos és komoly kérdéseket tárgyaló tanácskozást, nemcsak megpihent az előző ülésről felzaklatott és elégedetlen lelkem, hanem uj bizalmat meritettem a sokat leszólt és kigunyolt asszonyi munka iránt, valamint e jelentéktelennek látszó momentumból egy ösztönszerüen jelentkező reményt a nagy, egyetemes békeügyre nézve is.

És azt hiszem ebből az egyszerü, de rám nézve lélekemelő tényállásból mindjárt ki is indulhatunk tárgyunkat illetőleg. Ha egy nagykiterjedésü, különböző véleménnyel és vérmérséklettel biró női tábor, következetesen mérsékelt hangon és fegyelmezett modorban tárgyalhat, vitatkozhatik, munkálkodhatik, annélkül,

hogy az ellenkező vélemények vagy ellentmondások kihozzák az egyeseket a sodrukból, vagy épen gyülölködésre vezetnének, hogy ne lenne lehetséges az, hogy mondjuk a gyülölködő, versengő és veszekedő nemzetek csak annyira is moderálják rossz indulatukat, vagy esetleg jogos felháborodásukat, hogy ne barbár módon egymás ártatlan rabszolgáit mészároltassák le, hanem emberi, kulturális és keresztény módon békebirósságot vegyenek igénybe. Nemzetközi választott vagy békebirósság dönt mint tudjuk az egyenetlenségek békés módon való elintézésében akkor, ha az államok aziránt kötnek szerződést, hogy a köztük levő vitás ügyeket az általuk kijelölt és elismert birósság itéletére bizzák.

Tudjuk mi nagyon jól, hogy amit egy fegyelmezett kulturtársaság produkálni tud, azt beláthatatlan időkig a nagy tömeg utána nem tudja csinálni; tehát lesz veszekedés, lárma és egyenetlenség még jó ideig. De valamint a privát életben a legdurvább emberek sem üthetik le egymás fejét vagy vehetik egymás vérét büntetlenül, még kevésbé a nemzetek jóváhagyásával és szentesitésével, ugyanugy megkivánhatják a haladó századok, hogy ha már van is versengés és gyülöltség a nemzetek között, következetesen a mindennapi szokásokhoz és törvényhez, *emberies* módon történjék a megoldás. Ha tehát még oly utópiának látszik is a legtöbb ember előtt a világbéke krisztusi gondolata, azt a törekvést csak mindenki megértheti és óhajthatja hogy legalább kulturális módon történjék a viszály kiegyenlitése. Ez igazán a legkevesebb, amit a béke isteni gondolata elvárhat a föld szülöttétől.

Channing a szabadelvü kereszténység világhirü prófétája már 1816-ban egy Bostonban tartott békeelőadásban igy szól:

„Nem szükséges-e hogy a keresztények mindenütt

azt törekedjenek kieszközölni, hogy a népek közti vitás kérdések — úgymint az egyes embereké — pártszenvedélytől ment békebiráknak adassanak át itélés végett? Ez a gondolat kivihetetlenebb-e, mint az a gondolat hogy a vademberek csordáit társadalmi rend állapotába helyezzük? Ez utolsót már ki is vittük; fel kellene-e kétségbeesetten hagyni az elsővel?"

„Azt mondják, hogy a háború gyulasztja a hazafiságot; midőn hazánkért harcolunk, megtanuljuk szeretni. Igen de az a hazafiság, melyet a háború ápol, rendszerint ál és hamis; bün, nem pedig erény; egy szükkeblü igazságtalan érzelem, mely arra céloz, hogy egy államot más népek megalázásával és megsemmisitésével emeljen fel. Az igazi dicső hazafi jól tudja, hogy az ő hazája jóléte is bevan foglalva a társadalom általános haladásába, s úgy is mint hazafi, úgy is mint keresztény, örvend a más országok szabadságán, boldogságán és nagyon óhajtozik azokkal békés és barátságos viszonyban élni."

„Azt is mondották, hogy a háború megmenti a társadalmat haszontalan, erkölcstelen és megromlott tagjaitól. Irtózatos érvelés! Ha valamely kormány megteheti, hogy egy népet ebből a célból háboruba döntsön, éppen oly joggal a hóhérnak is adhatja azokat a polgárokat, kiket az állam terhének tart. Az igazság azonban abban áll, hogy a háború éppen annyi rossz egyént szül, amennyit megsemmisit. Egy elbocsátott hadsereg legalább is éppen annyi reménységnélküli emberrel árasztja el a társaságot, mint amennyit abból kivont volt. Van egy más módszer is, mellyel az államot a hasztalan és veszélyes tagoktól meg lehet menteni, amely bár nem olyan sommás, mint a háború, de sokkal hatásosabb. Értem azt a fáradozást, amelynek keresztény egyének a tudatlanok és szegények képzése és nemesitése, különösen pedig a szegények gyermekei

tanitása s erkölcsi nevelése végett magokat alája vetették. Krisztus követőit hathatósan kérjük, hogy ezen isteni törekvésben legyenek kitartók és terjesszék. Az erkölcsös és vallásos elveknek terjesztése a józan és tevékeny életre való szoktatás által a háborunak egyik főbb forrását fogják kiszáritani. Amily mértékben néposztályaink erkölcsösebbekké és szorgalmasabbakká lesznek, abban a mértékben szünik a szegénység; az ország népessége annak segédforrásaival egyensulyba fogja magát tenni, s igy természetesen apadni fog azok száma, kiknek a kolduláson és csatatéren kivül nincsen más választások. Jusson eszökbe keresztény barátaim, hogy az önöket leginkább megillető háboru a tudatlanság, bün és nyomor elleni háboru; ebben a háborúban pedig mutassanak éppen olyan fáradhatatlan és találékony erényt, amilyen által a világi harcosok kitüntek."

Láthatjuk e majdnem 100 év előtt mondottakból, hogy a béke-mozgalom nem valami ultramodern tünet, hanem egy ősi törekvés, melynek szálai az igazi vallásban és igazi hazafiasságban gyökereznek.

És mi akik hiszünk az ősi igazságokban és az ebből sarjadzó megújulásban, akik hiszünk a próféták és az előhirnökök megbizhatóságában és egy mindig tökéletesülő és fokról-fokra emelkedő szebb világ lehetőségében, nekünk kétszeres buzgalommal kell a béke korszakát minden egyes cselekedetünkkel és tanitásunkkal elősegiteni! Nagyon könnyü dolgom van nekem itt, e nemes és a valódi céltól áthatott egyesületben, hol nemcsak a saját egyéniség nevelése és megfékezése, hanem egyúttal az egyetemes szociális neveles a jelszó. Itt e megértő társaságban nagyon könnyü és aktuális a nemrég hallott kiváló szónoklatra: *Foerster* zürichi egyetemi tanár előadására, szociális nevelésre vonatkozó nézeteire hivatkozni, melyek szerintem előhirnökei a valamikor eljövendő békekorszaknak!

Bizonyára a legtöbben ott méltóztattak lenni és így emlékeznek, hogy beszédjében a fő motivum az önmegtagadásra, a mások érdekeinek előtérbe való helyezésére, a lélek fegyelmezésére való nevelés szükségessége és kiváló fontossága volt. Azzal a kijelentéssel, hogy meg kell az emberiséget arra tanítani, hogy menynyivel nagyobb és dicsőségesebb erő kell az indulat legyőzésére, a hangos kitörés visszatartására, mint annak féknélküli kiengedésére, hogy mennyivel értékesebb hang a nagy mindenségben a mértékletet produkáló „piano", mint a fékevesztett „fortissimo" — burkoltan bár, de kimondta az egyetemes nagy békére való nevelést, emberi erőnek a visszatartóztatás művészetére való rendeltetését és az ezen alapon felépült társadalmak szükségességét!

Sohasem felejtem el azt a képet, melyet szemeink elé varázsolt annak elmondásával, hogyan küldte vissza a lépcsőn fiatalos energiával feltrappoló tanítványait azzal a megjegyzéssel, hogy örömmel látja és hallja mennyi férfias erővel birnak, de most már mutassák meg, hogy használva férfias akaratukat *mekkora erővel* tudják hangos mozdulataikat csökkenteni, *másnak* a füleihez moderálni . . .

Mélyen tisztelt Hallgatóság! Én ebben az öntudatosan halk és mérsékelt temperamentummal felvonuló fiatal seregben — mely szinte misztikusan vonult el a gyönyörű magyarázat alatt lelki szemeink előtt — babonás áhitattal már a nagy jövendő méltóságteljes, kötelességtudó, másokat respektáló visszatartóztatását, önmegtagadáson alapuló kulturáját láttam. Valószínüleg halk és discréte, de *feltartózhatatlan* lépésekkel vezet ez az eszme a béke krisztusi elve felé.

És e pontnál bátran meg is állhatunk, mert ez magában foglal mindent! A családok, iskolák, testületek, a társas élet, valamint a felekezetek egymásk ö-

zötti békéjét, melyek együtt véve alapul szolgálnak a nemzetek közötti harmóniának is. Felekezeti békéről lévén szó, gyönyörü volt Foerster tanár azon gondolata is, hogy tanítsuk meg a jövő nemzedéket egymás nézeteinek, egymás hitének a megbecsülésére. Ha még oly erősen állunk is a saját meggyőződésünk és hitünk mellett, azért tisztelhetjük, sőt *szerethetjük* másnak a hitét, másnak a vallását is, lévén az egyik vagy másik felebarátunknak kedves! Mekkora ideálizmus, mekkora megbecsülése az embernek, mekkora szeretet kell ehhez a gondolathoz s mennyire a békéből fakadt és a békéhez vezet ez a mondás!

És mégis na a békemozgalom jogosultságáról, terjedéséről és a hozzá való köteles csatlakozásról beszélünk, legtöbb embertársunktól azt halljuk, hogy ő ebbe az egy mozgalomba nem megy bele, mert bár nagyon szép és kivánatos a békemozgalom célja, minden józan eszü ember tudja, hogy amig két ember lesz a világon, addig harc és háború is lesz! Eltekintve attól a már előbb is tárgyalt nézettől, hogy hát ha lesz is beláthatatlan időkig viszálykodás és gyülölség az emberek között, miért muszáj mindenáron vérengzéssel és kegyetlenséggel tetézni ezen amúgy is szomorú tényállást, még azt vagyok kénytelen megemlíteni, hogy ebből a mindennapi mondásból láthatjuk, mekkora szükségünk van a szociális nevelésre! Van-e szomorúbb jelenség a világon, mint az a tapasztalat, hogy az emberek absolute nem tudnak *hinni*, mert egész életük úgy van berendezve, hogy a magasztos nagy tervek, nagy eszmék, mint az életen *kívül* álló utópiák lebegnek a szemük előtt!

Csak vegyük a normálisnak tartott szinvonallal biró úgynevezett „előkelő" hangú családi életet! Mindent lehet benne találni, csak egymás megbecsülését, a különböző természetek, nézetek békés összeegyezte-

tését ritkán. Senki a másik kedvéért nem áldoz fel semmit, senki saját magát le nem győzi a másik kedvéért.

A gyermekek előtt többnyire a lehető legléhábbb példát mutatják. A cselédekkel jóakarat és megértés nélkül bánnak és minél jobban kihasználják függő helyzetüket.

A nagyravágyás mérhetetlen arányokat kezd ölteni! Mindenki egy, sőt több fokkal is többet akar mutatni, mint a mi őt megilleti; tehát mindig a felebaráton való „túltevés" a jelszó. Az osztályok, felekezetek inkább gyülölködnek, mint szeretetben élnek egymással; nem a közös vonásokat, az összekapcsoló, hanem a szétválasztó tulajdonságokat keresik. Szóval Foerster tanár kifejezésével élve, nem az önmegtartóztatáson alapuló, nobilisan visszafojtott „piano', hanem mindig a kiáltó, tülekedő és hangosan szereplő „fortissimó" a jelszó! Az a tünet, hogy mindenki fel akar tünni és túl tenni máson, részint hangos magaviselettel, feltünő lakással, rikitó öltözettel, kerék-nagyságú tollas kalappal, részint cimhajszolással, ordós kitüntetéssel, felekezeti fensőbbséggel stb. stb. mind arra a harcias szellemre, arra a „fortissimó"-ra mutat, melyből a háború eszméje is táplálkozik . . .

Csodálkozunk-e azon, ha ezen az alapon álló társadalom, melyben legutóbbi időben még egy lehetetlenül feltünő és rikitó színü vagy hangú művészet és irodalom is kezd túlkiabálni a discréte de izléses és méltóságteljesen „piano" hangokkal megkomponált igazi művészet felett — azzal felel kérésünkre, felszólításunkra, hogy szép-szép és megható a békeeszme, de azért durvaság, lárma, tülekedés és természetesen háboru „mindig volt és mindig lesz".

Csak az a csodálatos, hogy ezek az ellenkezők többnyire jó kereszténynek tartják magukat és verik

a mellüket, hogy ők a keresztény programmot támogatják — de utópiák hajszolásába nem mennek bele! Szeretném tőlük megkérdezni, hát vajjon a kereszténységnek egész fenséges programmja mindezideig nem ugyanolyan állitólagos „utópiá"-nak bizonyult-e, mint a háborúellenes küzdelem?! Az előbb tárgyalt önmegtagadás, a mások érdekeinek előtérbe való helyezése, tiszta, mocsoktalan élet és erkölcsiség, az eszmékért való nyilt és bátor kereszt-hordás nemcsak egyeseknél jelentkező ritka tünemények-e?!

Mutassunk csak egy társadalmat, hol nem a nyomor és elhagyatott állapot a legkiáltóbb és nem az erkölcstelenség a legfeltünőbb jelenség! És ez nem azt jelenti, hogy a materializmus felfogása szerint az altruizmus tana nem életre való, nem megváltó hatású, *hanem hogy e tan még sohasem ment kellőleg a köztudatba és gyakorlatba.* Sokkal nagyobb utópia a materializmus alapján álló szociálizmus. Mert hit és altruizmus nélkül hiába osztják fel a földeket, hiába szüntetik meg külső berendezéssel a nyomort, hiába irják zászlójukra a leánykereskedés vagy a háborúellenes programmot; az önzés, haszonlesés és élvezethajszolás teoriája — feleberátkiméletre nem vezet! S ha ma rendbe szedik a külső állapotokat, a kapzsiság és alantas tulajdonság holnap már újra lenyügözi a gyengéket.

Hogy a materializmus az altruizmussal szemben határozottan önzést prédikál, mutatja egyik előkelő, nagy tekintélyü hivének egy nemrég megjelent nevelésügyi könyv előszavában való következő mondása: ha a nevelő *becsületes* akarna lenni növendéke iránt, azt kellene mondani neki: ne légy szamár. Egyszer élsz csak, ne tekinteteskedd el az életed. Ne törődj mással, mint magaddal, mert ha magad nem törődöl magaddal, más ugyan nem törődik. Tedd meg te, amit

felebarátod magának kiván. Hajolj meg a hatalmasok előtt s nyargald le a gyengéket . . . tulajdonképen az volna a tökéletesen becsületes nevelő, ki növendékét tökéletes gazemberré nevelné és ha nem igy tesz, nem tudom nem érez-e *lelkifurdalást,* mert a boldogulás módjainak megvetésére nevelte azt, akinek boldogulása az ő nevelő gondjaira volt bizva?" Igaz ugyan, hogy ezen elmélkedést gúnynak, keserüségnek is lehetne venni, ha két nagy jelentőségü mondást nem szőtt volna bele az iró: „ha *becsületes* akarna a nevelő lenni", „nem érez-e *lelkifurdalást*". A becsület és lelkiismeret fogalmának mibenléte lévén minden irányra nézve ismertető jel, valamint a becsület és lelkiismeret fogalomban összpontosulván minden felfogásnak a legjava s legértékesebb része — világosan áll előttünk, hogy ha ezen irány az általa képviselt becsületre és lelkiismeretre hivatkozva ajánlja a más rovására való önzést és haszonlesést, akkor e tulajdonságok előtte a legértékesebbek!

Már pedig ezzel az alapelvvel semmiféle magasztos tervet, semmiféle önmegtagadáson alapuló missziót el nem vállalhat! Egyéni reformáció, a lélek átformálása nélkül igazi reformot nem tervezhetünk. Óriási akadály tehát szerintem minden nagy és nemes tervre nézve a materializmus terjedése! Eddig leginkább csak közönyös és léha, pusztán névszerinti altruistákkal küzdöttünk, kik a hagyományos humánus eszméket sohasem vitték számottevőleg a gyakorlatba, sőt legtöbbször homlokegyenest cselekedtek saját tanaikkal szemben — mamár az öntudatosan és hivatásszerüen üzött önzés teszi tönkre — legalább egy időre — jogos törekvésünket.

Nekünk, régi eszméket tisztelő, modern munkásoknak, minden igyekezetünkkel azon kell lenni, hogy mindenütt és minden téren, biztos alapon nyugvó al-

truista nézeteinket a gyakorlatba is átvigyük, emellett pedig úgy az erkölcsi törekvésekben, mint a békemozgalomban kötelességszerüen részt vegyünk.

Erre ismét azt szokták mondani, hogy hiszen, ha el is ismerjük a béke vagy más humánus mozgalom létjogosultságát, mit használ egy-egy ember előmunkálata vagy csatlakozása! Ki hinné el, hogy egy ember hozzájárulása vagy néhány ember tömörülése használ valamit egy ilyen távol álló hatalmas nagy tervnek! Ismét csak azt mondom: látszik, mennyire távol áll a nagy közönség attól az antik proféciától, hogy: „Valahol ketten vagy hárman egybegyültök az én nevemben, ott vagyok tiköztetek!" Minden nagy eszme, minden megváltói munka két vagy három ember összejövetelével kezdődött s miután velük volt az Igazság szelleme, előbb utóbb diadalmaskodtak is!!

Még egy dologra vagyok bátor kitérni. Prohászka püspök ... kinek nevét csak a legnagyobb áhitattal emlithetjük mi asszonyok, bármilyen felekezethez tartozzunk is — a kath. nőtisztviselők közgyülésén gyönyörü szavakban buzditotta a hölgyközönséget arra, hogy tárják ki szivüket és lelküket a haladás szelleme előtt, mert nem élünk már a régi időben és a mai asszonyra nagy és fenséges feladatok várnak. Én is csak azt ismételhetem, hogy tárjuk ki egész benső valónkat a fejlődés szent törvénye előtt és ne féljünk a modern mozgalmaktól, ha biztos alapra, biztos örökségre támaszkodhatunk!

Mert minél jobban átadjuk magunkat a kor normális, egyenes úton való haladásának — mely szerintünk az Isten ujjmutatása — annál logikusabb és eredménydúsabb otthoni, társadalmi, nevelői munkánk; annál tágabb körben lesz hallható és érvényes, békés hangon mondott — békét hirdető szavunk.

Mélyen tisztelt hallgatóság! Nem régen hangzott

el a Mária Dorothea-Egylet keretében egy gyönyörü, poétikus előadás a Bánk bán tragédiában levő igazságszolgáltatásról. Világosan és nagy hittel van kimutatva az ötödik felvonásból az a leszürődött igazság, hogy tulajdonképen az igazi igazságszolgáltatást mindig az Isten kezére, az Isten akaratára kellene bizni! Én hiszem teljes lelkemből, hogy nagy előmunkálatok és nagy, de csendes, a Teremtő által kijelölt küzdelmek folytán előbb-utóbb eljön az az ideális korszak, midőn Istenre bizva az ítéletet, az Isten által szuggerált *emberies* módon oldva meg a problémákat, ember -ember ellen nem fog többet fegyvert és nem egymás megrontására, lefokozására, hanem a felebarát felemeléséré és megtartására fog minden erejével törekedni. Ez lesz az a végső ötödik felvonás vagy az a Foerster-féle ideális korszak, midőn nemcsak szétszórtan, egy évben egyszer és akkor is leginkább teóriában ünnepli az emberiség a békét, hanem megszabadulva a durva vonásoktól, kiabáló hangoktól — *egy* isteni harmoniában, *egyetlen* átszellemült „pianó"-ban és *egyetlen egy nagy békeünnepben* olvad össze az egész mindenség!

A békemozgalom a hazafias és vallásos eszme szolgálatában.

(A Magyar Béke Egyesület ismeretterjesztő ülésén tartott előadás. Megjelent a Magyar Közművelődésben.)

Mélyen tisztelt Hallgatóság! Csodálatos jelenség, hogy még ma is ugy tekinti a közvélemény békemozgalmunkat, mintha az valami tulzottan haladó ultramodern törekvés volna, mely a hagyományos ősi érzésekkel: nemzeti és vallási irányzatokkal nem egészen harmonizálna. Én legalább ugy veszem észre, mintha a magukat jó magyaroknak és vallásosaknak tartó nagyjaink nagyobb része minden humanitásuk és szabadelvüségük dacára valamiképen tartózkodnának, majdnem idegenkednének a békemozgalomtól és ha egy-egy ösztönszerü fellángolás következtében kezet is nyujtanak rövid időre a mozgalom támogatására, ugyancsak hamar megbánják „ellágyulásuk"-at és többé-kevésbbé sietnek egy kis kötelességszerü ellenmunkával „reparálni„ ugynevezett gyengeségüket.

Nagy jóakarattal hangsulyozzák, hogy ők igenis pártolják a modern törekvéseket és köztük a békemozgalmat, de nemzeti és vallási alapuk megkövetelik tőlük, hogy a lassu haladásnak, a megfontolt előrenyomulásnak legyenek a hivei s csak folyton a talajt készitve elő, az okok megszüntetésén dolgozva, tartóz-

kodjanak radikális megoldást tüzni ki célul, a mely megoldásban különben is reálisan gondolkodó, józan eszü munkás nem is hihet, mert háboru mindig volt és mindig lesz — akárcsak a szomoru, de „szükséges“ leánykereskedés s az ellenük folytatott mozgalom mindig csak a tüneteket gyógykezelje a tulkapásokat és visszaéléseket ostorozza, hogy a helyes — konzervativ alapon fekvő — mederben következetesen megmaradhasson stb. stb.

Mélyen tisztelt Hallgatóság! Az én szerény felolvasásom tehát azt szeretné megvilágitani, hogy mi hát tulajdonképen az a sokat hangoztatott, sokszor a legnemesebb és ideálisabb programm lenyomására előránto tt hazafias és vallásos érzés — *a maga teljes tisztaságában és isteni magasztosságában!* Valamint szeretné azt a kérdést tisztázni, hogy vajjon annak a tényleg logikus és józan haladásnak, — mely első sorban a talaj elkészitéséből, a jóravaló törekvés akadályainak elháritásából áll, — ártalmára van-e az ideális végmegoldás feltárása, sőt mint ragyogó, biztató végcélnak a felállitása s egyáltalában lehet-e csakis a tünetek kezelésével, a visszaélések apró orvoslásaival alapvető, talajelőkészitő, tehát épen az inditó okok megszüntetését tervező gyökeres munkát végezni?!

Hogy a nemzeti és vallási eszme mibenlétének kérdésével kezdjem meg fejtegetésemet, én azt hiszem, hogy a haladó és jó politikával dolgozó ember egyetlen egy érzés megnyilatkozását sem rögziti egy mozdulatlan, régen elmult időponthoz és helyhez, hanem a jelenkor kivánalmaihoz, saját előrehaladott és folyton emelkedőfélben levő lelkéhez mérten alakitja, tökéletesiti, és fejleszti.

Hogy a hazafias érzés alapvonása, inditó oka mindig egy és ugyanaz volt, még pedig a kiolthatatlan szeretetен és mély ragaszkodáson alapuló vágy, hogy

honfitársainkat és ezeken keresztül egész szeretett hazánkat minél boldogabbnak, minél elégedettebbnek, anyagilag megerősödöttebbnek láthassuk — azt magam is szentül hiszem és vallom. De hogy ezen szent cél elérésére fokról-fokra javitott és folyton a korszakokhoz változtatott modern fegyverek szükségesek, arról is meg vagyok győződve! Épen abban különbözünk mi józanul és meggondoltan haladók a tulzóktól, hogy nemes alapon álló, embert nevelő régi eszméinket nem engedjük az érzéketlen cinikusok által letiportatni és a lomtárba dobatni, hanem kegyelettel és szeretettel őrizve ősi örökségünket, a kor követelményeihez, saját szabadelvü lelkünk vágyaihoz kivánjuk ezeknek tartalmát átalakitani, hogy ezáltal örök életet biztositsunk számukra!

Hiszen nem régen hallottuk Andrássy gróf beszédében hangsulyozni hogy maga Széchenyi, a legnagyobb hazafi hangoztatta legjobban, hogy csak *okos reformálás* utján lehet eszméinket célszerüen konzerválni! — Ma már az áldásthozó hazafias és vallásos érzés nem a régmult idők jóhiszemü fanatizmusa, mely a háborut mint nemzetet erősitő és dicsőségre vezető intézményt tekintette s benne Istennek változhatatlan akaratát tisztelte. Ma már a korunkat jellemző, igazi hazafias és vallásos eszmét az altruizmusnak azon hatalmas érzete járja át, hogy sem honfi, sem felebarát-vér árán igazi haszon és dicsőség senkire és semmire nem háramolhat, valamint testvérgyilkolást az Isten — mint a legfőbb jó és a legeszményibb szeretet jelképe — semmi körülmény között nem szentesithet.

Mai fokon álló kulturánknak már meg kell velünk értetni, hogy a háboru eszméje épen barbarizmusa miatt nem szolgálhat helyes és hazafias politikát, valamint nem Isten akaratából, hanem épen az emberi önzésből, kegyetlenségből és tudatlanságból származik,

mely elfogultság ellen minden öntudatosan gondolkodó humánus embernek állást kell foglalni. Ha ezelőtt teljes jóhiszeműségből és tisztelettreméltó buzgalomból az erőszaktól és külső testi erőtől, harcias érdemektől várták a nemzet felvirágoztatását, nagyon természetes, hogy ma már az erkölcsi magaslaton alapuló előre haladott szellemi állapottól, a mindig jobban fejlődő szociális érzéstől és humanitástól várja korunk hazafias és vallásos érzése a megváltást!

Hiszen ismét Széchenyi mondja, hogy a nemzet igazi megerősítésére sok nemes lelki tulajdonságokat produkáló, világos agyvelő szükségeltetik! És van-e korszakunkban nagyobb nevelő hatásu, gondolatokat emelő, igazi humanitást és logikát fejlesztő, tehát *nemzetet erősítő és vallást szolgáló* mozgalom a világon, mint épen a háboru-ellenes mozgalom, melynek igazságát és magas világnézetét az összes katedrákról világgá kellene kiáltani! Ez az a nemes mozgalom mely hazájának erkölcs nemesitésén, lelki emelésén dolgozva belekapcsolja a rideg és más baja iránt érzéketlen sovinizmusba az általános krisztusi felebarátszeretet gondolatát. Ez a mozgalom egyesiti tulajdonképen a szükebb kelyre centralizálódott hazafias érzést a vallás tágfogalmú humanizmusával!

Épen a hazafias és vallásos érzés — mely nemzeti nagyságról, Isten országáról szónokol — alapszik tulajdonképen azon a rendithetetlen bizalmon, azon az Istenhitet dokumentáló nemes optimizmuson, melyet a békemozgalom árul el azáltal hogy bizik a nemzeteknek oly foku erkölcsi emelkedésében, hogy vérontás nélkül, magasabb emberi módon, békebiróság utján legyen lehetséges számukra igazságot szolgáltatni! E nemes idealizmus, isteni optimizmus nélkül nem lehet a XX. században igazi és őszinte nemzeti vagy vallási érzést elképzelni! Csak a fanatikus *hiten* alapuló lelkesedés

teremthet olyan magasztos érzést, mint a milyen a haza és az Isten iránti kötelességtudás! A fanatizmus alatt természetesen ma nem a korlátokat teremtő, hátramozditó vak elfogultságot, hanem a szárnyakat bontó, akadályokat nem ismerő és haladást szolgáló lelkesedést értem!

És épen ezért, vallási alapon álló nagy hazánkfiai nem is gondolják, micsoda ellentmondást rejt magában az a nézetük, hogy az ő lassu, meggondolt haladásuknak nem célja a legtisztább és radikálisabb megoldásuak *utópisztikusnak* tartott gondolatát hirdetni, hanem csak az ártalmas és veszedelmes elfajulásokat, visszaéléseket kötelesek megakadályozni. Ha mi kimondjuk és érvekkel erősitjük, hogy gyökeresen nem lehet megggyógyitani soha semmi nemzeti vagy nemzetközi mételyt, mert pl. a fékezhetelen indulatok szülte háboru „mindig volt és mindig lesz", micsoda logikával ösztönözzük az emberiséget arra a sokat emlegetett lassu, óvatos, de folytonos emelkedést, folytonos fejlődést feltételező, következetes szellemi evolueiót követelő haladásra, mely haladás utja *szükségszerüen* egy eszményiesen tiszta cél felé vezet! Csak akkor következetes a mi *jobbra* ösztönző munkánk, ha a *legfőbb* jót, a főcélt, a tiszta és megalkuvást nem türő tökéletes erkölcsöt, mint bár messze lebegő de *valamikor eljövendő* örök ideált függesztjük az emberiség szeme elé!

Az a bizonyos fokról fokra, lépésről lépésre való bölcs haladás — melynek szolgálatában állunk majdnem mindnyájan, kik a mai nehéz munkában többékevésbbé dolgozunk — csak akkor ösztönözhet, akkor lelkesithet, e fáradságos és rögös uton való folytonos haladásra, ha buzditásul gyönyörü magaslatban állitja elénk az elérendelő cél fényességét!! Épen a lassu és óvatos haladás momentán való szüksége, kevés

eredménye követeli meg számunkra *a legradikálisabb tisztaságban feltüntetett, ideális végcél biztató felmutatását.*

Azt mondják, nem kell utópiákban utazni, csak a visszaéléseket kell meggátolni. Vajjon van-e égbekiáltóbb visszaélés a világon, mint a testvért testvér ellen uszító, legnormálisabbnak nevezett háboru? ! Ez épen olyan szörnyü visszaélés a tömeg tudatlanságával és *öntudatlanságával* — vagy mondjuk ferde utra terelt nemes érzésü hősiességével — mint mikor az anyagi nyomor, tudatlan müveletlenség és gyenge jellem szülte asszonyi erkölcstelenséget a társadalom alacsony céljaira és kényelmére használják ki és szentesitik! És senkinek sem fájhat ugy a felebarátvérnek kicsordulása, vagy a testvér léleknek agyontiprása, mint épen a melegebb lelkü irányzatoknak, melyek épen saját rajongó felebarát-és hazaszeretetükön keresztül hamarabb érzik meg a többi nemzetnek és minden egyes felebarátnak keserves fájdalmát vagy megaláztatását is!

A keményebb szivü, ideálizmust megvető materializmus sokkal könnyebben elviselheti más szenvedésének a tudatát, mint a vallásos szellem, melynek folyton fülében cseng a régmult idők gyönyörü szózata: ne ölj .... arról ismernek meg benneteket, hogy tanitványaim vagytok, ha egymást szeretitek ....

És vajjon az a sokat emlegetett talaj elkészités az a gyökérnél dolgozó munka nem épen a hibás gondolkodásból, hibás erkölcsi érzésből eredő veszedelmes intézményeknek az ostorozásából és a hibás gondolkodásnak és erkölcsi érzésnek a megreformálásából áll-e, mint a sokat emlegetett tulkapásoknak és viszaéléseknek folytonos apró gyógykezeléséből?! A gyökeres, talaj elkészitő munka mindig a baj legmélyére hatol s a legideálisabb végcélnak folytonos bátoritó hangoztatása mellett — mely épen az alapvető mun-

kához szükséges és idő előtti reformot még sohasem hozott — dolgozik a momentán szükséges apró feladatokon.

Csakhogy erre az ige hirdetésre a hazafias és vallásos irány egy része — ellentétben az előbb említett óvatos szellemmel — azt állitja, hogy beszéddel néhány emberből álló tömörülésnek eszme hirdetésével nem lehet munkát kezdeni! Mert a sok beszéd és irás ugy sem ér semmit s miután a háboru ellen gyakorlatilag sem igen lehet semmit tenni, legjobb ha elalszik az egész mozgalom.

Mélyen tisztelt Hallgatóság! Ebben a pessimistikus nézetben fejezi ki ismét a hazafias és vallásos irány legjobban mennyire nem ismeri saját létezésének ős okát, saját eszméinek igazi tartalmát és magvát. Ezen irány két legnagyobb tekintélye: a történelem és a szentirás bizonyitja legjobban, mekkora szerepe van az eszmének, a gondolatnak, az ige hirdetésnek a világ folyásában! Minden üdvös gyakorlati munka, minden szerencsés, korszakot alkotó reform néhány lélekből álló szükkörü társaságnak a gondolatából, igehirdetéséből keletkezett és nőtt nagygyá. Ibsennek az a cinikus, keserü nyilatkozata, hogy a legnagyobb hatalom az egyedüllétben áll, a tovább gondolkodó theizmusnál azt jelenti, hogy mindig a *mának* egyedülállósága, tehát félreértett vagy meg nem értett nagy gondolata képviseli, a jövendőnek diesőségét és hatalmát. Az eszmének ezen örökös és törvényszerü megtestesülése és gyakorlatba menetele képezi minden vallás alapkövét.

Épen a nemzeti és vallási irány, mely nem a vak véletlentől, a gondolatnélküli anyagtól származtatja a dolgokat, hanem ősi örökségénél fogva hisz egy logikus tervszerüségben, egy ősgondolatban, melynek célja a folytonos és következetes tökéletesités, lelki emelés, szellemi evolució — nem magyarázhatja

meg cinikus pessimizmusát a nélkül, hogy saját, ideálizmus szülte nemzeti és vallásos alapjával szembe ne kerüljön!

Óriási tévedés azt hinni, hogy ugy a békemozgalmat mint a vele rokon, lelki tökéletesedést feltételező törekvéseket a modern materializmus, tehát istentagadó áramlat van hivatva támogatni! Hogy kivánhatjuk mi, hogy ezen óriási hitet követelő, fenségesen idealisztikus mozgalmakat olyan áramlatok vigyék diadalra, melyek nemcsak öntudatlanul és logikátlanul mint mi — hanem tudatosan, elvből, tanulmányaik, kutatásaik végleszürödéséül, nyiltan tárják ki pessimistikus nézeteiket. Hogyan higyjen a materializmus a háboru megszüntetésében, a békebiróságoknak emelkedett lelkü közakaratból való általánositásában, mikor a léleknek predestinációszerüleg emelkedő voltát tagadja s egyáltalában nem remél a szellemi evolucziótól semmit. Pedig az általa ajánlott gyors és általános, jó eredményeket hozó gyakorlati és reformáló munkát sem lehet egyetemes, *tervszerüségen alapuló* szellemi emelkedés nélkül elérni.

Én azt hiszem, mikor a pusztán csak anyagban és vak véletlenben bizó materializmus ösztönszerü nemesebb fellángolásában azonositja magát ezen nagy hitet és céltudatos gondviselést feltételező, radikálisan tiszta és fehér célt szolgáló, uttörő mozgalmakkal, épen ugy nincs saját eszméjének mibenlétével tisztában, mint a mikor az ideális magaslaton álló theistikus irányzat: a hazafias és vallásos eszme megtagadja e fenségesen ideális mozgalmakkal való közösségét!

Az a nézet, hogy ezzel a mi modern törekvésünkkel kegyeletlenséget müvelünk a mult harciasságot dicsőitő hazafiságával szemben, határozottan téves! A ki át van hatva a haladás theoriájának törvényszerü, jogos voltától, a lelki evolucionak Istentől va-

ló származásától, az természetesnek és menthetőnek fogja találni a mult időknek jóhiszemü, lelkes tévedését! Nagyon érzéketlennek és ridegszivünek kellene annak a modern embernek lenni, ki őseinek ezen kötelesség tudáson és hazaszeretetten alapuló öntudatlan tévedését, az akkori viszonyokból és szokásokból kifolyó szükebb látkörü hazafiasságát, saját felvilágosodottabb szelleme és tisztább erkölcsi érzete miatt lekicsinyelné! A jóhiszemü és öntudatlan tévedés, mely épen a hazáért vallásért történik és melynek a kor elmaradottságánal fogva még alkalom sem adatik a megváltozásra — sohasem lehet gúny vagy megvetés, hanem csak a szeretetteljes tisztelet tárgya!

De mélyen tisztelt Hallgatóság, minket — a kiknek a fülünket és szemünket kell befogni, hogy a korszakunból felénk áramló modern hangokat és fénysugarakat fel ne fogjuk — nem menthet semmi és senki a jövő generáció előtt, ha ellentállunk a felvilágosodás és erkölcsi nemesülés szentlelkének!! Sőt többet mondok, ha a mi őseink csakugyan egy szebb hazából figyelik az emberiség köteles fejlődését, megkövetelhetik tőlünk, hogy ugy a mint ők lelkesedéssel helyt álltak koruk követelményeinek — mely ha nem is a legmagasabb *kultur*-emberi, de abban az időben mégis haza és Isten szeretettől áthatott emberi követelmény volt — ugyanugy álljunk mi is arra a piedestálra, a mely a mi számunkra készült!

E héten az egyetem kupola termében megkezdődött a „honvédelem"-ről szóló előadási sorozat, mely alkalommal örök béke cimen, a világtörténelem nagyjait idézve, egy nagyon lelkes, erőteljes és mindenesetre kiváló előadás méltatta a háborut, harcias nevelést és katonai érdemeket. Ezen előadás is abból a gondolatból indult ki, hogy a világbéke tulajdonképen

nagyon szép és ideális eszme, de a természet, az emberiség alacsony ösztöne, bünös volta, rablásra és tolvajlásra hajlandó tulajdonsága kivihetetlenné teszi a vérengzésnek és a harcnak valamikor való megszüntetését, különben is igazság nincs e földön! Azután megfeledkezve e bekezdésről, nagy lelkesedéssel és a történelem nagyjainak szavaival bizonyitotta, hogy az igazi kulturát és müvészetet csak a háboru szerzi meg. Mert nincs rettenetesebb csapás, mint mikor a béke korszakában eltesped, elernyed és nyárspolgáriassá válik az emberiség. Csak a kisleányoknak való a béke eszméje, — a fiut harcias jellemre kell nevelni. Méltányolta Nietzsche nézetét, mely szerint a gyengét joggal buktatja el az erős. Dicsőitette azt a külföldi gondolatot, hogy csak a cél-lövészetet kitanult növendék járhasson egyetemre. Hangsulyozta — ismét másokat citálva, hogy a *kardnak* és nem az *elménck* élessége szolgája igazán a hazát, mert a háboru egy *isteni* megnyilatkozás, mely a Gondviselés akaratából támad és több jót tett már, mint a *felebarátszeretet!!* Ha megszünnék a háboru — a költészetnek is vége lenne! Végül lelkesen hirdette, hogy a háboru a legrégibb hitvallás a világon és kivánatos, hogy a legutolsó is maradjon, mert nincs gyönyörübb istentisztelet, mint mikor a katonák a harc sikeréért imádkoznak. S miután a militarizmus egyuttal a patriotizmus fogalma, kéri a magyar anyákat, hogy minden erejükkel és tudásukkal erre a szellemre neveljék fiaikat és arra hassanak, hogy *család, iskola és egyház ennek a szolgálatában munkáljanak.* Tehát mint látjuk ezen fanatikus erejü és lelkességében érdekes előadás is tüntetően és teljes jóhiszemüséggel a *hazaszeretet és a vallási eszme* nevében lett elmondva!

Mélyen tiszelt Hallgatóság! Én azt hiszem, hogy

az előbb elmondottak után felesleges ezen minden esetre erőteljes és lelkes beszédnek konzervativ voltát bizonyitani. Hogy egy szerinte is alacsony lelki tulajdonságon, az emberiség bünös és önző voltán alapuló intézmény sohasem lehet az igazi müvészet és kultura megteremtője, valamint a legfőbb jónak eszméjét képviselő gondviselésnek: Istennek akarata, megnyilatkozása, szent ügye, a legmagasztosabb istentiszteletnek megalapitója -- az csak nagyon természetes. Hogy a szereteten alapuló békének — mely *az evangéliumnak és majd minden vallási könyvnek legfőbb programmja* s mely a tudományoknak, elmélkedéseknek és a lélek müvelésének legbiztossabb megteremtője — eltespesztő, nyárs polgárias voltát épen a vallásos irány nem hirdetheti, az is bizonyos. Egyáltalában, hogy a vallási alapon álló nemzeti eszme a XX. század tudományt tisztelő, szociális és humánus szelleme mellett a *kard élétől* és ne a szellem és jellemfejlesztéstől várja hazánk boldogulását, valamint, hogy a legeszményibb hitvallásnak, a legmagasztosabb költészet megteremtőjéül a *felebaráteszeretet fölé helyezett háborut deklarálja* — egyenesen képtelenség! Ha mi ma a háboru, tehát a *mások rovására* való boldogulás antiszociális eszméjét dicsőitjük, micsoda logikával ösztönözzük társadalmunkat a mások megkárositásával járó önzés elleni harcra?! Nietzschenek erőszakot hirdető, gyengét megvető theoriáját Krisztus zászlaja alatt hirdetni képtelenség!

Nagyon jellemző még az előadás által citált világtörténelmi alakok azon konzervativ és következetlen nézete, mely szerint az „elpuhulást és elernyedést" előidéző béke-eszmét a leányoknak szánja -- de az ezen eszmén felnőtt, tehát szerinte energia vesztett anyáktól azért harciasságra való szellemet kiván a jövő generáció számára szuggeráltatni! Szükkeblüen külön

és szerinte kisebb eszmét ad a nőnek, de ösztönszerüleg — habár következetlenül — az általa képzelt főcélt: a háboru eszméjét kivánja általa szolgáltatni! Ime a feminizmusnak talán legelső csirája, magától felbukkanó, legkezdetlegesebb megnyilatkozása.

Természetesen az idézett világtörténelmi nagyok csupán a sikerült harcnak ugynevezett dicsőségéről, előnyeiről, állitólagos kulturát fejlesztő érdemeiről szólottak, de a veszteséget szenvedett nemzet nyomoruságáról, kinszenvedéséről, valamint a háboru után következő koleráról, pestisről, éhinségről, irodalomnak és müvészetnek rombadőléséről, vagy pl. a Mátyás király értékes könyvtárának, mükincseinek megsemmisüléséhez hasonló esetekről senki sem beszélt. De még a sikeres háborunak véráldozatairól, azoknak keserves haldoklásáról, nyomorékságáról, valamint a hátramaradt özvegyekről, árvákról, a gyermeküktől megfosztott anyákról sem emlékeztek meg egy szóval sem!

Mélyen tisztelt Hallgatóság! Nem régen hazánk egyik legkiválóbb filozófusa szintén a nemzeti és vallási eszme nevében beszélt a szellemi evolucióról, a léleknek fokozatosan fölebb és fölebb szálló törvényszerü emelkedéséről, Istenhez való következetes közeledéséről. Fejtegette a békés szellemnek, a lelki harmóniának teremtő, lelkesitő, egyéniséget felvillanyozó, igazi kulturáját és *magasztos költészetét* — tehát nem nyárspolgárias jellemet teremtő voltát. Miután ez a vallásbölcsészeti előadás hatalmasan jelképezte korunk nemzeti és valláserkölcsi irányzatának haladáson és fejlődésen alapuló nemes voltát — én azt hiszem, akkor teszünk igazán eleget honleányi kötelességünknek, ha a jövő generációnak a *haladás tant befogadó* hazafias és vallásos érzéseket hirdetjük és azoknak igazságait, nevelő hatásait, a nemes célokért küzdő modern mozgalmakhoz való *csatlakozásunkkal* bizonyitjuk be.

És miután a békemozgalom ismétlem, nemcsak az igazságért harcoló, kötelességszerü törekvés, hanem egyuttal igazi nevelő eszköz, szociális érzést, egyéni meggyőződést termő *vezér* áramlat, mely elsősorban a hazafias és vallásos eszmét szolgálja, sőt *korszerüen reformálja* — őszinte szivből kivánom, hogy Magyarország minden egyes kulturembere hive legyen nemes mozgalmunknak és a családban. egyházban azt a hitvallást hirdessék, mely *nem a tömeggyilkolástól, nem a kardnak élétől, hanem az agyvelő sulyától, a szivnek melegétől — az „emberek millióinak" szereteten alapuló felemelésétől várja a nemzetek boldogulását. Azt az istentiszteletet dicsőitsék, mely saját sikerünk érdekében nem a felebarát vesztéért küldet fohászt az egek urához, hanem arra tanit mindnyájunkat, hogy épen saját lelki boldogságunk, igazi sikerünk főfeltételét felebarátunk boldogulása képezi!*

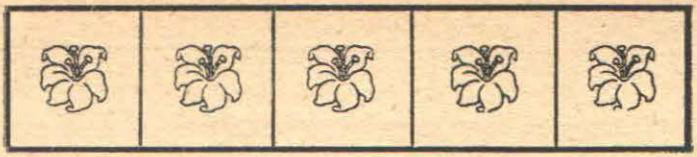

Az Andesek Krisztusa.

(„Nemzeti Nőnevelés.")

Áhítatos megilletődés fog el, midőn a mai háborúhírektől izgalmas, lázongó, örökösen versengő és egymáson nyerészkedő világ közepette rá esik pillantásom az előttem fekvő kis francia füzet Krisztus-képére, melynek mását szerencsés vagyok bemutathatni a „Nemzeti Nőnevelés" tisztelt olvasóinak.

Dacára materialisztikus és a keresztény eszmét lekicsinylő „túlhaladt" korszakunknak, merem állítani, hogy nem tudunk és nem fogunk tudni soha felemelőbb és nagyszerűbb benyomást nyújthatni épen e cinikus világ számára, mint amilyent ellensúlyozásul egy tipikus és kifejező Krisztus-alakkal nyujthatunk. Ábrázolja ez akár az áhítatos rajongás isten-emberét — akár a tudományos higgadtság felekezetiségen felül emelkedő *isteni* emberét.

De az összes Krisztus-alakok közül a legfenségesebb e most bemutatott szobor, mely a Cordillerák legmagasabb csúcsán áll — és Chilét Argentina köztársaságtól elválasztja — 3900 méter magasságban a tenger fölött, *és e két köztársaság feleslegessé vált ágyúinak bronzából* készült.

Szédületes magas és meseszerű — a mai viszonyok között — még gondolatnak is; hát még ha az előttem

fekvő füzetből, mint *tényállásról* győződünk meg róla. E szobor előtt el kell némulnia korunk mindenre kiterjeszkedő — már szinte unalmassá és közönségessé vált — skepticizmusának, mely szerint soha semmi rosszon változtatni nem lehet: mert *szentesített* és *megpecsételt* öldöklések, erkölcstelenségek, lelkiismeretlenségek stb. „mindig voltak és mindig lesznek". Szánalmas, de épen ennélfogva nagyon *elterjedt* és léptennyomon citált felfogás! Valamint e gyönyörű és szent tényállásnál fel kell függeszteni az örökös keresztény vítát is. Mindegy itt, hogy e fenséges modell tulajdonképen a theológia „logos"-a e, vagy a reálisabb gondolkodás béke apostola — elég, hogy Jézus szobra *egyetlen egy helyen* legalább az emberiség *igazi* békéjét és *igazi* szeretetét jelképezi!

De hadd beszéljen maga e kis füzet.

*

A XIX. század utóbbi hatvan éve alatt, Chile és Argentina gyakran háboruskodtak egymással; és miután a háború szüli az elkeseredést és gyűlöletet — melyek ismét újabb háborúk előkészítői — e két nép javithatatlan ellenség gyanánt gyülölte egymást. Különben így is kívánta ezt a „nemzeti becsület" és méltóság. Régebbi határozat szerint a közöttük lévő határvonalat meg kellett húzniok s e fölötti viszálykodásuk könnyű ürügyül szolgált nekik, hogy szabad folyást engedjenek haragjuknak. 1900 elején tehát, állig fegyverkezve ismét, háborúra készültek; országaikra új adókat vetettek ki hadi készletük kiegészítése céljából s azzal dicsekedtek, hogy ép oly tökéletes, óriási páncélos hajókkal bírnak, mint amilyenekkel a régi óvilágbeli civilizált birodalmak. Csak arra vártak még, hogy hadseregük teljes számú legyen, hogy aztán egymásra üthessenek, midőn 1900 husvétján San

Juan de Cuyo püspöke, Mgr. Benavente Buenos Ayresben tartózkodva, a szent hét szertartása gyanánt tüzes felhivást intézett az argentinaiak keresztény érzületéhez a béke érdekében s azon óhaját fejezte ki, *bárcsak egy napon Krisztus képmása lenne elhelyezve* a két országot elválasztó hegylánc csúcsán, mely örökre megszüntetné egymás gyülölését s öldöklését. Felhivására az Andesek másik oldaláról Chile püspöke, Mgr. Jara felelt; a két prelátus kezdte bejárni országát és hirdetve a békét és kiengesztelődést, járt városról városra, faluról falura, nagy tömeg által hallgatva. Kezdetben csak a papság és a *nők* pártfogolták őket, de lassankint a férfiak is hozzájuk csatlakoztak. Mindenfelől kérvények érkeztek a parlamenthez és a közvélemény hatása alatt a két kormány kénytelen volt egy tartós béke alapjának együttes tanulmányozását megbeszélni egymással. Az első szerződés a határ feletti viszályt az angol király ítélete alá rendelte; a lehető leggyorsabban megérkezett itélet mindkét nemzetnek egyenlő részt juttatott a kérdéses kerületből. Megelégedve az eredménnyel és valami ellenállhatatlan érzéstől ösztönözve a két kormány 1903. év június havában szerződést kötött (ez az első szerződés a világon, mely nem tartalmaz semmiféle kikötést) mely szerint kötelezik magukat, hogy öt év tartamára minden közöttük felmerülő viszályt *itélő bíróság* alá fognak vetni. Azonkivül megegyeztek abban, hogy hadseregük egy részét feloszlatják, munkában levő hadihajóik készitését abbanhagyják és megkissebbitik hadi tengerészetüket. Ezóta annyira csökentették hadseregük számát, hogy az csupán mint nemzeti rendőrség működik és hadihajóikat eladták vagy kereskedelmi hajókká alakitották át. A chilei nagy fegyvertárból ipariskola lett és a megmaradt, eddig hadügyre szánt pénzösszeggel *közhasznú* dolgokat létesitettek; pl. óriási gátat épí-

tettek Valparaiso kikötőjében, az Andeseket vasútvonallal szelték át (Chile fővárosa tehát ma 18 órányira van Buenos Ayrestől); továbbá utakat terveztek, számtalan egészséges és kényelmes lakóházat építettek stb. De az anyagi jólét növekedésénél nem kevésbé értékes eredmény azon változás, mely a két ország lakóinak kölcsönös magatartásából eredt, és ama barátság, jóakarat és bizalom, mely a régi ellenségeskedést felváltotta.

Hasonló szerződést kötöttek a legfőbb nemzetekkel is s igy gyakorlatilag megvalósitották a béke eszméjét: „ne az erőhöz folyamodjunk, de azon *itélőbírósághoz*, mely az internacionális összeütközések elintézésére és megszüntetésére alakult".

Most még azon óhajnak kielégitése maradt hátra, melyet 1900-ban Mgr. Benavente fejezett ki, t. i. hogy *bár egy nap Krisztus uralná a két kibékült nemzetet.* Ez eszmének kivitelét egy *nő*, *Senora de Costa*, a Jézus Anyja Szövetségének elnöke kezdeményezte. Ezen egylet közreműködésével gyűjté egybe a szükséges összeget és midőn 1903. év május havában Chile képviselői Buenos Ayresbe érkeztek az Argentina köztársasággal kötendő békeszerződés végleges aláirása végett, megmutathatá nekik Krisztus szobrát, melyet e város fegyvertárában az immár felesleges ágyúk bronzából készitettek. A szobrot a buenosayresi Lacordaire kollégium udvarán helyezték el; most már csak rendeltetési helyére való elszállitása (3900 méter magasságra a tenger szine fölött) maradt hátra; ezt a kormány vállalta el. Először vasúton vitték Mendozáig, innét ágyútalpon azon csúcsig, melyen aztán felállitották. Midőn az út használhatatlanná vált már az öszvérek számára, melyeket a szakadékba való lezuhanás veszélye fenyegetett, a tengerészkatonák húzták tovább kötélen. A felszentelés 1904 március 13-án ment végbe óriási

tömeg és mindkét ország lakossága jelenlétében. Chile lakósai argentinai területen, ez utóbbiak viszont Chile földjén táboroztak. A hegyek visszhangozták a katonazenekar harsogását, az ágyú is dörgött, de *békét* és nem háborút hirdetve! Aztán a legünnepélyesebb csendben leplezték le a szobrot. Midőn a nap lenyugodott, a szertartás megható imával végzőgött, melyben a két kibékült nemzet kérte Istenét, *hogy e föld minden nemzete kövesse egy napon az ő testvéries és szeretetteljes határozatukat.*

A szobor a következő felirást tartalmazza: „Előbb dőlnek romba és lesznek porrá e hegyek, semmint Chile és Argentina köztársaság lakói elfelejtenék azon ünnepélyes fogadalmat, melyet Krisztus lábainál tettek egymásnak.„

*

Ime a vallás *igazi* rendeltetése!

Ime a bünös, lelkiismeretlen vagy legjobb esetben közönyös és passziv szerepet vivő sáros földtekének — egy parányi *fehér* hajléka.

Soha nagyobb áhitattal, de egyúttal soha nagyobb fájdalommal nem szemlélhetjük e legendaszerü szobrot, mint épen napjainkban! Nem tudom, mire ezen sorok nyomtatásban látnak napvilágot; nem folyik-e már nagyban a csatatéren testvéreink vére. Testvéreink! Vajjon a XX. században még mindig csak *hazánkfiait* értjük-e ezen elnevezés alatt? Vajjon nem vagyunk-e még elég érettek arra, hogy a *régmult* idők kulturproduktumát: a tizparancsolatot és a 2000 év előtt élt világpróféta humanitását és béke-eszméjét megérthessük?!

Mindenütt csak kötelező haladásról és fejlődésről hallunk! Mikor érünk hát vissza a Mózesek és Jézusok haladásához?! . . . „Ne ölj“ . . . „akkor ismernek meg benneteket, hogy tanitványaim vagytok, ha egymást szeretitek“.

Tehát ne csak „*nemzetünk, fajunk* vagy *vallásunk* fiait" kíméljük és szeressük, hanem egyszerűen „ne ölj" és . . . *egymást* szeressétek".

Ebben az ős egyszerű mondásban rejlik az egész, sokat hangoztatott „jövő"-nek szédületes magas és haladásnak szolgáló programmja! És nekünk mégis mindig új próféták kellenek, anélkül, hogy a régieknek soha meg nem testesedett igazságait, igazi haladást szolgáló eszméit, kulturgondolatait *valaha* követtük volna!! De ha esetleg e nagy prófétáinkon is ragadt valami koruk elfogultságából, tévedéséből — bizonyos, hogy ahhoz még ma is vagy görcsösen ragaszkodunk vagy kárhoztatólag folyton ezen rágódunk.

Pedig bizonyos, hogy ezen ős próféták igazságainak befogadása lesz haladásunkban az első komoly, *előre* gravitáló lépés!

Még egy gondolatot legyen szabad felvetnem. Vajjon ha e Krisztus-szobor helyett a felesleges ágyúgolyókból egy nagy *kalapácsot*, *ásót*, *kapát*, a technika egy legujabb csodás *gépezetét*, vagy akár a szellemi munka jelét: egy óriási *könyvet* ábrázoló szobor képe állana itt szemünk előtt -- a gondolat genialitása és praktikus okossága dacára, tenne-e olyan felemelő és lelket megrázó hatást ránk, mint ezen *magasabb* eszmét és szeretetet jelképező Krisztus-szobor?! Azt hiszem nem.

És ez azt bizonyítja, hogy ezen öldöklő, lelkiismeretlen és erkölcstelen világot nemcsak pusztán a *munka* száraz, ideálizmus nélküli *hasznos* korszaka, nemcsak a *technikai* vivmányok és *gépek* diadala és nemcsak a *száraz tudomány* váltja fel — ez magában véve még ekkora metamorfozisra nem is volna képes — hanem a reális, kötelező munka dacára, természetszerűleg, egy *magasabb és eszményibb világnak kell bekövetkeznie*!

És így formálódik képzeletünkben *minden egyes szentesitett, öntudatlan, jóhiszemű lelkiismeretlenségből, erkölcstelenségből* — egy-egy *komoly öntudat épitette Krisztus-szobor;* e képzeletünkben sorakozó szobrok seregéből pedig majd azon *egyetemes megváltást* ábrázoló örök szimbolum, mely valóban és végleg lerázva magáról a felekezeti szinezetet — de szilárdul megtartva a krisztusi jelleget — faj és valláskülönbség nélkül fogadja árnyékába az egész emberiséget.

„Utópiák"-ról.

(Magyar Nőegyesületek Lapja.)

Néhány hét lefolyása alatt két merész gondolat fejtegetését hallgatta fővárosunk szellemi arisztokráciája végig: *a lednykereskedés és a háboru* ellen felvetett sulyos érveket. Ezen törekvéseknél már keresve sem kereshetnénk nagyobb „utópiák"-at! Hisz bőven hallhatjuk napról-napra, hogy ezek azok a bizonyos szükséges rosz és bevett szokások, melyek mindig voltak és mindig lesznek! Ki ne hallotta volna már ezerszer és szóról-szóra ezeket a bölcs határozottsággal és ellenvetést nem türő fölénnyel mondott „argumentumok"-at?

És furcsa, hogy mégis két kiváló gondolkodó, a rendes és átlag emberi logikát jóval tulhaladó agyvelő tervezi azt a bár messze álló, de valamikor eljövendő ideális állapotot, midőn nem lesz államilag helyeselt és szentesitett rabszolga-vásár és nem lesz e földön testvérharc és vérontás. — Az egyik jövendőlő *Prohászka Ottokár* püspök, a másik *Suttner Berta* bárónő, a hires béke-apostol.

Két „Übermensch" a szó legnemesebb és legkereszténviesebb értelmében.

Prohászka püspök ismételten kijelentette egye-

sületének küzgyülésén, hogy most, a civilizáció és felvilágosodottság korszakában kétszeresen keservesek a modern alakba bujtatott cinikus erkölcstelenségek, mint amilyenek voltak az öntudatlan durva tünetek a régi nyersebb korszakokban. Mintha csak az emberiséget azért ráznák gőzerővel öntudatra, azért fejlesztenék minden áron szellemi képességeit minél nagyobb tökélyre, hogy annál rettenetesebben szenvedjen azért a temérdek modern köntösbe öltözött barbarizmusért, megkövesedett szivtelen hagyományért, melynek megalázó volta egyes érző és gondolkodó lelket a legérzékenyebben sujt. De ez a kifakadás a liberális főpapot nem arra inditja, hogy az emberiség maradi részével *visszakivánja* az öntudatlan „régi jó idök"-et, melyben oly kényelmes és megnyugtató volt a jóhiszemü vétkezés, hanem prófétai lélekkel hirdeti az erkölcsileg és szellemileg nemesebb, tisztább világ eljövetelének szükségességét. Nem azt kell folyton látni és szavakban ismételni, hogy mi volt és mi van, hanem hogy a közérdeket tekintve minek *kellene lenni*!

A mai álkultura legförtelmesebb produktuma — mondja Prohászka — a leánykereskedés és ezt a tudatot *nem csak a törvénybe*, hanem első sorban a *köztudatba* kell beplántálni, mert csak a lelkeken és szíveken keresztül fog az igazi törvény megalakulni.

És ezen tiszta felfogásu filozófia fejtegetésében soha sem esik Prohászka tulzásokba, valódi utópiákba! Előadásának legkimagaslóbb, legmerészebb szárnyalásu része éppen az volt, mikor a természet szent jogát respektálva a nemi életnek Istentől való származását hirdette, melyet csak az ember sülyesztett le erre a mai alacsony nivóra. — Tehát ezen egylet programja nem „nevetséges erőlködés", nem „középkorba való aszketizmus prédikálása", hanem egy nagy diadalmas világnézet, mely éppen a természet szent jogait van

hivatva a maguk eredeti tisztaságában megvédelmezni.

És alig hangzott el e káprázatosan tiszta tanitás, jött *Suttner Berta*, a másik apostol, hogy szinte tovább füzve az abban hagyott érveléseket hirdesse, az „utópiák" megvalósulásának lehetőségét. Kezdte a régi történelmeken, mikor még a *mostani tényállások* mind „utópiák" voltak. Gyönyörüen érvelt és bizonyitott pontról-pontra. „Akkor" ez volt a vélemény — ma az *ellenkező igazság* van megtestesedve. Végig futott gondolatban a gőzerőn, villanyosságon, telefonon, fonográfon, Galilei elméletén stb. stb., melyekre momentán mindig az volt a felelet, hogy „nagyon szép eszmék, csak kár, hogy nem megbizhatók". Igy van most a nagy tömeg a béke-eszmével. Üdvösnek, szépnek, sőt „megható"-nak találja a közvélemény, de rögtön hozzá teszi az évszázados mondást, „csak sajnos, hogy háboru mindig volt és mindig lesz".

Végül e pesszimistikus feleletre egy gyönyörü képben reflektált. Élt — ugymond — 2000 évvel ezelőtt egy fenséges emberbarát, ki egyedüli célül tüzte ki az emberek számára, hogy *egymást szeressék*. Ebben a két szóban bent foglaltatik minden; egy világra szóló, nagy szociális programm! Valamint élt az ó-kor mithológiájában egy merész törekvésü alak, ki a repülés művészetét akarta elsajátitani! És ime Ikarus terve kezd megvalósulni ... Vajjon belenyugodhatunk-e abba a gondolatba, hogy a *názárethi bölcs* törekvése mindörökre csődöt mondjon?! Vajjon megengedhetjük-e, hogy a technika vivmányai legyőzzék az erkölcsi törekvéseket? És vajjon lehetséges-e a kereszténységnek igazi diadala addig, mig a háboru förtelmes intézménye fennáll?

Én pedig azt kérdem, lehet-e egyáltalában hala-

dásról és fejlődéstanról beszélni, ha ez csak a külső, felületes kulturára és a teremtő észnek pusztán technikai vivmányaira vonatkozhatik? Lehet-e „fenkölt lélek"-ről és „erkölcsi érték"-ről általánosságban elmélkedni, ha a XX. században ugy Prohászka, mint Suttner törekvését — egyeseket kivéve — egyhangulag utópiá-nak keresztelik? Lehet-e „kulturá"-ról szó, mig a leánykereskedés és háboru „az emberiséggel járó természetes fejlemény" gyanánt szerepel a legmüveltebbnek tartott körök előtt is?!

De most nézzük, mi lehet az oka korunk jóhiszemü, sőt *elégedett* pesszimizmusának (mert kétféle pesszimizmus van; a kétségbeesett, szenvedő pesszimizmus és a minden rosszat exkuzálni tudó, cinikusan elégedett peszimizmus. Természetesen az első a nemesebb fajtáju). Én azt hiszem, korunk vagy mondjuk a korszakok materiálizmusa.

Azt mondják, a hit kizárja a haladást, vagyis inkább a haladás zárja ki a hitet, mert a természettudományok, melyek a haladást vannak hivatva szolgálni, nem türik meg a vallásos felfogást. Nem célom most a modern theológiát idézni, mely bizonyitja, hogy igenis, a természettudományok nem csak hogy megtürik de meg is követelik az észszerü felvilágosodott hitet (enélkül sem igazi eredetet, sem végokot nem birva felmutatni), hanem ismét arra utalok, hogy az *igazi* haladás tulajdonképen nem a természettudományok által támogatott elméletek külső haladása, hanem a *jellem* és az *erkölcs* tökéletesülése. Mert mi haszna van e külső és felületes haladásnak, ha az emberiség az erkölcsi elzüllés miatt testileg és lelkileg generációról-generációra degenerálódik! — A materializmus pedig erkölcsi haladást természeténél fogva elő nem idézhet, mert pesszimizmusánál, *hitetlenségénél* fogva nem birja a léleknek azt a magaslatát, nemes eredetét hinni, mely

megkivántatik a folytonos emelkedés és tökéletesülés reményéhez. Ebben a haladásban már mint egy felsőbb *céltudat* programmjában kell hinnünk!

Világos tehát, hogy az az általános vélemény, miszerint ugy a leánykereskedelem, mint a háboru „mindig volt és mindig lesz" egy *konzervativ* irány, melyet azonban éppen nem az elavulásra szánt vallásos irány, hanem éppen a modern és haladónak nevezett *materiálizmus* támogat.

A *mi* haladásunkhoz tehát — melyet teljes lélekkel merek igazi haladásnak nevezni — *hit* szükséges, mely látnoki szemmel néz az eljövendő nemesebb korszak elé. Hit, mely nem köt, nem bilincsel le egy helyre, nem kárhoztat mozdulatlanságra, hanem emel, visz és lelkesit egy magasztos cél irányában. És majd ha ez a haladást szolgáló hit heviti és lelkesiti a nemzetek nagy részét, akkor válnak majd ezen „utópiák" igazságokká, még pedig olyan igazságokká, melyek százszorta szebbek és értékesebbek lesznek a világra nézve, mint a mai materialista felfogás ugynevezett igazságai! Ma kinevetnek, maradinak neveznek bennünket, hogy hiszünk az *abszolut* igazságban, melyet egy szebb jövőben vélünk feltalálni! És a tömeg, mely filozófiájában csak az időről-időre, ötletszerüleg változó „igazságot" vallja, nem veszi észre, hogy mily következetlen és logikátlan egy-egy esetben, mikor a maga szánalmasan tökéletlen, valóban kimulásra predesztinált igazságát *örökösnek* tartja, mely „mindig megvolt és mindig meglesz"!

De mintha derengeni kezdene a túlzók táborában is. Schmitt Jenő dr. az „ideális anarchista" már erős szavakkal ostorozta a materializmus rideg atheizmusát, mely nem az élet, hanem a „halál filozófiája"! Büszkén mutat Tolstojra, ki lángoló szabadságszeretete dacára a hitet sohsem kapcsolta ki a haladásból és a

halhatatlan, emberfeletti, „isteni“ ember volt az ideálja. Lelkesen magyarázza, hogy a gondolatban a *végtelenséget* végigszáguldó, teremtő, harcoló lélek nem lehet a föld porával egyenrangu *véges* teremtmény. Inti a materialistákat, hogy óvakodjanak attól a szüklátkörüségre való cinizmustól, hogy a végtelenségbe csapongó szellemet csupán a szük koponya-csontok között keressék!

Utal második előadásában Nietzschére, a harmadikban Ibsenre, kik még ridegségük és pesszimizmusuk dacára is hittek az ész isteni eredetében és hittek a *magasabb ujjászületésben*. Igaz ugyan, hogy Ibsen müveiben *templom* helyett egészséges lakóházakat épitenek, — de minden egyes házra *tornyot* épittet Ibsen fantáziája s ezzel jelzi, hogy e házak nem a materialista, rideg, idealizmus nélküli szellemek lakóhelyei, hanem Isten házai, *szentélyek* a szó teljes értelmében!

Az is igaz, hogy a hallgatók nagy materialista tábora csak akkor tapsolt eszeveszetten, mikor az egyházi irányok *multját* támadta az előadó, kimondva a szentenciát még a legszabadelvübb egyházra is, — de mélységesen hallgatott, mikor majdnem még nagyobbat sujtott az atheizmusra, sőt kettőnk lelkes tapsát (ugy látszik csak ketten voltunk istenhivők leányommal a rengeteg közönség között) hatalmasan lepisszegték! De mindegy, azért mégis dereng a „modern“ szabad gondolat körül! Az alkalmatlan és „rosszkor“ nyilvánuló tapsot le lehet pisszegni, de a léleknek az „isteni“ után való rajongó vágyát — soha!!

De egyet nem lehet elhallgatni. A keresztény szivü „anarchista“ (ez ugyan nagy ellentmondás!) bizalmatlanságot szavaz az összes egyházaknak, mert szerinte minden egyháznak megvoltak a máglyái és az áldozatai! Legyen az ő hite szerint — bár *igazság szerint* nem ugy van! De kérdem, ha a jézusi tanok

— melyek Schmitt szerint is *megdönthetlen* tekintélyüek — megkövetelik, hogy a „mult" miatt egyetlen egy ember se szenvedjen, (ha a *jelenjével* meg lehetünk elégedve,) micsoda jog és törvény alapján törünk pálcát a *megváltozott*, modernizált, üdvös szociális munkát végző, békességet és egyetemes emberszeretetet hirdető egyházi élet felett, csak azért, mert a *multban* az esetleg hibákkal volt teli! Már pedig, hogy most az egyházak gyönyörü munkát végeznek, az elvitázhatatlan tény.

Ki teremtette meg nálunk a leánykereskedelem elleni küzdelmet? Éppen az egyházi szellemben nevelt Prohászka Ottokár rendithetlen theizmusa; és kik léptek be e felvilágosodott gondolatot hirdető munkakörbe? Nem a felekezeten *kivül* álló (nem *felül*, mert ez megint más osztályba tartozik!) egyesületek és körök, hanem a katholikus, protestáns, unitárius és izraelita *vallásu* egyletek emberei. Ugyanezek hallgatták Suttner Berta modern béke-előadásait. A háboru borzalmasságai, kulturtalan barbár volta ellen nem az egyháztagadó társulatok vezetői szónokolnak, hanem a katholikus, protestáns, unitárius és zsidó templomokban tartottak csak nem régen *egy szivvel és egy lélekkel* béke-prédikációkat. Pedig tudjuk, hogy a *közvéleményt* kell elsősorban reformálni s igy nagy dolog az igehirdetés!

A nők választójogát nem a materializmus és szociálizmus, hanem többek között egy *Giesswein* kanonok támogatja és végül azt a tiszta, felekezetiességen *felül* álló ideális theizmust, melyet Schmitt tagadhatatlanul mindhárom előadásban elárult, nem a Társadalomtudományi Egylet, vagy a Galilei Kör támogatja, hanem éppen a megvetett protestantizmusnak legszélső ága: az *unitárius* egyház! Csakhogy megadja a kellő tiszteletet a többi egyháznak is.

A zsidó vallásu filozofusok közül is nem a felekezet nélküli, szociálista bölcsészek tanai hasonlók Tolstoj szabadelvü *vallás*-nézetéhez, hanem inkább az egyházat respektáló Alexander Bernáté!

De többet mondok! A legmodernebb szabadelvü irodalom nemcsak hogy nem támogatja pl. a leánykereskedelem elleni munkát, hanem az általános erkölcstelenségre buzditja a XX. század asszonyait. A békemozgalmat és az *igazán* modern női mozgalmat nemcsak hogy nem védi, hogy a helyes mérsékelt irányt megmutassa számára, hanem úgy Suttner Bertát, mint a női mozgalmat humoros cikkekben akarja nevetségessé tenni. Sőt magát Schmitt dr. theizmusát is Tolstojéval együtt a „hóbortok" közé sorozza. De hiszen természetes is, miután minden ideálisabb, az emberi lélek *jobbik* feléből eredő törekvést csak „utópiá"-nak tart.

Én hiszem teljes lelkemből, hogy az egyházakból kisugárzó, *egymást megértő*, a tudományos felfogáshoz hozzá simuló, nem az *elválasztó*, hanem az *egyesitő* tulajdonságokat kereső theista szellem teremti meg idővel azt az *egyakaratot*, mely Isten nevében valóságokká váltja az „utópiák"-nak nevezett igazságos és nemes szabadságot szolgáló törekvéseket.

Mohamedanizmus és keresztény-ség.

(A „Nő és a Társadalom")

„A Nő és a társadalom" áprilisi számában rendkivül érdekes elmélkedések fordultak elő a „Kelet asszonyai" cimü cikknek befejező részében. Többek között a mohamedanizmus egyenes, tisztességes, őszinte többnejüségét állitotta szembe a „jezsuistikus" kereszténység úgynevezett monogámiájával, mely titokban éppen úgy hódol a polygámiának, mint a mohamedán társadalom s ennek folytán mialatt a *kiválasztott* monogámiára szánt, tisztességre predesztinált asszonyokat magas piedesztálra állitja, ugyanakkor — éppen e piedesztál megőrzése céljából és a férfi társadalom polygám hajlamai miatt — sárba kényszeriti a nők másik felét, hogy megalapitsa a legförtelmesebb szörny-intézményt: a prostituciót!!

Keservesen igaz szavak; rettenetes büntetése és *jogos* arculcsapása keresztény társadalmunknak. *Társadalmunknak* — de nem magának a keresztény *eszmének.* Mert ki állithatná azt, hogy hipokrita, hátsó ajtókon bujkáló, lelkiismeretlen társadalmunk *valaha a jézusi* eszméken épült fel? Vagy ki hinné el, hogy midőn a kereszténység rajongó lelkü megalapitója ideálisan tiszta nézeteivel a *monogámiát* dicsőitette — ugyanekkor ennek titkos kijátszása: a *háttérben* üzött polygámia és a prostitució förtelmessége járt volna az eszében?

Két hatalmas vallásalapitó áll itt szemben. Mindkettő morált akar épiteni. Mohamed praktikusabb; számol a földi gyarlósággal; *megalkuszik* eszméivel s *jobban* ismerve embereit mint Jézus, nagyon bölcsen és tisztességes szándékkal, de nem *reformátori magaslaton állva* — inkább erkölcsé és törvénnyé avatja a polygámiát, semhogy azt a tömeg aljas utakon szerezze meg magának. Még a népet kecsegtető „másvilág"-ot is e polygámiát üző földi élethez szabja, hogy annál nagyobb vonzerővel birjon ez a hivek előtt. De miután nem mindig a praktikusság és életrevalóság áll minden körülményben feljebb, szerintem úgyis mint meg nem alkuvó *reformátor*, úgyis mint *igazi* ideálokért hevülő *ember*, magasan felette áll ezen üzleti szellemnek a törhetlen elhatározású nagy idealista: Jézus Krisztus.

Nem alkuszik. Nézeteit, parancsait nem „e világ"-hoz szabja. (Hiszen éppen ennek *gyökeres* átváltoztatásáért harcol.) S nem hogy a képzeletében élő másvilágot is az itteni viszonyokhoz idomitaná, hanem fennhangon hirdeti, sőt *követeli* a földön megalapitandó „isten országá"-t, mely kinek-kinek saját lelkében szunnyad.

Természetesen a nagyon is nagy distanciákra dolgozó, jóval *előre* érző és látó reformátorok a leghálátlanabb munkát végzik. De azért sohasem a *félúton* megállapodott, a jelen helyzettel megalkuvó, momentán sikeresen dolgozó reformátorok vetik meg a jövendő alapját, hanem mindig azon *túlmerész* gondolatú, a *végső célt* szolgáló próféták, kiknek magas erkölcsét és béke eszméit még 2000 év mulva is „utópiá"-nak deklarálják a köznapi emberek.

Igaz, hogy a mohamedanizmus *kimondott* polygámiája jobb és szebb a mai kereszténység ál-monogámiájánál. De mig a keresztény társadalom — a meg-

levő magasabb eszmék miatt — ráléphet a haladás *törvényszerü* útjára és nézete *kinőhet kifejlődhet* valamikor Jézus tiszta erkölcsü vallásává, addig a mohamedanizmus saját *meglevő alapján* a magasabb kulturának, az eszményiesebb nézeteknek soha sem szolgálhat!

Bármilyen tiszteletreméltó legyen — a mai körülmények között — a mohamedanizmus egyenes és őszinte soknejüsége, mint kitüzött ideált, mint a *leendő* kultura *leendő* fejleményét *céiul* nem lehet a tökéletesedni hivatott emberiség elé állitani. Mert a *lelki* vonzalom, a lélek közössége — mely éppen az *emberies* vonzalmat különbözteti meg az állati ösztöntől — egy időben többel szemben, vagy nap-nap után változva aligha nyilvánulhat meg!

Nem maradiság vagy korlátoltság tehát a lelki vonzalmon alapuló monogámia gondolata, hanem a jövendő magasabb kulturájának programmja. Amely intézmény pedig eszméjével nem a *jövendőt* szolgálja, annak értéke mindig kétséges marad.

Ha tehát a gyakorlatban e magas programmot tartalmazó, eszményies erkölcsöt követelő vallás nem is vált be, mert nem is valósulhatott meg e csigamód haladó világban, mint követésre méltó *eszme*, mint a jövendő magasabb erkölcsét jelképező *ideál*, magasan felülemelkedik a mohamedanizmus háremes, tarkamenyországú gondolatán, melynek köznapi voltát éppen a simán történt *megvalósulás* bizonyitja legjobban.

Akár a tizparancsolatot keményen kiszabó Mózes, akár a hegyi beszédet szeliden hirdető Jézus, sokkal *nagyobbszabásu* alak volt, mint a találékony eszü Mohamed.

A belföldi leánykereskedelem ellen.

(A feministák Egyesületének 1911-i nyilvános értekezletén tartott előadás.)

Mélyen tisztelt Értekezlet!

Midőn a megtisztelő felszólításnak eleget téve, a mai témával kapcsolatosan itt nyilvánosan, de tiszteletteljesen emelem fel szavamat a belföldi, államilag szentesitett és szabályozott leánykereskedelem ellen, teszem azt azon szilárd meggyőződésből, hogy ez az az intézmény, mely ellen minden lelkiismeretes, gondolkodáshoz szokott, becsületes törekvésü asszonynak állást kell valamiképen foglalni — bármilyen kényes és kellemetlen legyen ezen kérdés.

Részemről a legnagyobb tisztelettel méltányolom a leánykereskedelem korlátozására irányuló törvényjavaslatot, de lehetetlen, hogy egyéni hitünk és a női törekvés nevében rá ne mutassak arra a tényre, hogy míg az állam nemcsak megtüri, de szentesiti és szabályozza a kereskedelemnek ezen határozottan nemtelen válfaját, addig erkölcsi szempontból vajmi keveset ér a „kivitel" megnehezitése és ezen szégyenletes, de megengedett üzlet korlátozása.

Azt szokták mondani, hogy a nők ezen túlzott eszméi az ultramodern, szecessziós irányzatok szüleményei! Engedjék meg, hogy teljes erőmből be kívánjam a konzervativ társadalomnak bizonyitani, hogy az államilag jóváhagyott leánykereskedelem elleni harc első sorban két konzervativnak tartott tulajdonságban *kell*ne hogy gyökerezzék: a *hazaszeretetben* és egy magasabb szinvonalú, erkölcsös világ eljövetelében való fanatikus *hitben*. Mert ha jól meggondoljuk a dolgot: az otthonát *logikusan* szerető hazafiság *céltudatosan* és *hivatalosan* nemzete egyetlen egy leányának sem pecsételheti meg — a hazai viszonyokra is szégyent hozó — megaláztatását és elaljasodását! Valamint egy nemesebb hitet képviselő vallásosság egyetlen egy felebarátot sem predestinálhat a magasabb emberiességnek gátat vető és lesülyesztő pályára, származzék ezen testvéries érzés akár a hegyi beszéd, akár a mózesi parancs nemes hatásától, akár csak a szociálisan kimüvelt lélek *egyéni* megnyilatkozásától.

De mint elnökünknek is kijelentettem, ezen kis eszmefuttatás tulajdonképen nem is direkte a leánykereskedelmet korlátozó *törvényjavaslat*, hanem a *közvélemény* birálata akar lenni, annak a közvéleménynek a birálata, mely szerintünk — sajnos — kártékonyan szuggerálja a női véleményt nem kérdező törvényhozást!

Ez a közvélemény azzal védi magát, hogy hiszen *elvben* helyesli ezen magasabb ideálizmust és velünk tart, de miután *számolni kell a meglevő körülményekkel* (vagyis a társadalom erkölcstelenségével) csak azt a *félmunkát* kötelessége a törvényhozásnak elvégezni, mely üldözi ugyan egy bizonyos mértékben — és különösen teoriában — az erkölcstelenséget, de azért annak nem gyökeres megváltoztatására és kiirtására törekszik, hanem bölcs és hasznos filozófiával a tár-

sadalom *hajlamaihoz* való *idomítással* és rendszabályozással akarja azt lehetőleg — és különösen egészségi szempontból — ártalmatlanná tenni.

Mélyen tisztelt Értekezlet! A világtörténelemnek azon *ritka*, de halhatatlan értékü munkái, melyek épen az erkölcstelenségtől és jellemtelenségtől akarták első sorban hazájukat megmenteni, sohasem hirdettek félmunkát, sohasem alkudtak meg a „meglevő körülményekkel", hanem épen ezen meglevő körülményeket akarták *gyökeres* intézkedések árán megváltoztatni, még ha teljes sikertelenséggel járt is *momentán* a törekvésük. A nemzetet erkölcsileg megváltani akaró hős vagy vallásreformátor nem alkuszik, hanem mindjárt a *végcélra* mutat és töprengés nélkül *reformál*! Ezért nyeri el még *bukásában* is a halhatatlanság koronáját!

Ezért csodálkozom én, hogy a *nemzeti* és *erkölcsi* alapon álló törvényhozás nem pecsételi meg hazafias és morált szolgáló voltát azáltal, hogy a haza leányaival, tehát az *állam polgáraival* való szégyenletes üzleteskedést kategórikusan eltiltsa.

Egyáltalában, ha az erkölcsi javítást célzó munkák mindig a prófétai munka magaslatán állnának, akkor már a legtisztább és radikálisabb megoldás *lehetőségében* való hit biztositaná a gyökeres reformhozás bátor cselekedetét!

Hogy az állami megpecsételés nemcsak a gondolkodásra rá nem szoktatott ifjúságot, hanem magát az áldozatnak kiszemelt népet is mennyire félrevezeti, mutatja egy, Forel által elmesélt tragikomikus eset. Ugyanis Forel egyik szociális érzékü barátjához beállított egy jóképü egyszerü parasztasszony és sírva panaszolta el, hogy lakásukon élő leánya rossz útra tért, összetett kezekkel kérte az illetőt, hogy téritse őt a „jó" útra, adja vissza neki „becsületét" és *prote-*

gáija be egy *államilag támogatott* leánykereskedés helyiségébe!

Mélyen tisztelt Értekezlet! Ez nem annyira nevetséges, mint fájdalmasan megható dolog! Mert kifejezi még a tudatlanságában is helyes és nemes ösztönnel bíró népnek *jogos, de nem mindenkor kielégített várakozását* az állammal szemben!

És ha igaz lenne az a feltevés — amelyre később még visszatérek — hogy ez a reform veszélyt, még pedig erkölcsi veszélyt jelent az eddig körülbástyázott, úgynevezett "magasabb" női osztályra nézve, akkor kénytelenek vagyunk azt felelni, hogy tessék a magasabb társadalomnak védelem dolgában résen állni, tessék neki zsúrozás és egész napi tenniszezés, vadászás, vagy korcsolyázás helyett *megfeszített erővel a legjobb, legalaposabb nevelést produkálni* és az *akarat megacélosítására* mindkét nemnél mindent elkövetni! Mert a haladóknak nevezett századok demokratikus világában mégis csak különös dolog, hogy az előkelő osztály örökös „megvédése" és magasabb nimbusának megtartása céljából a nép amúgy is mostoha sorsban tengődő leányait örökösen martalékul dobjuk a kényelmesen elhanyagolt nevelésen alapuló úri passzióknak!

Nagyon természetes, hogy gazdasági téren is gyökeres reformok szükségesek, hogy a jobb gazdasági viszonyok tárgytalanná tegyék ezen szomorú kereset majdnem szükséges voltát, mindent elkövetve arra nézve, hogy a nép e szerencsétlen, anyagi gondokban, tudatlanságban és tanulatlanságban élő leányai emberhez méltó sorsa jutva, ne legyenek kénytelenek magukat árúba bocsátani. Valamint óriási misszió e téren a nőmozgalomnak becsületes támogatása, mert a kenyérkereset tisztességes módjának a nő előtt való minél szélesebb és alaposabb megnyitása okvetlenül csökkenteni fogja e tisztességtelen üzleti ágat.

De ha logikusan és mély megfontolással gondolkodunk, azért be kell látnunk, hogy ha elérkeznék is az a csoda, hogy minden téren beáll a gyökeres reform, — társadalmunk fonák morálja, társadalmunk cinizmusa, a nemesebb emberiességben való hitetlensége azonban megmarad, és az előbb említett akaratnevelés, az alacsony ösztönök legyőzése, családi nevelés, iskola, szabadtanitás, igazi irodalom és igazi kultura által sürgősen meg nem kezdődik, gyökeres erkölcsi reformot nem fogunk elérni. Mert hiába szüntetnek meg egy nemtelen üzleti ágat a megváltozott törvények és gazdasági viszonyok, ha ezen üzleti ág újból való feltámadása *kereslet szempontjából* kívánatos és szükségszerü marad. Azért viszont nagyon egyoldalúlag gondolkodnak azok, kik *pusztán* csak a gazdasági viszonyok megváltoztatásától vagy a szerencsésebb törvényhozástól várják a leánykereskedés tényleges megszünését. Az én szerény, de tántorithatatlan nézetem szerint a jobb és humánusabb korszak elősegitésére irányuló *külső* és a gyökeres munkát képviselő *belső* segitségnek együtt kell feltámadni és a *társadalom* önérzetes törekvése mellett okvetlenül a *törvényhozás* lelkiismeretes munkájának kell párhuzamosan haladni. Mert valamint nem érdemli meg az a társadalom a törvényhozás magasabb humanitását, mely nem áll be munkatársnak és nem reformálja saját magát a nemesebb szellemü törvény lelkiismeretes befogadására, ugyanúgy csak a szocialis érzékü, magasabb és emberiesebb erkölcsöt szolgáló, a társadalmi törekvésnek őszintén kezet nyujtó törvényhozás követelheti meg joggal a társadalom ambiciózus támogatását! Én azt hiszem, ez a kölcsönös, becsületes kézfogás volna a legeszményibb és leggyümölcsözőbb hazafiság és a modern érzelmeknek legmegfelelőbb vallásossága.

Nem tudjuk tehát elhinni, hogy ne közelednék

az az idő, midőn hazafias törvényhozás és hazafias társadalom karöltve jár elől a nemzetet emelő, megalkuvást nem tűrő erkölcsi munkában és hogy az a mostani — előbb említett — érv, mely szerint a megtűrt és szabályozott leánykereskedés eltörlése még nagyobb veszedelmet rejt magában és még az előkelő világot is örök veszélylyel fenyegeti s ennélfogva a leánykereskedés intézménye kipusztíthatatlan, a közszellem általános emelkedése folytán meg ne szünnék.

Mert ha ez a vélemény igaz volna — amit kizártnak tartok és ezért nem is veheti egyik irány sem sértésnek, amit most mondani akarok — akkor nemcsak a konzervativizmusnak, hanem a modern liberalizmusnak is kár volt az emberiség fogalmát olyan nagyra emelni. Mert amennyire kár volt a nemes, ősi és emberies hagyományok nevelő hatására oly bizton számitani, ha az ősi alap örök igazságai mellett a *rabszolgakereskedés* förtelmes volta is „örökértékű„-nek bizonyul, ugyanúgy kár volt a szabadság és fejlődés törvényére akkora bizalommal építeni, ha e törvény csak az egyik nem felszabaditására irányul és ezenkivül csak a technika vivmányaiban és néhány külső káprázatos eredményben merül ki anélkül, hogy a *jellem* és *erkölcs* fokozatos emelésével az alacsony szinvonalon álló, erkölcstelen intézményeket is kiküszöbölné!

Kár volt a haladás teoriájára oly nagy súlyt fektetni, ha a modern tudomány embere az erkölcsi fejlődést egy XI. Lajos korszakánál már betetőzöttnek látja, a rendőri szabályozás és ellenőrzés változhatatlanságát pedig a *régmult* idők véleményéből meríti!

A tudomány, törvényhozás és társadalom ezen csökönyös magatartása nem csak az ősi erényekben és a haladásban való hitünket veszélyezteti, hanem

előbb-utóbb veszve lesz a *logikában* való bizalmunk is!

A mai viszonyaink a leánykereskedelmet teoriában elitélik, — de államilag támogatják. A társadalom „lélekmentő", „javító" munkáját égig magasztalják — magát az erkölcstelen intézményt azonban *örök időkre* nélkülözhetetlennek tartják; a nő becsületét erkölcsösségében állapitják meg, a magáról megfeledkezőt kiközösitik a számottevő emberiségből — de ugyanakkor higgadt és tudományos fejtegetésekkel ezerszámra predestinálják szerencsétlen asszonytestvéreinket a bünös életre; az erkölcstelenségben *osztozó*, sőt az erkölcstelenséget *provokáló* másik nemet pedig meghagyják a tekintélyt képviselő piedesztálon. Nem az anyagi jólét emelése és az ezzel járó kulturmunka okos befogadtatása, a házasságnak minden téren való megkönnyitése a cél, hanem az a szegényes, igazán minden magasabb szenialitást mellőző, bámulatosan, de érdemetlenül konzervált réges-régi mondás a fontos, hogy: „leánykereskedelem mindig volt és mindig lesz", tehát az egyedüli „modern" megoldás Aschaffenburg szerint is a városon kivül való „beraktározás", vagyis az ugynevezett kaszárnyarendszer. És mélyen tisztelt Értekezlet, ez a *végleges* megoldás, valamint az egész rendszer kezdete és fennállása — a tudós előadó szerint is — a *kultura* produktumának tekintendő.

Kétségbe van az ország esve az „egyke" miatt, hirdeti ennek nemzetromboló hatását és ugyanakkor a családi élet és az anyaság legnagyobb ellenségét, a kiterjedt, mindkét nemből óriási mennyiségü emberanyagot elnyelő, a terméketlenséget előmozditó és valóban *nemzetet pusztitó* betegségeket gyártó, prostituciót — épen mint a háború emberirtó intézményét — *elvből, nemzeti érdekből* támogatja.

Kétségbe van a komolyabb irodalom esve az itt-

ott jelentkező tiszteletlen, női nemet lekicsinylő anyákat nem tisztelő, frivol és pornografikus irodalom miatt és nem veszi észre, hogy e tünet *fő melegágya*, a nő és anya iránti ciníkus tiszteletlenség, valamint az alantas gondolkodás *oka* maga a könnyen megkapható, minden gyermekember előtt nyitva álló, minden irány által támogatott, államilag szentesített leánykereskedelem!

Hol van itt az annyit emlegetett, asszonyi dilettantizmustól őrzött logika?! És ismétlem, hol van itt az „ősi erény", hol van a „keresztény világnézet", vagy a „haladás és fejlődés" annyit emlegetett előnye? Csodálatos, hogy ebben az egy pontban találkozik az ortodoxia a modern szabadgondolattal. Tudom, hogy mindegyik irányban van törekvés az ellenharcra és világért sem szeretném a velünk egy nézeten levő barátainkat megsérteni, kik iránt csak a legmelegebb hálával viseltethetünk, de ha *általánosságban* nézzük a dolgokat, akár az Istennek egyenlőséget osztó országáról, akár a világpolgárság demokratikus házájáról legyen szó, *egy* ügyre nézve, mintha hiányoznék a „megváltás", vagy a „felszabadítás" paragrafusa és egy szerencsétlen páriahadnak kiszemelt embercsoport előtt ott tátong (mint rendeltetés!) az „örök kárhozat" tana! Azt hiszem e szörnyü rendeltetéstől maga Kálvin is (a predestináció tanának nagy eszü szerzője) megborzadna a XX. században! Ez az az egyetemes sötét dogma tehát, mely összeköti (ismétlem, tisztelet a kivételeknek) a konzervativizmust a liberalizmussal, ahelyett, hogy a szeretetnek mindent áthidaló, mindent kiegyenlítő és megértő tana kapcsolná össze — egy egyetemes feltámadás céljából — a különböző irányokat!

A modern irányzatoknak és az ebből fakadó irodalomnak egy-egy nálunk is felbukkanó ága némileg állást foglal ugyan a kimondott és hivatásszerüen üzött

leánykereskedelem ellen, de azon megoldást ajánlva, hogy az egész női nem kövesse a másik nem példáját és nyilt poliandriára szánja rá magát. Nagyon természetes, hogy a komoly és nemes női törekvés ilyen megoldásnak a gondolatát el nem fogadhatja! Mert nem célja, hogy a szabadság ezen fajtájával egyenrangúsítsa a két nemet, hanem inkább minden törekvése odairányul, hogy a női befolyás az általános erkölcsi szinvonalat mihamarább hatalmas lökéssel emelje.

A nagy, általános női mozgalom *szabadság utáni vágya* nem a féken tartott és nemesen legyőzött alacsonyabb ösztönöknek *kulturellenes* felszabadításából áll, hanem épen arra késztet bennünket, hogy működésünk és igehirdetésünk által épen az alantas indulatok *rabsága* alól szabaditsuk fel lépésről-lépésre a világot és ezen civilizálatlannak mondható nyers indulatokat a kulturához és emberiséghez *méltóbb* érzelmekre változtassuk át.

Arra az érvre, hogy a természet által belénk oltott érzéseket és követelményeket semmiféle filozófiával el nem lehet hallgattatni, sem egy „szük látkörü" kiszabott mederbe terelni, mi csak azt felelhetjük, vajjon a mindig jobban és jobban feltámadó, tisztább és magasabb törekvések nem szintén a *természetnek* — talán épen *önkijavitó* és engesztelő — jelenségei?! Vajjon megmagyarázható volna-e különben, hogy a nagy ellenáramlat dacára még a laikus munkások is ki-kilépve a békés és védetten körülbástyázott családi otthonból, félretolva privát bajukat vagy fájdalmukat, mindenáron e tisztább törekvés szolgálatába akarnak állni! Ez esetben még csak azt sem mondhatjuk, hogy a mindennap tapasztalt szereplési vágy és hiúság vezérli az embereket; mert én, aki nem egyszer szerepeltem már ezen szomorú ügyben, én tudom legjobban megmondani, milyen keserves egy

szereplés ez — különösen egy asszonyra nézve — és nemhogy babérra számíthatnánk, hanem örülünk, ha csak enyhébb módon ostoroz meg bennünket a közvélemény! Mi volna tehát más értelme ezen törekvés *mindenáron* való feltámadásának, ha nem a *természet* útmutató szava, mely a haladást képviselő korszakok előtt már egy új programmal lép fel!

Ennek az ösztönnek tehát épen úgy megvan a létjogosultsága korunkban, mint ahogy megvolt a másik nyers és durva ösztönnek — az ellenpárt véleménye szerint — a tünedező barbár korszakban.

De micsoda szégyenteljes fogalmunk is volna a mai természetimádó világban magáról a nagy Természetről, ha róla csak az alacsony és köznapi vágyak gyártását tételeznők fel, és *végcéljául* nem a *nemesebb* ösztönök győzelmét tekintenők!

Láthatjuk tehát, *ha objektiv tudjuk a különböző irányok érdekeit tekinteni* és mindegyiknek egy *nemes* úton való boldogulását kívánni, hogy úgy a konzervativizmus értékesebb hagyományainak következetes és nemes megnyilvánulásaihoz, mint a haladó, szabadságot és természetet piedesztálra állító szellem *helyes úton való* áldásos haladásához, a szabadság által kivívott jogok *köteles* és *kulturális* fékentartásához, *felelősségérzettel* való viseléséhez a nőmozgalom szava is szükséges, dacára, hogy egy most megjelent, ifjúság által szerkesztett lap cikke nyiltan kimondja, hogy a feminizmus által még soha egyetlenegy eredeti és önálló gondolat sem származott!

Különösen azonban a ma tárgyalt kérdés: a leánykereskedés magasabb morál szerinti emberséges megoldása okadatolja, hogy miért tartanók üdvösnek a *más véleményen levő* asszonynak a szavát is megszólaltatni a törvényhozásban?!

De ha ebből esetleg az a látszat származnék,

mintha hitünk szerint csakis a nők állnának a teljes abolició pártján, sietek újból bizonyitani, hogy a legnagyobb hálával konstatálhatjuk, hogy igenis kiváló szereplő embereink, valamint velünk érző családtagjaink közül is mindig több és több férfi érti meg és érzi át az abolició krístálytiszta, emelkedett igazságát és az ezzel összefüggő monogámia magas és emberiesen nemes színvonalát!

És ha magát a két különböző irányt, vagy mondjuk a saját irányának nemes intencióját nem respektáló emberiséget, az előbb említett középkori dogma köti is össze, a legnagyobb örömmel és tisztelettel kell tudomásul venni azon *egyesek* kiemelkedését, kik akár az egyetemes „emberi", akár a „krisztusi" szeretet nevében (hiszen magas értelemben véve ez körülbelül már egyet jelent) dolgoznak az abolició szolgálatára! Én legalább a magam részéről egyforma hódolattal gondolok úgy a távolban élő *Forel Ágostra*, ki nemes ideálizmussal küzd a bevett és szabályozott leánykereskedelem ellen és nagyszerű irodalmat nyujt az abolició érdekében, mint hazánk kimagasló apostolára *Prohászka Ottokárra*, hi szintén az abolició alapján teremtette meg a *leánykereskedelem ellen küzdő magyar egyletet* és majd minden szónoklatában hangoztatva elveinket, nyiltan kimondja, hogy *több etikai érték volna a törvényekben, ha azokban a nő szava is érvényesülhetne*!

Nem érthetünk tehát egyet azokkal, kik ugy vélekednek, hogy a férfiaktól eredő törvényhozás csak hadd maradjon e tekintetben az eddigi „kipróbált" biztos és kényelmes alapon, a női munkások pedig „társadalmi úton" végezzék a „mentő" és „javitó" munkát; szóval, falra borsót hányjanak!

Mélyen tisztelt Értekezlet! Az előbb említett lelkiismeretes, kiváló férfiak példája mutatja, hogy közé-

ledik az az idő, midőn a leánykereskedés *gyökeres* megszüntetésére irányuló, tehát az egész megsértett női nemet rehabilitáló törekvés nemcsak a magunk jogos és kötelességszerű, de némileg mégis önző színezetü munkáján, hanem a *mindkét nemből álló*, egész emberiség lelkiismeretének feltámadásán fog alapulni. És ha a férfiak részéről esetleg csak a *másik* nem iránt tartozó köteles nobilitásból történnék is e munka, el fog jönni az az idő is, *midőn e törekvés már a nemek felett álló, egyetemes emberiesség tudatának ébredése lesz* és így részükről is nemcsak humanitást, hanem *öncélt* fog szolgálni!

Én tehát teljes lélekkel hiszem a mainál tökéletesebb, humánusabb, sőt *önérzetesebb* törvényjavaslat benyujtását.

Gyökeres reform.

(A „Magyar Egyesület a leánykereskedés ellen" ismertetőfüzetéből.)

Egy század sem volt talán annyira reformra törekvő, mint a mai! E dicséretes áramlatnak legnagyobb része azonban pusztán csak a *gazdasági* viszonyok megváltozásától várja a szerencsés fordulatot s ha kifogásolja is többek között *korszakunk legnagyobb szégyenfoltját: a leánykereskedelmet*, rövidlátó szemmel és tökéletlen logikával csak a tömegnyomornak és első sorban a megoldatlan nőkérdésnek tulajdonitja. De lehetetlen, hogy a mélyebben gondolkodó, helyes logikával dolgozó ember azonnal be ne lássa, miszerint *gyökeres* reformációra csak egy új, magasabb és nemesebb erkölcs vezethet, mely mélységesen emberséges és kulturális volta miatt szinte lehetetlenné teszi az *ember*-kereskedésnek még a fogalmát is! Ezen reformációnak humanitása azután mintegy szükségszerü következetességből maga után vonja a többi szükséges és emberséges reformot is. *De ez az alapvető* munka.

Ennek a dicső, szinte egyenesen az Istenségtől leszármazott krisztusi munkának a szolgálatában áll a *Magyar Egyesület a Leánykereskedés ellen.*

Mert hála a vezetők magas lelkének, ezen egye-

sület nem csak „menti“ és „kiszabadítja“ az elesetteket, hogy a szokásos divat szerint csakis apró kezelő munkákkal bibelődjék, (melyek bármily kötelességszerüek és üdvösek is, de tekintve az úgynevezett intelligencia általános erkölcsi züllöttségét, mely *szükségszerüvé teszi az erkölcstelen intézményeket*, magukban véve még célhoz nem vezetnek), hanem hirdeti azt az örökké élő igazságot, hogy *először* az „ige“. . . s csak azután várhatjuk a megtestesedett igazságot! Ezen egyesület határozottan igét hirdet s bár rögtön megkezdte a gyakorlati tevékenységet, mégis az eszme-hirdetéstől várja az alapvető munkát. Ezért megbizható, ezért gyökeres munkát igérő a programmja!

Nincs tragikomikusabb dolog a világon, mint társtársadalmunk szemforgató munkája, mely szerint nagyképüen „menteti“ szegény, szerencsétlen nő-testvéreinket, (mert ezek is testvéreink az Úrban!), hogy azután a legnagyobb cinizmussal állandóan hive maradjon a régi, kényelmes, mindent exkuzáló kettős morálnak és az ebből eredő barbár rendszernek. Kimondják (és nagyon helyesen), hogy a nő becsülete első sorban az erkölcsi tisztaság; lépten-nyomon hangoztatják a „testvériség“ nagy eszméjét — *és ugyanakkor* a női nemnek egy nagy részét erkölcstelenségre *praedestinálják*, hogy azután könyörtelenül *kirekesszék* a társadalomból! És ezt a XX. században *logikának* nevezik.

Ezen egylet legelső, hatalmas elnöki megnyitójában, melyet Prohászka püspök tartott, már az abolició hivének vallotta magát. Tehát már hálából és köteles tiszteletből is minden *érző és gondolkodni tudó* magyar asszonynak itt a helye és itt a munkaköre. Nem pedig ott, ahol munkánkat meddő és nevetséges küzdelemre használják s mialatt keserves fáradtsággal megmentünk vagy kiszabaditunk egy megtévedtet, addig maguk a mentésre ösztönzők *fölfogása* megmérhetlen

nagyságban döntik veszedelembe az egész női nemet, *megfosztva azt jogos emberi méltóságától!*

Rémes azon általános nézet, hogy a szerencsésebb körülmények között született, előkelőbb női tábor erkölcsének *megvédése* céljából kell elzülleszteni az alsóbb osztály leányainak egy részét! Bármilyen irány győzzön e földön, a *szeretet és kímélet* egyedül Krisztus Urunk példájára alakulhat ki. Ez a szeretet, *ez* a kímélet pedig nem ismer különbséget ember és ember között. Keserves egy „biztonság" az, mely csak ezer és ezer testvér-áldozat árán teremhet meg!

És ne mondjuk azt, hogy ez „felekezeti" munka, csak azért mert egyházaink meleg szivü, próféta lelkü főemberei itt ezen egyletben fogtak kezet egy krisztusi terv kivitelében. Ha pedig manapság csupán a felekezetek terveznék ezen becsületes és gyökeres reformot, úgy csak bátran dolgozzunk mi asszonyok inkább „felekezeti" munkákban, semhogy olyan „szabad" irányt válasszunk, mely *nem* az *igazi:* a *felemelő* és *megszentelő* szabadságot hirdeti!

Sőt ne feledjünk egyet! Ha ezen mély lelki vallásosságot, ihletet, mondhatnám *szent-lelket* igénylő tiszta és fehér munkák ma még csak az egyházak védelme alatt tenyésznek is, a legfelsőbb Gondolat ezeket bizonyára *egyetemeseknek* szánta! Csak az emberiség hibája, hogy ezen tiszta gondolatok még csak szükebb körökben, „utópiák"-nak és „elérhetetlen idealizmusok"-nak nevezett ritkább törekvések között találhatók. De hát szerencsére sohasem a megszokott, bevett és elfogadott törekvésekből, hanem mindig az „utópiák"-ból „álmok"-ból, alakult és *alakul* ki a szebb jövendő!

Tömörüljünk tehát e szent lobogó alatt vallás-különbség nélkül mindnyájan. Itt az idő, midőn be kell látnunk, hogy e kényes, de égetően sürgős mun-

ka számunkra nem csak, hogy nem „illetlen“ (mint ahogy azt még néhány év előtt állitották), hanem határozottan *kötelesség*. Amit az emberiség elrontott, azt törvényszerüen ugyanannak az emberiségnek kell megreformálni. Szégyen a gondtalan zsurozás, költséges divat utánzás, mig szerencsétlen testvéreink *kenyér* és a *közállapotokból eredő* erkölcsi fogalom hiján kénytelenek magukat áruba bocsátani s *ezzel az egész Istenképére teremtett emberiséget mélyen lealacsonyitani!*

Takargassuk koronáinkat vagy akár filléreinket e nemes célra, mert sajnos, pénz nélkül nem kezdhetünk semmiféle üdvös missióba! Már pedig faj- és vallás-különbség nélkül egy a cél: az Isten országának eljövetelén *gyökeres* módon, *gyökeres* reformot tervező gondolatok árán munkálni.

Akkor majd feltalálják azt a *gyökeres gyógymódot* képviselő „szérum“-ot is, mely a nemzeteket pusztitó kórokat nem *utólag* fojtja el, hanem *megváltoztatva az egész világnézetet*, még a megszületés előtt teszi lehetetlenné!

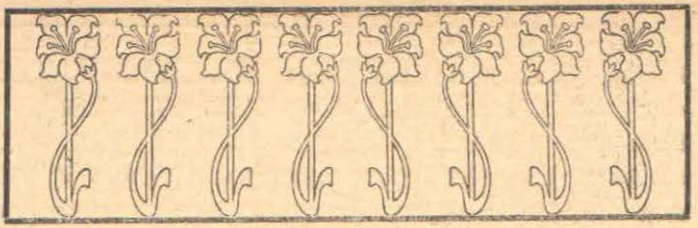

Az intellektualizmus öl.

(Magyar Nőegyesületek Lapja.)

Ezen cim alatt tartotta *dr. Prohászka Ottokár* püspök, nagy érdeklődést keltő székfoglalóját az Akadémiában. Részint mert minden lap annak idején meghozta a részletezést, részint mert asszonynak igen nagy feladat e rendkivül nehéz s bár eleven élettől duzzadó, de azért erősen filozófiai magaslaton álló tanulmányt a kellő tudással és alapossággal részletezni, csak a mindnyájunk által világosan megértett és tisztán felfogott főmotivumot és végkonkluziót emelem ki, mely az intellektualizmus ferde és tulzó irányával való merész szembeszállásból és a *cselekvő*, de különösen az *erkölcsi tökéletesülésért harcoló magasabb élet* rajongó dicsőitéséből áll.

Ime Prohászkának jól ismert *egyéni* filozofiája, merészen elmondva a tudós akadémikusok előtt! Hiszem, hogy az akadémia falai még ehhez hasonló, a lüktető, teremtő lelki életet és erkölcsi magaslatot minden más tudomány *fölé* helyező bölcseletet nem hallottak. És

valljuk meg, hogy Prohászka püspök filozófiája, egész fellépése és szereplése nekünk, meddő tudományosságban járatlan, de törekvő, dolgozó, szenvedő és egy egyetemes erkölcsi magaslatot áhitozó asszonyoknak szolgáltat legnagyobb elégtételt! Nekünk, akik az ő fellépése előtt hiába érveltünk, hiába küzdöttünk körömszakadtáig a tisztult erkölcsi fogalmak érdekében; hiába hangsulyoztuk, hogy fajunk tudományos képzettsége, szociális előrehaladottsága csak akkor válhatik nemzeti áldássá, ha egyuttal magasabb és megbizhatóbb erkölcsi állapotot fog pródukálni; ha a tudás a gyakorlati életben tisztultabb erkölcsöt *eredményez*.

A tudományos képzettség még nem lehet maga a *cél* — hanem *eszköz* egy magasabb élethez. — Ime most *férfi*, még pedig tudományos képzettségü férfi szájából hallhatja társadalmunk e nézeteket. Az igaz, hogy még igy is többen fogadják ezen eszméket kételkedő fejcsóválással ugy a konzervatizmus, mint a szabad gondolát hivei között. A konzervativok jól ismert frázisokkal hangsulyozzák, hogy erkölcsi állapotaink „mindig ilyenek voltak", tehát „mindig ugyanilyenek is maradnak"! Erre az evolució tanát megtagadó kereszténytelenes mondásra mi már nem is felelünk semmit. Hanem e modern szociálizmus cinikus hiveinek maga Prohászka felel egy fejtegetésében akaratlanul.

Ezen tagadó elemek ugyanis nap-nap után azt hangoztatják irodalmunkban, hogy a „szabad" ember nem nyügözheti le szenvedélyeit, ösztöneit, s az a legfelvilágosodottabb, előitélettől ment ember, ki minden skrupulus nélkül adja át magát á világ által *bárhol* nyujtott, *bármilyen* élvezetnek. Ennélfogva kalandokról hires embereinek élik a legbölcsebb életet és nem az eszmékért keresztet cipelő megváltók produkálják a halálnak legimponálóbb és hatalmasabb voltát —

hanem a kalandok közepette hirtelen megboldogult Don Juanok! (Lásd egy közkedveltségü, modern iró filozófiáját!)

Prohászka filozófiájának „szabad" embere első sorban abban mutatja meg Istentől nyert szabadságát, hogy emberi önérzettel, *saját szabadakaratából* képes az alacsony, földhöz ragadt szenvedélyek és ösztönök *rabságából* kiszabadulni! Ez a magát az istenségtől leszármazottnak tartó, magasabb hivatásu ember gyönyörü szabadsága!

A szóban levő akadémiai tanulmány a szociálizmusnak kevéssé emelkedett, örökösen az alacsony rétegeket érintő gondolkozását a következő hatalmas kijelentésben okadatolja. A tömeg-mozgalom minden joga, imponáló, sőt hasznos volta dacára, csak tömeges szuggeszciót, *egy* kaptafára való megmozdulást tud produkálni, anélkül, hogy *egyéni* reformra, a *lélek* átváltoztatására, megnemesitésére és egy magasabb öntudatra való felemelésére képes volna! Pedig egyéniségek kellenek, kik ismét ujabb és ujabb, lelkileg és erkölcsileg átreformált egyéniségek megteremtése által hoznak áldásos fordulatot a tömeg életébe.

Szóval e nagy értékü tanulmány nem csak az intellektualizmussal szemben állitott cselekvő és teremtő élet hirdetésére, hanem főképen annak az erkölcsi megujhodás szolgálatára lett megirva, melyet a konzervativizmus vétkes közönnyel *lehetetlennek*, a materializmus pedig nem kevésbbé vétkes cinizmussal *felesleges*nek tart.

A mi asszonyi irodalmunk, asszonyi lapunk és azt hiszem — faj- és vallásküloönbség nélkül — egész nagy asszonytáborunk tisztelettelteljes hálával köszönti e nagy reformátort! Annyival is inkább, mert ő nem mondja, mint Amerikának egy nagy fia, hogy minek hirdetnek eszméket a nők, minek az a sok „irka-firka"

(férfi-irásra vonatkozólag még sohsem olvastam ezt a kifejezést, pedig hej de sok irka-firkát olvasunk napnap után, törve a fejünket, hogy vajjon „mitől" jó ez?!) mikor fő, hogy a nők egészséges gyermekeket neveljenek!

Prohászka mély és mindenekfelett logikus, az okok gyökerét tekintő és nyerseségtől teljesen ment filozófiája jól tudja, hogy csak egy *együttes eszmehirdetés*, együttes „irka-firka" szülte szociális munkásság fogja azt az *egészséges közmorált* megteremteni, mely egy *egészséges* jövő generáció létrehozásához szükséges!!

Prohászka Ottokár.

(Nemzeti Nevelés.)

„Azért elmenvén tanitsatok minden népeket . . ."
(Máté XXVIII. rész, 19. vers.)

A tanitványoknak szóló ezen utolsó parancsban van a legmarkánsabb, legjellegzetesebb üzenet az emberiség nagyjai, tanitói számára! Olyan üzenet, melynek táglátkörüsége, demokratikus volta valóban méltó a megváltói jellemhez!

„Tanitsatok *minden népeket* . . ." tehát nemcsak egyik vagy másik osztályt, nemcsak ezt vagy azt a fajt és nemzetet, hanem korlátokat nem ismerve, *minden népeket!* És a mi sokat szenvedett, sok megpróbáltatást kiált nemzetünkben ime támasztott az Isten ismét egy saját képére és hasonlatosságára megalkotott krisztusi embert, ki mestere utolsó üzenetének teljes nagy jelentőségét szivével megérezve, agyvelőjével át- és átgondolva, nem a szükebb keretre szoritkozó, chablonos tanitással kezdi meg a missiót, hanem dolgozik, szónokol és ir — *minden népek* számára . . . Vagyis olyan általános emberszeretettől áthatott ihlettel, olyan általános igazságokat, melyek keresztültörnek a korlátokon, szétterjednek és kihatnak az egész nemzetre, az összes felekezetekre s hullámokat

vetve a külföldre is — minden népeket szolgálnak! Ime az ember! A mesterét lelkiismeretesen követő, tántorithatlan meggyőződésü, a krisztusi eszméért mindent készséggel kiálló, mindent megbocsátó ember. Mert ő ideáljában: Krisztusban nem a merev és pedáns tanitót látja, hanem elragadtatásában igy ir róla:

„Az ő lendületes, derült, életszeretettől átjárt szelleme szociális. Ő nem gyülöl, hanem szeret. Ő nem lakik pusztában, hanem Názárethben; köztünk él; természete, szive, lelke, olyan mint a mienk. Nem sötét, nem rideg. Nem pesszimista, hiszen az Isten országát hordozza magában, Nem sztoikus. Szereti a különb lelkeket s tanácsolja a lelkibb, az előkelő életet; de elparaboláz a kicsinyekkel s nem veti meg őket. Ő a finomabb, gazdagabb életnek arisztokratája; a közönségessel, az alacsonnyal be nem éri; ő sas, mely kifeszíti szárnyait s a magasságba repül: de e kedvtelései nem vetnek meg, nem nyomnak el senkit. Ő szereti a magányt: a csendes éj s a csendes hegycsúcs az ő lelkének gyönyörüsége; ő imádkozik éjjeleken át, de a végtelen örvényeiből ő sohasem merit sötétséget, hanem mindig fényt s világosságot. Az ő theologiája az Isten látásából táplálkozik s azt leszürte számunkra olajjá. Olajat öntött sebeinkbe s olajat virrasztó s kutató lelkünknek mécsébe. E mécsnél gyújtjuk meg hitünket s megnyugszunk benne, hogy az Isten szeret minket, minket mindnyájunkat, nemcsak az erőst, a geniusz kegyeltjeit, a hatalmasakat, nem, nem; mindnyájunkat szeret." („Diadalmas világnézet" cimü munkából).

Vajjon lehet-e Krisztusnak szebben hódolni, lehet e *minden népek* számára rokonszenvesebben ismertetni a kereszténység ideálját, mint a hogy ő teszi?

Nagyon természetes, hogy akinek lelkében *igy* él a kereszténység alapitójának képe, az képtelen a

pusztán felekezeti tanításra, annak a kereszténység nemcsak egy egyház számára adatott, hanem tudja és érzi, hogy a krisztusi eszmék faj és vallásküllömbség nélkül az egész emberiség boldogulására szolgálnak. Ő tehát éppen egy eszményibb kereszténység fegyvere által lett az egyetemes vallásügy prófétája és minden népek szónoka! Ő tudja, hogy ezt a mindenkinek szóló egyetemes kereszténységet nem lehet dogmatikus alakban, másokhoz hasonlóan hirdetni, hanem a hegyi beszédhez méltó eszményi tisztaságban továbbitani.

De azért ő nemcsak az általános vallásügy előmozditója, hanem saját egyházának is megszilárditója. A katholicizmus sokat nőtt, hatalmasat emelkedett mindenki szeme előtt az ő felvilágosodott és művészi előadásai és irodalma folytán. Egyetlen egy *pusztán csak az egyházát és annak dogmáit szolgáló* főpap sem tett akkora szolgálatot *directe az egyháznak*, mint éppen ezen minden népeknek evangéliumot hirdető apostol, ki *bevive a haladás és fejlődés szellemét vallásába, örök életet biztositott számára* anélkül, hogy a hagyományos dogmákat valaha bántotta, vagy sértette volna! Soha a katholicizmus ideáljait olyan magasan szárnyalóan nem hirdette senki, mint Prohászka. A keresztény aszkétizmusra pl. a következőket mondja:

„Ne féltsétek azokat, akiknek vérük, szivük s lelkük is az eszményi szeretetre termett. Bizzátok azt azokra, kiket a lélek emel és inspirál. Ne féltse a veréb a sast, hogy a természet ellen vét, mikor magasan repül; ne féltsétek a fecskét, mikor a tenger fölött elrepül; nem fúl bele, hazamegy.

Maradjon az „animalis homo", a sürü, nehézkesebb ember az élet rendes útjain; de ne haragudjék a „spiritualis homo"-ra; ne nehezteljen az ösztön az ideálra. A tisztaságnak sok foka van; minden fok győzelem, alak, szépség és művészet; vannak azután

e fokokon magaslatok, hol a győzelem mint hősiesség, a szépség mint átszellemülés, a művészet mint remekelés mutatkozik be. S ezt tisztelni s megtapsolni kell.

Rajta tehát: Ha úgy tetszik, harcoljanak az Antichristusok a Madonna Sixtinának szépsége s Correggio Katalinjának mosolya ellen! Mondják, hogy nekik cynikus, kegyetlen, ösztönös szeretet kell! Rajta! Mi tudjuk, hogy az ember mellett a földön állatok is élnek, ki nem pusztithatjuk fajukat, de arról le nem mondhatunk, hogy azokat magunknál alacsonyabbaknak ne tartsuk. Fogják ránk, hogy nem szeretünk, — hogy indulatunk víz és jég; vádoljanak, hogy szeretetünkben mincs tűz, nincs szenvedély; az ideálra mutatunk, melynek szeretete feledtet világot, dicsőséget, alacsony ösztönt; Ágnessel kiáltunk: „regnum mundi et omnem ornatum saeculi contempsi propter amorem Domini mei Jesu Christi", hatalmat, Caesari uralmat, a Palatin s a Forum fényét az Augusták szépségét, az insulák kellemét megvetettem! Ne dobjatok rám követ, mert ezt szeretetből tettem". (Diadalmas Világnézet.)

Tehát reformátori *egyénisége* dacára a katholicizmus eszményei mintegy varázzsal tartják őt fogva. Bámulatos harmoniában olvad nála össze a reformátori tisztán látás az eszményi, megfinomodott misztícizmussal.

Nagy munkája nemcsak saját egyházát, hanem a többi egyházakat is felrázta szunnyadásából. Látva a nagy reformátor fellépését, bátor és merész krisztusi szózatát, talpra álltak azok is! Új tűztől, új reménységtől vezettetve munkába kezdtek azok mind! És ki merne ma közöttük szükkörű, pusztán dogmatizmusban utazó munkát végezni, mikor ott a másik táborban lüktető és fejlődő életről, egyetemes emberszeretetről, eszmé-

nyies magaslatú metafizikáról és *erkölcsi megújhodásról, a leánykereskedés elleni önérzetes harcról* szól a prófétai szózat?! És megindult Isten nevében, vállvetve a munka — minden népek számára.

Leggyönyörűbb működése a leánykereskedés ellen irányul, mely törekvés nem a régi konzervatív módon csak a kinövéseket és elfajulásokat ostorozza; nemcsak a nők által menteti a szerencsétlen elbukottakat, hogy magát az eszmét pártolja s ez által bennünket egy nevetséges és logikátlan munkára predestináljon, hanem *magát a gondolatot, magát a szégyenletes intézményt, magát ezen állapotokba való belenyugvást* ostorozza! Ebben a megalkuvást nem tűrő, a chablonos véleménytől eltérő, különleges álláspontjában csúcsosodik ki tulajdonképen az ő lelki nagysága, hatalmas jelleme és krisztusi tiszta életfelfogása legjobban!

A társadalmi élet megjavitására, a nemes, tiszta vallásos érzés fejlesztésére gyakorolt óriási hatását azonban csak akkor mérhetjük fel igazi értéke szerint, ha közvetlen, egyéni, az egyes lelkek felemelésére, vigasztalására kifejtett áldásos munkásságát ismerjük. Vallásos szónoklatai által, hatalmas szuggeráló erejével felkutatja mindenki lelkében a szunnyadó nemesebb tulajdonokat, rámutat azok kifejlesztésének helyes módjára, megtanit mindenkit az élet értékének felismerésére és rávezet mindenkit arra a tudatra, hogy a jobb, nemesebb, másokra hasznos élet igazán gyönyörűség, melyet végigélni, végigszenvedni érdemes, mert jutalmát az öntudatban elnyerjük már a földön is. Nincs életpálya, melynek küzdelmeit számon nem veszi s melyhez az erőt saját lelkünkben megtalálni nem segitene. Számos szép szónoklatában foglalkozik a *tanítónők* nemes szép hivatásával s még több alkalommal szól a nő, a háziasszony, az édes anya nemes

feladatairól, s a megváltozott világfelfogáshoz való alkalmazkodás kötelességéről. Az embertársainkért, az *egymásért* való áldozatot, nem csak mint kötelességet, mint erényt, hanem mint boldogságunknak, mint boldogulásunknak fontos eszközét tünteti fel, melynek legbiztosabb alapja a mindenható, a vigasztaló, felemelő szeretet. És ezért tartozunk mi asszonyok igaz hálával Prohászka Ottokárnak, mert minket is, a mi kicsinyelt, sokszor önmagunk által is kevésre becsült asszonyi életünk, női hivatásunk magasabb rendü felfogására, önmagunk és mindennapi munkánk megbecsülésére, női mivoltunk, gyöngédségünk, szeretetünk, gondosságunk kifejtésének társadalmi jelentőségére tanit. Hány van közöttünk, akit kibékitett sorsával, akit öntudatra ébresztett, akinek megmutatta, hogy nem messze égi trónusában, hanem saját lelkében keresse és találja meg az Istent! És hány van közöttünk, akit — megmutatván neki az Istent — megtanitott életadó, vigasztaló, mások javát szolgáló, nemes, emberbaráti munkára.

Ismerek egy sereg embert, kinek Prohászka adta meg az élet szépségeire való látásukat és érzésüket. Vagyunk elegen, kik mélységes gyászunkban vagy egyéb megpróbáltatásban belefásulva, szinte tetszhalottak voltunk. mig a szónoklataiból kisugárzó biztatás, reményadás, újjá nem teremtett bennünket. Már pedig a vakok meggyógyitása és holtak feltámasztása csak a krisztusi lelkeknek adatott.

Az ő vallásossága nem zárkózik el még a korszerü nőemancipációtól sem és fennhangon hirdeti, hogy a feminizmus esetleges túlhajtásait csak a normális úton haladó, eszményi femínizmussal lehet ellensúlyozni. Tehát nem lenyomni, hanem felmagasztositani az eszmét és törekvést.

Ha a mai materialista világban a vallásos irány

lesz a győztes, ha az egyetemes vallásos törekvés annyira megerősödik, hogy megbirkózik ezen rettenetes romboló áramlattal, annak nagyrészben Prohászka Ottokár lesz a munkása. És hogy mit jelent ezen győzelem hazánkra nézve, azt csak az tudhatja igazán, aki bepillant az ellenséges táborba és hallja, hogy mi készül ott Isten és az erkölcs ellen!

Prohászkát Székesfehérváron diszpolgárrá avatták. Én azt hiszem diszpolgára ő az egész nemzetnek, sőt az egész emberiségnek. És mi akik görcsösen ragaszkodunk egy szebb hazának gondolatához, megvagyunk arról győződve, hogy az ő nagy perspektivájú, *minden népeknek* szóló munkája már jó előre megalapozta számára a nagy mindenségben reá váró örökös díszpolgárságot is!

Nagyheti elmélkedések.

(Alkotmány).

Midőn azon megtiszteltetésben részesültem, hogy e rovat egyik vezetőjétől felhivást kaptam egy cikk megirására, azt hiszem a legaktuálisabb témát akkor választom, ha a most szerdán bevégződött fenkölt szellemü lelki gyakorlatok gondolataiból ragadok ki egy hatalmas értéküt! Azt a tisztán látó és merész mondást, hogy a romboló, világias élet alatt nem a nagy bünöket, nagy tévedéseket és sötét jellemtelenségeket kell értení, hanem a mindennapi, sablonos közönyt, nemtörődömséget, semmittevést és az árral való gondolatnélküli uszást.

Krisztus Urunk is bizonyára nem annyira azoktól féltette a világot, kik őt keresztre feszitették és megkinozták, hanem elsősorban a nagy többség lelkiismeretlen indolenciájától, mely minden bünös cselekedet felett egyhangu közönynyel tér napirendre és sem a jót, sem a rosszat nem pártolva, egy nagy és semmittevő passzivitásba merül el!

Mekkora és milyen hatalmasan igaz gondolat! Szinte látjuk képzeletünkben a megfeszitett Megváltó megtört és haldokló tekintetét, mely hiábavaló várakozással, szomoru csalódással függ a drámai jelenetben *statiszta szerepet játszó*, összetett kezekkel és hallgatagon néző nagy tömegen . . .

Uram Istenem, gondoljunk most e fenséges lelki tanitás után vissza a „társaságbeli“ embernek egész télen folytatott semmittevő, léha zsurozására, hitvány kabarékba és rossz szindarabokba való járására, az egész körülötte lezajló nyomoruságok és küzködések iránti passziv magatartására és lehetetlenség, hogy meg ne borzadjunk e vétkes könnyelmüségen! Hiszen nem feltünő, égbekiáltóan sötét bün ez a semmittevő mulatozás, csak az ősi tragédiához illően: néma dologtalan szemlélője a körülötte véghezmenő, örökös és számtalan keresztrefeszitésnek!

A fülünket kell befognunk, hogy a körülöttünk hallatszó jajgatást meg ne értsük és szemünket kell behunynunk, hogy a sok szemetet és förtelmet meg ne lássuk magunk körül, de azért társadalmunk zöme zsurozik és a holnaposok szemérmetlen, vagy a legjobb esetben értelmetlen irodalmán felépült kabaréin és szinházi produkcióin szórakozik! Mikor egy-egy gondtalanul mulató ember megáll egy-egy percre a körülötte növekvő bün és nyomoruság feltünőbb megnyilatkozására vagy folyton bonyodalmasabbá váló problémák megoldásának *vészes fordulatára*, hogy végre lamentálásba kezdjen, szinte szeretnők Hamlet keserü fájdalmával odakiáltani neki: „mit tennél hát érte?“ főleg pedig *mit tettél már érte*, hogy ily szemforgatóan keseregsz felette?!

Igaza van — mint ahogy mindenben igaza van — Magyarország prófétalelkü püspökének! Nem a nagy és szenzációs bünök, nem a fekete, gonosz lelkek fogják nemzetünk jövendő boldogságát aláásni, hanem ez az előkelő közöny és semmittevés, ez a zsurokból és divathajhászásból táplálkozó frivol naplopás — ez viszi romlásba szerencsétlen nemzetünket. Nem ölünk és nem lopunk a szó rendes értelmében, de amint bölcs tanitómesterünk megjegyezte: saját lelkünkben öljük

meg az isteni szikrát és adósságcsinálásainkkal lopjuk ki másnak a zsebéből a pénzt.

És bár látszólag mentes a nagy bünöktől ezen divatos és könnyelmü világias élet, én azt hiszem titokban mégis csak az erkölcstelenségnek a melegágya. Ha néha-néha magunkfajta, egyszerü, dolgozó asszony is, rokoni vagy baráti „kötelességből" bepillant rövid időre ezen divatos zsurozó életbe, olyan frivol és cinikus hangot és magaviseletet tapasztal, mely vagy már erkölcstelenségből fakad, vagy a legjobb esetben csak ezután vezet bele. Már pedig, hogy a lelkigyakorlatot tartó, tisztán látó apostol *hogyan* jellemezte a megtévedést, erkölcsi züllöttséget és a divatos házasságtöréseket, azt igazán érdemes külön kiemelni. Mert hogy az erkölcstelen élet határozott bün, lelki gyengeség és ingatag jellemre vall, azt ugy is mindnyájan érezzük s valószinüleg az érdekeltek legjobban. Csakhogy a mai fonák és cinikus irodalom — mely minden tételt *megforditva* hirdet — már régen elhitette a különlegességet hajhászó publikummal, hogy tulajdonképpen a rut és a rossz a szép és kivánatos dolog. Meg vagyok győződve, hogy a legtöbb erkölcstelen életet élő ember a házasságtörésben és más alacsony életben is a „merész erejü bünt", vagy az „idealisztikusan hajlékony gyengeséget" tartja érdekesnek, vagy éppen „egyéniségre" valló különlegességnek.

Nos hát a mi lelki vezetőnk és utmutatónk e vétkes hajlamot sem valami érdekes, és bünös merészségében *hatalmas* erőnek, sem valami megható és *idealisztikus* hajlékonyságu gyengeségnek nem nevezte — hanem egyszerüen és kategorikusan a lélek hülye ügyefogyottságának, a „jellem maflaságá"-nak deklarálta, mely alacsony butaságában nem bir arra az *intelligenciát megkövetelő* acélosságra és önfegyelemre szert tenni, mely visszatartja a lelket a helytelen cselekedetektől.

Az Isten áldja meg a szókimondó tanitó-mestert ezért a drasztikus és nem nagyon tetszetős kifejezésért, mert éppen ez az őszinte leleplezés kell a mi szegény, idegen irányok által félrevezetett magyar társadalmunknak! Nem hiszem, hogy legyen olyan ultra-modern, perverz irodalom a világon, amely az ügyefogyottság fogalmát kecsegtetően érdekes szinben tudná megfesteni az olvasóközönség számára!

Ebből következett azután az *erkölcsös egyéniség* előkelőségének gyönyörü magyarázata, nemes demokratizmusa, mely megértette a hallgatókkal, hogy csak a jellem tisztasága az egyedüli biztositék az igazi előkelőséghez és nemességhez. Tehát nem csupán az agyvelő sulya, nem a puszta és száraz tudományosság, nem a materializmus földön turkáló kicsinyes kutatásai, hanem az erkölcsi emelkedettség, az erkölcsi tisztaság az emberiség legnagyobb kincse.

És ha van a tudománynak, van a különféle találmányoknak és felfedezéseknek folyton fejlődő kulturája, kell, hogy végre az erkölcsnek *következetesen haladó kulturájában is bizalommal higyjünk*, mely idővel a mai torz, ösztönös állat emberből Isten képére teremtett embert formál.

A legkezdetlegesebb formáju erkölcsi állapotban és a legprimitivebb emberben is fel kell ismernünk a haladásra képes csirát, az Istennek halvány és elmosódott képét. Mert nemcsak Istenben, nemcsak Krisztus küldetésében kell hinni, hanem *a szociális munka célhoz vezető voltában* és saját magunk küldetésében is.

Ime az erkölcsi reformáció theóriája minden más, fontos, de *kisebb* értékü reformáció fölé emelve.

És ez az Istenben, emberben és a munkában való lelkes hit az a géniusz — mondja a további tanitás — mely az igazi zseniálitást és az igazi szellemi előkelőséget szüli e földre.

Azt hiszem, ahányan csak ott voltunk, mind arra gondoltunk, hogy miért nem lehet a kis kápolna falait széttolni s az egész közönyös, sem Istenben, sem munkában, sem saját magában nem hívő emberiséget odacsődíteni, hogy feleletet adassunk annak a mindennapi gunyos ellenvetésnek, hogy miért törekedünk, miért végezzük e nevetséges szociális munkát, miért keressük fel tanácsainkkal, támogatásunkkal az erkölcsileg züllötteket, hogy azokat lehetőleg kimentsük a sárból, mikor a világ mindig ilyen volt és mindig ilyen is marad, míg ember lesz a földön.

Szerettük volna az egész dologtalan és pesszimista társadalmat idehurcolni és kérni az Istent, hogy támaszsza fel bennük is a Krisztust, hogy ne csak passziv, gondolatnélküli hallgatói legyenek ezen lelkigyakorlatnak, hanem tárják ki végre lelküket *a befogadásra, megértésre és elhatározásra*, mert ezek az eszmék egy egész világ megreformálására és ujjászületésére elégségesek, csak legyen társadalom, amely megérti és gyakorlatba vigye azokat. Szerettük volna az egész zsurvilágot ideterelni, hogy a mai céltalan, lusta és jelentéktelenségében is bünös világias élet helyét egyszer már a kötelességtudó *szociális élet* foglalja el és az örökös semmittevő álünnepnapok helyett végre a *feltámadás, az igazi Husvét* fenséges korszakát ünnepeljék!

A mértéktartásról.

(Alkotmány.)

Prohászka püspök egy nem régen tartott konferenciáján az ő csodálatosan tisztán látó filozófiájával arra mutatott rá, hogy nemcsak a prózai és anyagias dolgokban kell mértéket tartani, hanem az üdvös szellemi törekvésekben, a szociális érzésben, a világ bajának átérzésében, az elkeseredettségben, a bünök kötelességszerü ostorozásában, szóval a *nemes dolgokért jelentkező könynyek hullatásában is!* Az emberek igazi tökéletessége éppen a közép uton haladó, derült filozófiában rejlik.

Álljunk meg lélekben karácsony szent hetében e tanitásnál! Mi dolgozó és töprengő asszonyok — kiket hála Istennek nem a világias mulatságokban való mértékletlenségtől kell félteni — nagyon könnyen beleeshetünk (mint ahogy egyikünk, másikunk már bele is esett!) a szociális érzés oly tulzottságába, mely magunknak és másoknak is szinte terhére kezd lenni.

Ez a püspöki szózat mintha egy csapásra oszlatna el egy nagy homályt, egy nagy kérdést, egyszerre világosodván meg előttünk, hogy mi is hát tulajdonképen az a keresztény jelleg, az a krizstusi vonás, melyet mindig megkülönböztetően kiéreztünk az evangélium lapjaiból, de meghatározni, vagy éppen megmagyarázni nem voltunk képesek.

Hányszor és hányszor elgondolkodtunk a görög bölcsészeten és ennek nagy nevü moralistáin (kiknek a kereszténységhez való közelségét, lelki rokonságát maga Foerster tanár hirdette leglelkesebben) vagy az ujabb kor filozófusainak nagy szellemü tanitásain, hogy dacára a hatalmas erkölcsiségnek és ideálisan tiszta nézeteknek, pedagógiai elveknek, melyeket pl. a szokrateszi iskola is felállitott — miért nincs határozottan keresztényi jellege, keresztény ize e tannak? Miben rejlik az a csodaszerüen karakterisztikus vonás, melyet a legimpozánsabb szellemi, erkölcsi és kulturális törekvés dacára hiába keresünk a filozófiának különben gyönyörü történelmében?!

Most ugy érezzük, hogy megkaptuk rá a feleletet.

Az igazi keresztény jelleg a szociális érzésnek az a bölcs mértéktartása, mely megóv bennünket a rideg kérlelhetetlenségtől, szőrszálhasogatástól, örökös predikálástól és sötét kedélyü elkeseredettségtől!

Valóban most látjuk csak, hogy a rég mult idők bünös közönye, nemtörődömsége és a folytonos moralizáló rideg bölcsészete között mintegy *napfölkelte* jelentkezett Jézus szeliden javitó filozófiája, mértéket tartó, derüs szociális munkája, utat mutatva, hogy bár tétlenül nem nézhetjük a világ ferde utra tért haladását és szellemi, erkölcsi elmaradottságát, sőt legszentebb kötelességünk a *köz* iránti munka — de nincs jogunk csupa „humanitás"-ból magunkat és másokat elkeseriteni és lelkünkből az Istentől származó derüs hangulatot elhomályositani.

S valamint a régi korban megváltás volt ez az isteni bölcselet, ugyanugy megváltás ma is a két szélsőség között. Mert ma is éppen oly könnyelmü és vétkesen közönyös a nagytömeg, mint a rég mult időkben, s bizony a világ bajait vállukra vevő *kis számu* munkások (talán éppen az igazságtalanul elosz-

tott teher befolyása alatt) éppen olyan kérlelhetetlen szigorusággal és elkeseredettséggel kivánják a társadalom fekélyeit kipusztitani, mint akár a pogány kor merev moralistái!

Én legalább a hatalmas püspöki beszéd alatt meglehetősen kicsinynek éreztem magamat.

Már pedig, hogy ezt a mérsékelten ostorozó, szelid hangulatu szociális érzést megnyerhessük, világért sem energiahiány vagy éppen valami langyos-meleg, megalkuvásra képes érzés szükségeltetik (akkor nem nagy érdem volna a krisztusi mérséklet) hanem éppen a hatalmasan kitörni akaró és a felszinre tolakodó energiának, javitó erőnek, a *cél érdekében történő és fokozott energiát* követelő bölcs visszatartása!

Csakhogy ez a cél érdekében való, energikus mérséklet majdnem lehetetlen, ha azt két főkellék: a *szeretet* és a *hit* nem támogatja. A szeretet, mely a legförtelmesebb bün gyakorlását is a vétkező felebarát iránti érzésből enyhébben birálja és a hegyeket mozgató hit, mely a legkétségbeejtőbb erkölcsi állapotok és a legborzalmasabb háborus hirek közepette is megdönthetetlen meggyőződéssel várja az erénynek és a krisztusi békének *szükségszerü* diadalát.

Itt van tehát a különbség a pogány jellegü és a keresztény humanizmus között. A krisztusi szocializmus tehát nem gyengeségen, lagymatagságon vagy éppen energia nélküli gyengeségen, meghátráláson alapszik — mint ahogy a materializmus alapján álló, radikális szociálisták annyiszor a szemünkre hányják — hanem inkább *dupla* energián és azon a biztonságon, mely egy eszményi jövőbe látástól származik.

Ismétlem, nem foglalkozhatunk ezen elmélkedésre rendelt héten üdvösebb témával, mint ezzel, mert amint már emlitettem, különösen mi tulzásra hajlandó asszonyok nagyon könnyen hajlunk arra az engesztel-

hetetlen, merev szociális törekvésre, mely minden fontossága, komolysága, sőt igazságossága dacára, nem egyszer szeretetlensége vagy hitetlensége miatt nem ér teljesen célt és főleg nem éri el azt a magaslatot, amelyet ez a nemes és felsőbb eredetü munka joggal megkivánhat!

Prohászka püspök legutóbbi tanitása alkalmával azt kivánta mindnyájunknak, hogy e békét jelképező karácsonyi időszakban midőn jártunk keltünkben annyi mindenkivel összejövünk — találkozzunk végre Krisztussal is! Én azt hiszem, ha az ő most emlitett tanitását, felvilágositását elfogadjuk és elhatározzuk magunkban, hogy mi még legszociálisabb törekvésünkben sem fogunk tulságba esni és a krisztusi mértéket mindenben megtartjuk — valóban találkozásunk lesz a Megváltóval.

Krisztus szelleme Foerster szociálpedagógiájában.

(Alkotmány.)

Ma, midőn körülvagyunk véve az atheista szellemtől áthatott pedagógiai gondolatoktól és nagy hangon, ellentmondást nem tűrő pozitivitással hirdetik mindenfelé, hogy e tudományokkal és felfedezésekkel megrakodott korszakban nincs jövője és létjogosultsága a vallással összekapcsolt gondolatoknak, szinte áhitattal és mély lelki gyönyörüséggel hallgattuk Foerster egyetemi tanár magas világnézetü, előkelően nemes pedagógiai előadásait, melyeken egyöntetüen és következetesen vonult végig Krisztus magasztos szelleme, lelket megnyugtató és a magasabb igényeket is kielégitő igazi humanitása.

Ezen sorozatos előadások alatt fényesen bebizonyosodott ismét, hogy tudomány és vallás, haladás és a lélek hite nem hogy ellenkeznék egymással, hanem egyik a másikat szinte szükségszerüen kiegészíti. Be lett bizonyitva, hogy a krisztusi szellem vezető és nevelő hatása nélkül nemcsak, hogy nem létezhetik üdvös szociálpedagógia, hanem semmiféle praktikus és korszerü reform sem!

Az embereknek rendszerint két szélső nevelő rendszerét tekintve, melyek közül az egyik valóban a

Foerster által erősen elitélt mechanikai erővel kivánja a vak és gondolkodásnélküli engedelmességet kierőszakolni s a tekintély theoriáját megerősiteni, a másik viszont a felelősségnélküli szabadság tanával kiván a lelkekből minden tekintély iránti tiszteletet kiirtani, óriási értékkel bir a Missio Társulat által rendezett előadási sorozat, mely azzal az arany középuttal oldotta meg feladatát, hogy igenis *tekintély* az emelkedett, megtisztult, *saját magát legyőzni tudó, fegyelmezett szociális lélek* s ennek a missziója azután a vezetés, az irányitás és az ugynevezett „parancsolás" müvészete, mely külső kényszer nélkül, a lelkeken való észrevétlen uralkodás folytán van hivatva nevelni és reformálni az egész emberiséget.

Elejbénk tárta a kiváló pedagógus azt az igazságot, hogy tulajdonképpen nem is vezetni és irányitani kell az ifjuságot, hanem csak felébreszteni lelkében a helyes utra való vágyat és képességet, hogy *magától* tudjon járni. A tanitónak nem merev magasságban kell megállni, hogy erőszakkal vontassa fel magához a fiatal lelket, hanem le kell hozzá hajolnia, hogy előkészitse azt az emelkedni tudás müvészetéhez. Nem „detektiv"-szerepet kell játszania, hanem „el kell mozditani a követ", hogy a feltámadás véghezmehessen! Ime, Foerster krisztusi pedagógiája, mely e pontban találkozik hazánk egyik bölcsészének elméletével, mely a müveletlen érzéketlen és tudatlan ifjuságot a megkötözött emberhez hasonlitja, kinek hiába mondjuk, hogy induljon már utjára, ha előbb az őt fogva tartó köteleket le nem oldjuk róla. Az igazi vezetőnek — mondja Foerster — mindig az a célja, hogy magát mielőbb feleslegessé tegye.

Vázolta azt a gyönyörü gondolatot, hogy egyedül Krisztus, vagyis a krisztusi lágyságu és melegségü szózat, az isteni bizalom és optimizmus vezethet min-

denben célhoz! Ennek bebizonyitására elmesélt egy sereg bájos történetet, melyben nem a szigor, ellenkezés vagy parancs, hanem az elnézés és szeretet, főképpen pedig a *bizalom* vezetett célhoz! Rámutatott arra a téves és lelketlen eljárásra, mikor az elitélt bünösnek szemébe mondják romlott kinézését, elvetemedett voltát, szóval rásütik a bélyeget s poétikus módon hirdette egy jó szónak, egy bizodalmat elárulo megbizásnak vagy egy egyszerü *homlokon csókolásnak* csodaszerü hatását! Lelkesen magyarázta egy krisztusi embernek azon merész vállalkozását, hogy a megvadult, toporzékoló ló hátára ugorva, megnyugtató, becézö szavakat sugott annak fülébe s mikor a megnyugtatás után kérdezték, hogy mi jutott eszébe? — azt felelte, hogy csak meg akarta a szegény állattal éreztetni, hogy *baráttal* van dolga!! Ime a krisztusi eszme, a krisztusi hatás, amint szinte áttöri a humanitás korlátait és kiterjeszkedik az összes teremtett lényre! Krisztus lelke a nagy mindenségben.

A büntetést — mely tulságos konzervativ részről sulyos, sőt itt-ott kegyetlen formában jelentkezik, a liberális gondolkodás viszont egészen eltörli azt — Foerster pedagógiája sem a régi alakban el nem fogadja, sem egészen el nem törli, hanem a kornak megfelelő *emberies* formára változtatja. A nemes agyvelőből származó, humánus büntetés fejleszti és nemesiti a lelket, mondja Socrates. Egyáltalában nagy sulyt fektet Foerster pedagógiája arra, hogy az ifjuság Plátót és Sokratest, valamint a vele hasonló antik bölcselőket olvassa, sőt tanulmányozza. Ezzel ismét elárulta Foerster széles látókörü filozófiáját, mely már a görög bölcseletben felismeri a Krisztuséhoz hasonlitó — habár még nem tökéletes — humánus és észszerü pedagógiát.

Az önlegyőzésről, az indulatok köteles fékezésé-

ről beszélve — mely motivum végig vonult az egész előadási sorozaton — szinte korszakot alkotó volt az az erős, de igaz mondása, hogy a mai *ősök kultusza* helyett — mely csak a káprázatos cimek, születési előnyök, tehát saját hiuságunk szeretetéből áll — inkább azon fáradoznánk, hogy az őseinktől örökölt szenvedélyeket, rossz szokásokat és gyengeségeket, melyek azután generációról generációra sülyesztenek egy-egy családot, *erős akarattal legyőzzük*; a családban uralkodó üdvös vonásokat pedig kifejleszszük! Milyen óriási horderejü tanitás a mai felfuvalkodott, az ősök külső fényében sütkérező antiszociális társadalom számára!! A tuberkulózis átöröklése ellen védekezünk — mondja Foerster — de az örökölt bünök ellen nem jut eszünkbe harcolni!

A krisztusi magábaszállás, egy negyedóraí önvizsgálat, önbirálat és Istenbe való elmerülés többet ér szerinte egy halmaz tudományos könyvnél. Minél jobban kiölik a materialisták a lélek hitét, annál jobban szaporodik a pessimizmus szülte idegbajok száma. A lerombolt templomok helyét okvetlenül az ideggyógyintézetek fogják elfoglalni. (Csakhogy nem az „emberszeretet" fogja azokat felépiteni, mint a materialisták hirdetik, hanem a *szükség*!)

A Krisztus által hirdetett felsőbb eredetü lélekről beszélve, rámutatott a modern ideggyógyászat nehézségeire, mikor az belátva, hogy a betegnek mindenáron *lelki erőt* és a lélek felsőbbségét, önuralmát kell gyógyszerül szuggerálni — mint tényleg az egyedüli segitő szert — s nem tudja, hogyan érveljen materializmusával, mely magától a megroncsolt testtől és idegzettől származtatja a szellemi funkciókat. Hogyan hirdesse az orvos a lélek fensőbbségét és a *testen való hatalmát*, ha maga sem hisz benne? Az orvosokról szólva, élesen kikel azok ellen, kik az ön-

uralmon alapuló tiszta életet károsnak és egészségtelennek mondják a fiatalságra nézve. Aki az emberiesség helyett az állatiasságot pártfogolja, az legyen állatorvos, de ne az emberiség tanácsadója!

Mekkora bizalom és mekkora tisztelet az emberiség magasabb származása, magasabb rendeltetése iránt! Itt megemlitjük, hogy ez volt az egyetlen *nyilt* kimondása az ifjuság tisztaságban való nevelésére nézve és az egész előadási sorozaton végigvonuló krisztusi ethika mennyire feleslegessé tette a materialisztikus pedagógia drasztikus és részletekre kiterjedő tapintatlan magyarázatát, melylyel uton-utfélen találkozunk.

Lelkesen hirdette, hogy nem azt kell mindig az emberiségtől kérdezni, hogy „van-e elég élvezeted és jogod?“ hanem, hogy van-e elég erőd „kiinni a poharat“, melyet az élet nehezebb része nyujt számodra? Csak Krisztus azon mondása, hogy „ne az én, hanem a Te akaratod legyen meg“ vezethet a magasabb rendü kulturához.

A materializmus akarat nevelése — egy magasabb, absolut akaratot tagadva — elbizakodottá, önteltté teszi az embert, amely tulajdonságok kiállhatatlanná és önfejüvé teszik az emberiséget! A krisztusi akaratnevelés megadóvá és szerénynyé tesz bennünket. Goethe mondja, hogy vajjon melyik önuralom lenne áldásos és igazán nevelő hatásu, ha nem a felülről jövő (és ismét fölfelé szálló) alázatosság?! Bármennyire szeretetünk és bizalmunk tárgya legyen az emberiség, csakis abból meriteni az erőt, lelkesedést és pusztán azt állitani fel egyetlen ideálnak — tekintve a benne rejlő temérdek aljas és szégyenteljes vonást, — képtelenség! Nekünk egy *tisztább* forrásra, egy *magasabb* eredetü ideálra van szükségünk, hogy csüggedés nélkül tarthassunk ki az elibénk tüzött cél mellett.

A materializmusnak azon érvelésére, hogy Isten és a halhatatlanság hite nélkül is lehet erkölcsös, kitartó, jellemszilárd embereket nevelni, mert hisz temérdek helyét megálló ember él e földön, ki már megszabadult a vallás „nyügétől" — azt felelte Foerster, hogy ez *ma* még nem bizonyit semmit! Valamint a napnak sugarai még egy jó darabig melegitik, sőt világitják némileg a földet s annak teremtményeit s valamint a vegetáriánusok még az ősök husevésétől jó erővel és csontozattal birnak — ugyanugy hat ki a vallásos szellem is egy darabig a materialista emberiségre.

Renan maga mondta, hogy nem birt a vallás befolyásától soha egészen megszabadulni! (S valóban mindnyájan tapasztalhatjuk, hogy legradikálisabb könyvében is a sorok között lappang valami lágy, meleg hang, mely minduntalan, szinte excuzálja egy-egy ridegebb kifejezését!) De, hogy milyen lesz majd a jövendő korszakok embereinek lelke — mondja Foerster — arra igazán aggodalommal gondolhatunk!

Nietzsche szerint nem férfias, nem erőteljes a krisztusi eszme, mert bátorság helyett alázatot, gyáva megadást hirdet. Foerster ezen theoriára Napoleon feljajdulását citálja, melyben panaszkodik életének végén, hogy mi az ő erőszakosságon alapuló hatalma — melyre alig fognak visszaemlékezni az emberek — Jézusnak az egész világra kiterjedő hatalmához és hatásához képest!! *A legnagyobb hatalom a legnagyobb szabadság és a legnagyobb bátorság a saját indulatnak megzabolásából és egy magasabb akaratnak elfogadásából áll!*

Ha az ember erőszakot erőszakkal torol vissza s a tucatember példáját gondolkodás és ellenállás nélkül követi, nem *szabad* ember, hanem *rabja* a szokásnak és a felebarát által adott rossz példának. Az igazi

szabadságra nevelő erő nem gimnasztikán, hanem a lélek fegyelmezettségén alapszik. És Foerster szerint ezt kell példákkal és magyarázatokkal az ifjuságnak elsősorban megtanitani. Ha az egyetlen felsőbb akarat helyett a modern morálpedagógia egy sereg világtörténelmi tekintélyt állit, megbontja a vezetés egységét és *mozaikszerü, különféle irányokból* összetákolt munkát teremt. Igaz, hogy a vallás és a kereszténység is különböző egyéniségeket és mártírokat mutat fel példának, de ezek mind arra az *Egyre* mutatnak, azt az *egy akaratot* szolgálják, kinek, vagy amelynek megtestesedett kifejezője: Jézus Krisztus. Sőt, mint láttuk, Foerster szerint már a görög bölcsészetnek egy ága ezt az egy akaratnak tiszteletbentartását egyengette s azért nem győzi ő a maí nevelőknek ajánlani, hogy Plátó és Sokrates erkölcsnemesitő filozófiáját is tanulmányozzák növendékeikkel együtt, mert különösen Plátó fogja visszavezetni a világot Jézus Krisztushoz.

Az ész fejlesztése, a tudomány és az emberiség feletti helyes kritika gyakorlása nagy vivmány, de különösen az *itélni tudáshoz*, a más büneinek helyes meglátásához okvetlen a *krisztus szeretet* is szükséges, különben átokká válik ez a hatalom! Ridegek és kegyetlenek leszünk másokkal szemben, magunk pedig pessimizmusba merülve szerencsétlenekké válunk! — Talán ennél nagyobb és szükségesebb tanitást különösen mi asszonyok még sohasem kaptunk! Ez annyit tesz, mint gyülölni a bünt — de szeretni a bünöst. És valljuk meg, hogy ez egyike a legnagyobb müvészetnek! Nekünk szociális munkában dolgozó asszonyoknak, — kiknek a legförtelmesebb bünökkel van dolgunk — kétszeresen szükséges e krisztusi tanitásnak minél gyakoribb meghallgatása és befogadása! Mert a gyarló egyéniséget nagy nehezen felemelni, folyton tisztitani és helyes kritika mondásra szoktatni

sokkal könnyebb munka, mint a már emelkedett és tisztán látó lelket szeretettel és minden borzadály nélkül lehajlitani — sokszor a legrémesebb bün megszemélyesitőjéhez! Az akarat-nevelésnek ezen *második*, de legkrisztusibb fajtája talán a legnehezebb dolog a világon!

„A szeretet tul éli a halált" citálta Foerster Marie Ebner Eschenbachot, „csakhogy viszont a közönséges emberi szeretetet minden kis közbejött szeszély megölheti". Magasabb helyről jövő szeretetre van tehát szükségünk — mondja Foerster, hogy csakugyan a halhatatlanságba vezethessen bennünket!

Hogy a vallásos szociálpedagógia mennyire nem az az utópisztikus, gyermekes képzelődésen alapuló, a gyakorlatiasságon kivül álló, nem e világra való theoria mint a milyennek az atheizmus hirdeti, azt Foersternek különösen két kinyilatkoztatása bizonyitja. Először is az a nézete, hogy a francia morálpedagógia nem praktikus, mert mesékkel, idegen, soha nem ismert emberek történetével kiván az ifjuságra hatni, ahelyett, hogy a tanitványnak saját életében felmerült eseményeire és az azokból leszürt tapasztalatokra hivná fel a figyelmet.

Tehát ebből láthatjuk, hogy a krisztusi pedagógia nem mesékkel, nem légvárakkal, hanem *a valóság megismertetésével, gyakorlati példákkal* kivánja célját elérni. Másodszor bizonyitja eszméjének életrevalóságát azzal a kijelentéssel, hogy az idealizmus egymagában véve — a realizmusnak *szükséges* csatlakozása nélkül — üdvös munkát nem végezhet, sőt többet ronthat a rossz iránynál!

Hogy e praktikus nézet dacára mégis görcsösen ragaszkodik a vallással párosult pedagógia idealisztikus voltához, abból magyarázható, hogy idejében felismerte azt az egész előadásán végig vonuló igazsá-

got, hogy éppen a praktikus való élet nem nélkülözheti a vallásos felfogást. Legelső előadásában hangsulyozta, hogy nem a temérdek uj teoria vagy a szocializmus külső szervezkedése fogja az áldásos reformot meghozni, hanem amint látjuk, a vallási alapon álló praktikus *szociális munka*, mely lehajol a néphez és Amerikában máris gyönyörüen egyengeti az osztályok közötti különbségeket és surlódásokat! Ehhez a praktikus, de nehéz és kitartást igénylő munkához pedig az Istenben és a krisztusi eszmében, a jónak diadalában való rendithetetlen hit szükséges; ehhez a reális munkához csak egy idealisztikus szociálpedagógia szükségeltetik!

Még a legradikálisabb nevelésben részesülő gyermek lelkében is észre lehet venni *valaminek a hiányát*, ami lelkesedéshiányt okoz a bármilyen jól elvégzett gépies munkánál. Foerster látni véli a legmaterialisztikusabb gyermek szemében is kigyulni a tüzet, ha neki egy magasabb hatalomról, egy fenköltebb eszméről tesz említést. Ebből is következteti, hogy a lélek mélyén ott található majd mindeniknél a vallás csirája, mely viszont annak *létjogosultságáról* tanuskodik.

Mint ezen hatalmas tanitásokból láthatjuk, a realisztikus és produktiv munkát s az ebből eredő szerencsés megoldást, tehát nem a materializmus és szocializmus által vallott *önzési* theória, az erősnek a gyengén való szükségszerü uralkodása és győzelme fogja szolgálni, hanem *az önlegyőzést hirdető felebarátszeretet*, mely egyuttal az igazi szabadságot, a bünök bilincseiből való megszabadulást és *függetlenséget* is meg fogja teremteni.

A vallásosság tehát nem „magánügy", nem privát passzió — mint ahogy azt a materializmus hirdeti s jóakarólag engedélyezi — hanem *a köz iránti logikus*

törekvés és kötelesség: mert nem születhetik olyan modern lelkü társadalom e világra, mely a Krisztus szellemén alapuló pedagógiát *kárvallás nélkül* mellőzheti.

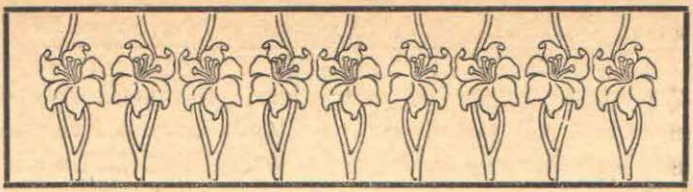

Magánügy-e a vallásoktatás?

(Az Ujság.)

A Szabadgondolkozás Magyarországi Egyesülete viharos népgyülésén — mely a vallásoktatásnak az iskolákból való kiküszöbölése érdekében tartatott — nem egyszer hangoztatták azt a momentán jól hangzó és kibékitésre törekvő mondást, hogy hiszen világért sem a hit ellen akar e tiltakozás irányulni, sőt a vezérszónokok a vallás *szükséges* voltát sem tagadják, csak mint kötelező tantárgyat szeretnék az iskolákból eltávolitani s mint a család „magánügyé"-t a kellő helyre degradálni.

Hogy ez a kijelentés mekkora következetlenséget tartalmaz, azt nem is igen kell hangsulyoznom. Ha a jövő nemzedék nevelésénél csakugyan szükséges a valláserkölcsi oktatás és alapozás, — a mint hogy még e tul radikális tábor néhány előkelő lelkü embere is talán ösztönszerüen, beképzelt elvei ellenére érzi — akkor ez már nem képezhet semmiféle magánügyet, hanem szükségszerüen a *közérdeket* kell szolgálnia; még pedig az iskolákban való terjesztés által, *mint a hogy minden szükséges és hasznos tudnivalót e közhelyről kell hirdetni* és nem a családok bizonytalan s kontrol nélküli munkájára bizni!

Erre természetesen a materiálizmus alapján álló szabadgondolkodók azt felelhetik, hogy bizony eszük ágában sincs a vallásnak és valláserkölcsi tanitásnak szükségességét komolyan állitani, s ha egy-két szónok ily értelemben nyilatkozott is volna, az csak a másik tábor iránti udvariasság, vagy még az egyéni lélekben megmaradt, régi emlékektől befolyásolt elfogultság szüleménye volt. Miután mi, valláserkölcsi alapon álló és dolgozó asszonyok görcsösen ragaszkodunk a vallásos felfogás közérdeket és nem magánügyet képviselő voltához, megpróbálom a mi asszonyi felfogásunk szerint okadatolni nézetünket.

A vallás szerintünk a tudománynak azon egyedüli kiegészitője, mondhatnám logikus bevégzése, mely a különféle tanulmányokat czélszerüen gyümölcsözteti s nemcsak a puszta és magában még nem boldogitó tudást, hanem a jellemfejlesztést és lelki emelkedést is eredményezi! Ha az iskola minden tanitványa előtt nem a halhatatlan lélekre mutat rá, nem a halhatatlan lélek magasabb igényeit és kötelességeit tanitja; ha csak egy ötletszerü, szeszélyszülte, ideig-óráig tartó életre és nem a felelősségérzetet és beszámolást követelő (nem csak jutalmat osztogató) örökkévalóságra neveli a jövő nemzedéket, hiába minden tudomány, minden haladás és szabadgondolkozás; az igazi tudnivalót, az igazi, jellembeli és erkölcsi haladást s az ebből eredő — alacsony tulajdonságok rabságából felszabaduló — igazi szabadságot, mely minden nemzet legfőbb erőssége és czivilizácziója, nem fogja nyujtani!

Ha valaki az emlitett gyülés lefolyását és a vallási alapon álló ellenvélemények durva megszakitását olvassa, azt hiheti, hogy a régmult idők elfogult vallásosságáról van szó, mikor még a természettudományok felfedezése ellen a merev dogmákkal harczoltak s hogy valóban a föld forgását akarjuk leta-

gadni, vagy a teremtés nagyszerü lefolyását hét rövid napba összeszoritani! Ha egyik-másik egyház katekizmusa nincs is még korszerü magyarázatokkal ellátva, vagy a tudományokkal összhangba hozva, alig akad ma már olyan hitoktató, ki ezen képletes hagyományokat ugy ne tudná és akarná a növendék előtt magyarázni, hogy azok se a józan észszel, se a tanitvány többi tanulmányaival ellenkezésbe ne jöjjenek! Mert csak erről lehet szó. Sokan, nagyon sokan vagyunk, — és nemcsak mi, tekintély nélküli asszonyok, hanem korunk kiváló férfiai is — kik lelkünk egész meggyőződésével valljuk és hirdetjük, hogy csak a dogma mozdulatlansága az, mely tényleg diszharmoniát teremthet a modern tudományokat befogadó lélekben! Az Isten eszme, a jézusi vagy mózesi gondolat, sőt mondhatnám a merevnek látszó, rosszul kezelt dogmáknak szelleme, kihámozandó magva és veleje olyan hatalmas és örök igazságokat tartalmaz, melyeket az egymást követő, legmodernebb korszakok sem nélkülözhetnek, a mig a pozitiv tudomány csak ott végződik, a hol most és semmi biztos és megbizható ősokra nem tud visszamutatni!

Ha a materializmus azt hiszi, hogy általa minden, sőt a legfontosabb probléma: az élet-halál problémája is már bőségesen meg van oldva, akkor ugyancsak hiszékeny és naiv egy tudomány; akkor mi vagyunk a reálisabbak és kétkedőbbek, kik bár elfogadva a természettudományok észszerü vivmányait és felfedezéseit, becsapni nem hagyjuk magunkat általuk s a mely pontnál már a pozitiv tudomány fel nem fedez előttünk semmit, azon nagy és kiváló lelkekre bizzuk magunkat, kik a világtörténelemben örökösen grasszáló materializmus közepette ösztönszerüen megérezték és kötelességszerüen hirdették a lélek magasabb müveltségét

dokumentáló Isten eszmét és ennek gyönyörü testvérgondolatát: a lélek halhatatlanságát.

A népgyülés egyik szabadgondolkodó szónoka azt kiabálta az ellenkező véleményt képviselő tábor felé, hogy a hit csak butává teszi az embereket. Látszik, hogy a természettudományok egyoldalu tanulmányozása milyen szük látkörüvé és elfogulttá teszi az embereket. Hiszen éppen a világtörténelem legnagyobb és legmélyebb szellemü gondolkodói mind az Isten eszmének és a lélek magasabb rendeltetésének voltak hivei. Ne felejtsék el, hogy Voltaire — a szabadgondolkodók nagy embere — az utolsó pillanatban, halála közeledtét érezve, mintegy keresztülhuzva egész életének czinizmusát, kápolnát épittetett e felirással: Voltaire — az Istennek. Mintha e tettével előrevetette volna árnyékát az egész materiálista irány szükségszerüen bekövetkezendő végfelvonásának!

Nem egyszer irtam én azt már meg, hogy a szélsőségek sohasem képviselhetik a czélhoz vezető irányt. Valamint a vak-hit, a bigottizmus az emberiség gyermekkorát szimbolizálja, éppen ugy az Isten eszmének könnyelmü eldobása, korunk féktelen szabadossága csakis a kamaszodó kor reakcziójának tekinthető, melyből egy törvényszerü visszafordulás hozza majd meg azt a középuton haladó érett irányzatot, mely az igazi felelősségérzettel járó szabadsághoz vezeti az emberiséget.

A humanizmus mindig fejlettebb korszakaiban, midőn az embertárs szenvedése fáj az egyénnek legjobban, elképzelhetetlen, hogy az igazságosabb külső berendezés mellett a lelki tragédiáknak egyedüli ellensulyozóját, a sziv örületes fájdalmainak egyedüli vigasztalóját: a vallást csakugyan megsemmisiteni kivánják! Mit használ a puszta kenyér és Darwin teóriája a nagy lelki és testi szenvedésekkel, különösen

pedig a koporsó borzalmaival szemben! Ha nekem a lelkem majd megszakad egy sir behantolásánál, a hová egy kiszenvedett testtel talán az egész életemet beletemették, vajjon mer-e engem valaki józan észszel egy darab kenyérrel megkínálni, vagy a természettudomány legvégső kifejtésével: a test felbomlásával, az egész egyéniségnek végmegszünésével vigasztalni?! Mert joggal feltételezhetjük, hogy korunk sokat hangoztatott humanitása valamit csak kiván az élet legkegyetlenebb időszakában nyujtani?!

A mig a földön az anyagi jóléttől független lelki gyötrelem, reménytelen betegség és halál lesz, a mig a tudomány a leggyakoribb lelki fájdalmak, a legpusztitóbb betegségek ellen sem tud egyhamar semmiféle gyökeresen gyógyitó felfedezést tenni, sőt az időnként nagy triumfussal hirdetett találmányok: a rádiumok és Röntgen-sugarak kipróbálatlanságuk miatt ezideig inkább ölnek, mint gyógyitanak, addig lelkiismeretlenség és kegyetlenség a kétségbeesésével és mélységes gyászával magára maradt emberiség lelkéből még azt a gyengén visszhangzó megváltói szózatot is: „ne féljetek, én veletek maradok a világ végezetéig“ — kiölni akarni. A legnagyobb szivtelenség a sirboltokból felénk hangzó egyedüli vigasztalásunkat: „mit keresitek a holtak között az élőt“? -- örökre elnémitani.

És ha ezentul az iskola elzárkózik a vallásoktatás elől, a magyar családok zöme pedig e „magánügy“ felkarolása helyett folytatja a zsurozást, divathajhászást, és kaszinózást, orfeumozást, mint eddig, egész biztosra vehetjük, hogy egyelőre legalább (mert a fenkölt eszméket véglegesen megölni sohasem lehet) elhalványodik az evangélium áldott szava, s a nemzeteket fentartó erkölcs, szeretet, kegyelet és az élet halálban való felemelő reménység, mind a materiálizmus közönséges, szárnyalni nem tudó gondolatába fullad bele.

Ma lépten-nyomon hangoztatják, hogy immár nem a külső irányzat: a művészet vagy irodalom van hivatva nevelni a közönség lelkét, mint a hogy mi régiek azt becsületesen elgondoltuk, hanem megforditva, a nagy tömeg lelkének és izlésének (legyen ez a lélek vagy izlés bármilyen) van egyedüli joga pl. egy jó vagy rossz irányu szindarabot tetszése szerint és csak szórakozás szempontjából fentartani vagy örök időkre elvetni. Az Ur Isten legyen hát irgalmas ahhoz a jövendő müvészethez és irodalomhoz, mely a mainál még lazább erkölcsü és lelkileg neveletlenebb tömeg szuggesztiójától fog függni.

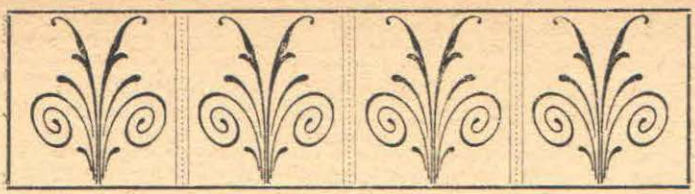

A jövő legsürgősebb feladata.

(Megjelent a világháboru kitörésekor „a Nő"-ben.)

E mostani mélységes gyászban és borzalmas impreszsziók közepette, talán nincs olyan igazán gondolkodó ember a világon, ki a jövő legsürgősebb feladatát ne a békemozgalom fokozott fejlesztésében és mindazon mozgalmak elősegitésében találja meg, melyek a háboru kulturellenes intézménye helyett emberhez méltó igazságszolgáltatást biztositanak végre a nemzetek számára!

Ugy érzem, hogy az emberiség — haladásért és szebb jövőért küzdő részének — türelme már tetőpontját érte ebben a keserves, szinte meglepetésszerüen ránk zudult korszakban. Még megpróbáljuk valamiképen „kimagyarázni" e szörnyü dolgot; még felbőszülő igazságérzetünket és lelket marcangoló fájdalmunkat valami őrületes erővel és fegyelemmel halk sirássá idomitjuk, de érezzük, hogy bármennyit szónokoljanak a „mindig volt és mindig lesz" teória hirdetői és bármennyire dicsőitsék a háboru „szükségességét" és „pótolhatatlan jó hatásait", elérkezett az idő, midőn a jobbak, a *közért* szenvedő megrázott lelkek, minden egyes *számottevő, világsorsot befolyásoló, vezető* egyéntől elvárják, hogy *eszének és szivének, akaraterejének*

és találékonyságának teljes sulyával álljon a békemozgalom szolgálatába! Mert nemcsak arról van szó, hogy „én". mint honpolgár oda tudom-e szótalanul adni az életemet nemzetemért, vagy „én", mint honleány tudok-e „felemelt lélekkel" gyászolni a hazáért, mert ezt ma, midőn — sajnos — a komplikált körülmények miatt nemzetünk számára sem volt más megoldás, mint uszni az árral, vagy, ahogy Teleki grófnő e helyen oly találóan megjegyezte: fejjel menni a falnak — ezen áldozatkészséget fényesen bebizonyitottuk mi magyarok is! Hanem arról van itt elsősorban szó, hogy *tradicionális vétkes belenyugvás, magasabb igazságokban való tájékozatlanság*, szóval a *mindennapi, kényelmes és fejtörést nem igénylő tucatfelfogás* miatt *szabad-e* felebarátainknak feje fölött a Damoklesi kardot örökösen függő állapotban hagyni? Ó mert hiszen hacsak az „én" virtuskodásáról volna szó s csak ezen „én"-t érintené a veszedelem — nagy volna a hősiesség! De abból a temérdek „én"-ből együttesen kialakul egyuttal a „felebarátok" óriási tömege, amelynek megváltásához, boldogulásához még a legparányibb s jelentéktelenebb „én" is erejéhez mérten hozzájárulni köteles! Amely kötelességet Tolstoj — a felejthetetlen békeapostol — agóniájában ezzel az utolsó sóhajjal fejezett ki: „egy — milliókért!"

Gondolják meg „jog"-gal felruházott, tehát reformtörekvésekre felszabaditott szerencsés nagyjaink, hogy a háboru eszméjét pártoló álláspont milliók és milliók halálhörgését, megcsonkitását, megvakulását vagy megőrülését jelenti s majd ugyanannyi — ha nem több — gyászbaborult, összetörött lelket tud felmutatni. — Milliók és milliók — *egy* megcsontosodott, korhoz nem idomitott eszméért! És ha nem is millió, de azért *hány* megváltó eszmét, hány embertmentő szérumot és embertnevelő tudományt pusztit el ezen

egyetlen hátramaradott eszméből eredő erőszak és a logikátlan golyó!

De hogy is várhatnánk a léleknélküli golyótól logikát mikor ez a tulajdonság, — amint előbb jeleztem — a lelket képviselő közvéleményből is meglehetősen hiányzik! Például, naiv társadalmunk azon jóhiszemü várakozása, hogy egy határozottan *kulturellenes* produktumból — mint amilyen a tömeggyilkolás kegyetlensége — „fejlettebb" kulturát remél. Pedig a természet törvénye — hivatkozva Drummond fejtegetéseire és saját megfigyelt tapasztalatainkra — logikusabb az emberesinálta feltevéseknél s átszállva a szellemi világra is, valamint a hiéna vagy tigris nem szül békés galambot, ugyanugy a lelki világban is csak az *etikai alapon* nyugvó cselekedetekből és intézményekből fakadhatnak haladást szolgáló, erkölcsi nyereségek!

Csodálatos továbbá, hogy a rémséges és belátthatatlan mennyiségü, előbb felsorolt hajmeresztő vesztességeket: a patakokban folyó vért, az eldurvult erkölcsöket, a morál teljes megváltozását, mely arra ösztönzi az azelőtt emberiesen érző, intelligensnek nevezett egyént, hogy esetleg egy „ellenséggel" megtöltött pajtának leégésén lelkes örömbe törjön ki — a temérdek már meglevő és még eljövendő járványt stb. stb. alig veszi figyelembe a közvélemény, ha a háboru „nyereségeiről" van szó! Ugyanis dicshimnuszokat zeng a könyörületességről, az ápolásról, templomba járásról, az élet egyszerüsitéséről stb. stb. melyek „mind a háboru szülöttei!"

Hát én igazán nem tudom, hogy ha *ekkora világ katasztrófánál* még erre sem volna itthonmaradt közönségünk képes — mit érdemelne!! Hiszen ha elüt valakit a villanyos, vagy megharapja embertársunkat a veszett kutya s azt környezete kétszeres gonddal ápolja, *nem annak örülünk, hogy micsoda kedvező, jó-*

tékonykodó alkalmat szült a villanyos vagy a veszett kutya, hanem bizony keserves könnyekkel mérlegeljük a sulyos, és apró kezelésekkel nem reparálható szerencsétlenséget!

Ez a bizonyos közvélemény azonban időnként kötelességszerüen megbotránkozik a háboruban elkövetett „embertelenségek"-en. Mert nincs szebb és felemelőbb, mint a „humánus" háboru! Igaz ugyan, hogy lövik, szúrják egymást, sőt puskatussal loccsantják szét egymás agyvelejét, de azután, ha ráérnek, vagy az alkalom ugy hozza, *bekötik* az ellenfél kilőtt szemehelyét, vagy az összeroncsolt végtagokat, sőt még meg is itatják a szenvedőt!

Távol legyen tőlem az az érzéketlen cinizmus, hogy meg ne látnám ezen tettnek tényleg poétikus szépségét, sőt örök értékét! Csakhogy hozzáteszem: ime a belekényszeritett öldöklés *dacára* jelentkező kipusztithatatlan emberiesség! Tehát ezt az erényt *nem a háboru szüli* s ebben van a szónokok nagy tévedése! A harcoló egyén, ha nem saját akaratából kegyetlenkedik, lehet humánus; de a gyilkolásra ösztönző háboru soha, amig a fából való vaskarikát fel nem találják! S hogy ezen magában véve is kegyetlen intézmény inkább kegyetlenségre neveli a vérszemet kapott tömeget, akár a harctéren, akár a megfigyelést végző társadalomban, az csak nagyon természetes az előbb emlitett természeti törvénynél fogva.

Hogy a háboru mellett szóló érvek micsoda következetlenséget tartalmaznak, még egy utolsó, kinálkozó példával kivánom bizonyitani. Lépten-nyomon, még a legtekintélyesebb egyénektől is hallhatjuk azt a középkori, csodálatosan megdöbbentő nézetet, hogy már azért is szükséges és törvényszerü a háboru, mert a föld különben nem győzné eltartani a temérdek embert! S ugyan ez a nézet egyuttal minden skrupulus

nélkül vallja, hogy a családok végcélja a minél több gyermek, s nincs nagyobb erkölcstelenség az egy vagy kétgyermek rendszernél. Tehát minél sürübb gyermekáldás (bár tudományos alapon van bebizonyítva, hogy a családnak ritkább időközönként született gyermekei egészségesebbek, és szociális szempontból is fejlettebbek, mint a sok gyermekkel megáldott anyáé) *s midőn e teoria folytán feleslegre szaporodik az emberiség, zseniális találékonysággal háboru által reparálják a dolgot.*

Ha ez a nézet nem volna olyan tragikus jelenség a XX. században s maradt volna ezen utóbbi évben még egy futó mosoly arcunk számára igazán a kómikus oldalára fordithatnók e dolgot! *A még nem létező* egyén életének szociális érzésből fakadó esetleges megakadályozása égbekiáltó bün, de már az élet tavaszán levő, nagy reményeket igérő, *talán a világ megváltását magában hordozó*, vagy akárcsak anyjának szemefényét képező, de minden körülmény között *Isten képére* teremtett fiaink erőszakos halála erényszámba megy!

Ha megtörtént volna az a csoda, hogy a női nemet már beeresztették volna egy közös és együttes munka szinterére s együtt intéznők a világ sorsát, igazán talán mi magunk is elhinnők, — annyit hallva az asszonyi logikátlanságról, mely képtelenné teszi a nőt „férfias" gondolkodásmódra, — hogy valamiképen a mi befolyásunk csempészte be a közállapotokba s közvéleménybe e kifacsarodott logikát.

A sok diszharmonikus érvelés citálása után, jóleső érzéssel térek át *Alexander Bernátnak* az Akadémián nemrég elmondott érdekes előadására. *A világbékéről* elmélkedő előadó a háboru mellett való általános állásfoglalást különösen két egymással ellentétes irányzatnak tulajdonitja: *a materializmusnak és a teológiának.* Valamint a materializmus a természet örök törvényé-

nek, örök követelményének tartja a háborut, ugyanugy a teológia mindent Isten akaratának tulajdonitva, a háborut is kénytelen annak hirdetni s igy tulajdonképen, végeredményében a két irány egyet mond s együttesen csinálnak akadályt a haladásért küzdő mozgalmaknak.

Legyen szabad a teológia védelmére -- valláserkölcsi egyletnek lévén a vezetője — cikkemben csak annyit mondani, hogy ez alígha a teológia büne, hanem egyes képviselőinek tévedése. Mózes kategorikus rövidséggel kifejezett parancsa, hogy „ne ölj", határozottan magában foglalja azt a bővebb magyarázatot is, hogy nemcsak a családodat, barátaidat, rokonaidat és honfitársaidat ne öldököld le, hanem egyszerüen *ne ölj*!

Jézusnak ugyanilyen lakonikus egyszerüséggel hirdetett alapvető elve, hogy „szeresd felebarátodat mint tenmagadat" és „arról ismernek meg benneteket, hogy tanitványaim vagytok, ha egymást szeretitek" (tehát ismét *felebarátodat* és *egymást*, nem pedig rokont, hitsorsost vagy hazánkfiát!) oly *félreismerhetetlenül* az örök béke eszmét támogatja és propagálja, hogy ezen az alapon felépült teológia *jogosan* és *logikusan* Isten akaratának nem minősitheti a háborut. Foerster a hires keresztény morálpedagógus mondja: A Gondviselés csak azért engedheti meg e rémséget, hogy talán tudtára adja az ugynevezett kultúr emberiségnek, hogy mily *ellentmondás* van az ő szókulturája és valóságos céljai és motivumai között! Tehát *mekkora* kötelesség lett volna a legmesszebb menő békemozgalom szolgálása!! — Egyáltalában ha a „rossz"-at, a káros cselekedeteket tiltja a teológia — és hogyne tiltaná! — akkor a *legfőbb* rosszat: *a háborut* csak nem védelmezheti! Ha sajnos egy-két egyházi emberünk uszik is a háborut védelmező árral, hála Istennek van nem egy *Giessweinünk*, kik az igazi, isteni igazságoktól áthatott

teológiát képviselik, bár nincs meg bennük az a krisztusi bátorság, mely Béke Egyesületünk elnökét — a feminista törekvések pártfogóját — jellemzi, sőt teljes nyiltsággal állitja az uralkodó nézetekkel szemben.

Azzal végzem gondolataimat, amivel kezdettem! E szerencsétlen világháboru megszüntével *nincs sürgősebb feladata* iránytszabó *nagyjainknak, irányainknak, egyleteinknek* és *egyházainknak*, mint minden erejükből, tehetségükből és megfeszitett akaratukból a békemozgalmat minden eszközzel *célhoz vezető módon* kiterjesztetni, hogy lassanként szétsugározván az mindenfelé, áldásthozóan verődjenek vissza sugarai nemzetünkre. Iszonyu cinizmus kellene ahhoz, hogy a mi tényleg gyenge, vagyis *temérdek akadállyal és megszoritással* járó asszonyi munkánkat ezután is azzal a lenéző gunynyal kisérjék, ahelyett, hogy *gyökeres* munkával erősitsék és kezünket megfogva a rég óhajtott cél felé vezessék! (ha már a jogot gyökeres beavatkozásra nekünk meg nem adták.)

Nagy mélységet árult el az előbb említett akadémiai előadás, midőn azon gondolattal végezte fejtegetéseit, hogy még ha *sohasem* sikerülne is a békeeszme nemes törekvése, nekünk ugy kell beszélnünk és cselekednünk, mintha már látnók a cél közelségét! Nagy és fenséges mondás! Tartalmazza azt az imponáló parancsot, hogy inkább egy lehetetlen ideálizmusért küzdeni, mint egy sáros vagy véres köznapi tényállásba belenyugodni!

Jézus Krisztus azért olyan örök értékü reformátor, mert az utolsó keserves percig kitartott megbukottnak látszó eszméje mellett! A mult napokban mondta róla egy kiváló egyházi szónok: „Ha meg is fordulhatott valaha az eszében, hogy bizony elhagyta őt törekvésével együtt az Isten, bizonyára a másik pillanatban már utána gondolta: mindegy Uram -- én veled maradok".

Mi gyászoló asszonyok sem tehetünk egyebet! Ha megtörténik is az a szomoru dolog, hogy *még e világháboru után* is csak az eddigi kisebb arányu támogatással dolgozunk és még jobban besötétedik is felettünk az ég — mi *eszménkkel* maradunk. És épen ez bizonyitja a békeeszme igazságát és kivihetőségét. Ismét Drummond Henriknek a szellemiekre átvitt természettudományára hivatkozom: amely eszmével igazságérzetünknél fogva fel nem tudunk hagyni, abban *szükségszerüen*, megvalósulásra hivatott igazság foglaltatik.

Háboru és cselédkérdés.

(„A Nő.“)

E megbomlott, szomoru időszakban még az a keserves tapasztalat is ért bennünket, hogy az erkölcs — melynek megteremtését pedig csodálatosképen a társadalmak mindig a háboru befolyásától várják — még a szokottnál is lazább állapotban tengődik! Eltekintve attól, hogy mint egy pozitiv tényekről beszámoló forrásból értesülünk, irtózatos nagy arányban terjed a háboruban levő katonák között az a családokat pusztitó, jövő generációt megfertőző kór, mely arról tanuskodik, hogy a háboru vadsága nemcsak „nemesit“ és „imádságra“ tanit — még arról kell nagy szomorusággal beszámolnunk, hogy a megváltozott, nehéz viszonyok miatt, szerencsétlen elvakitott leányaink és asszonyaink tömegesen sietnek az államilag szentesitett erkölcstelenség karjaiba. S e pontnál vagyok bátor mint a „Magyar Egylet a Leánykereskedelem ellen“ egyik szerény munkása a rendőrségen szerzett tapasztalataimat magyar asszonyaink komoly figyelmébe ajánlani.

Ebben az évben — ellentétben a többiekkel — feltünően sok tisztességes, jóképő cselédleány jelentkezik szégyenkezve lapkiváltásra és midőn az erkölcsrendészeti osztályon levő egyleti szobánkban szeretettel

és részvéttel kérdezzük, hogy mi vitte őket e szörnyü elhatározásra, a legtöbbje sirva panaszolja, hogy gazdája a megváltozott viszonyok miatt már hónapok óta *felére szállitotta le bérét*, máshol sem hajlandók a régi dijazással fogadni cselédet s igy megunva a sok nélkülözést és haszon nélküli küzdést, ezen „könnyebb“ életmódra határozta el magát.

Távol legyen tőlem az a cinizmus, hogy mentegetni kivánjam e szomoru logikát. Azt is jól tudom, hogy nagy része e jelentkezőknek kap az alkalmon, hogy e „könnyebb“ utat választhassa, sőt egyik másik csak kifogásnak használja a megváltozott, előnytelen állapotokat. *De azt is tudom, mert minden héten meggyőződöm róla, hogy tiz leány közül legalább is kettőnek csakugyan a rossz dijazás okozza a lapkiváltást*, hacsak egyletünk nagy erőfeszitéssel le nem tudja tervéről beszélni és tisztességes keresetet nem tud azonnal számára teremteni.

Vajjon nem felháboritó dolog-e az, hogy társadalmunk véghetetlen indolenciájánál, ridegszivüségénél és *gondolkodás hiányánál* fogva épen ezen amugy is nehéz és kétségbeejtő viszonyok közepette sujtja duplán a népet, a szó teljes értelmében belehajtva gyermekeinek egy részét a prostitució posványába.

Mikor az egyik intelligens, nagyon jóképü és valósággal zokogó leánynak azt mondtam, hogy gondolja meg jól a dolgot, vajjon ilyen jobbérzésü leány képes lesz-e ezt *a nem embernek* való életmódot megszokni, az asztalra leborulva felelte: „tessék elhinni, mint cseléd sem éltem emberhez méltó életet! Reggeltől estig baromként dolgoztam s bár iparkodtam lelkiismeretesen végezni dolgomat, soha jó szót vagy csak egy rövid pihenő időt nem kaptam s most már ehetetlen koszton tartottak — akár tekintetes, akár méltóságos uréknál szolgáltam.“

Hogy ezek az állapotok nem költöttek, hanem tényálláson alapszanak, azt majd minden nap tapasztalom, mikor szörnyüködve veszik ismerőseim tudomásul, hogy *még mindig* a régi bért kapják cselédeim s e drága világban ugyanugy velünk vannak egy koszton (bizony most meglehetősen megszükitett közös koszton) mint a régi világban s épen ugy mennek időnként szinházba vagy más tisztességes szórakoztató helyre — természetesen az én pénzemen — mint eddig. „Hogy lehet ezt vagyon nélkül e nehéz időben produkálni?" kérdi tőlem nem egy ismerősöm és nem minden gúny nélkül!

Hát úgy, hogy az ember e nehéz korszakban nem vesz magának *uj* ruhát, *uj* kalapot, *uj* kabátot és az Isten tudja még hány féle uj dolgot, valamint nem megy maga szórakozni, — *de semmi körülmények között nem a cselédjével érezteti a megváltozott viszonyokat, kinek lélekölő robot munkájánál fogva nemcsak tisztességes fizetés jár, hanem a kellő szórakozás és pihenés is szükséges.*

Egyik nyomorult leánytól azt kérdezve, gondol-e néha vallására, emlékszik-e mit tanult az evangéliumból, azt a keserves sirással elmondott választ kaptam, hogy 10 év óta nem tudott templomába eljutni, mert hiszen folyton szolgált és ünnepnap a „nagyságáék" mennek templomba s ebédre ozsonnára vendégeket várván, *dupla* munka vár reájuk.

Legyen szabad megemlitenem, hogy ugy a templomjárásra, mint a szórakoztató helyekre tulajdonképen sokkal inkább a népnek kell alkalmat adni, mint saját magunknak. A müveltebb, acélozottabb lélek otthon a legprózaibb munka mellett is, sőt sokszor egy sereg kellemetlenség között is megőrizheti emelkedettebb hangulatát s elég egy könyv, egy kedvenc szonáta vagy csak *egyetlen szerencsés, a kellő pillanatban megszületett*

gondolat, hogy a lélek esetleges diszharmóniáját, a régi összhanggá változtassa, s elégséges szórakozást szüljön a mindennapi robot életben. *De akinek sohasem adatott kedvező alkalom, hogy lelkét a mienkéhez hasonlóan kimüvelhesse*, azt saját gondolataival megerősithesse *és mégis a legsulyosabb terhet kell viselnie* — annak igenis nem csak oktatás és tanitás, hanem minden körülmények között derüt keltő, életkedvet növelő, kellemes és könnyen élvezhető szórakozás is szükséges.

„Nem tudok én már semmi jóban hinni és semminek sem örülni", mondja a mult héten az egyik szerencsétlen jelentkező. „Hajszolnak mint egy kutyát s csak azért élek, hogy az uri asszonyokat öltöztessem és reggeltől estig szeszélyeit szolgáljam, mikor ugy szeretnék már egyszer pihenni — és néha-néha mulatni."

Foerster Vilmos, a kiváló müncheni pedagógus — ki majd minden évben felkeres bennünket, hogy minden alkalommal csodálatos közönnyel térjünk napirendre mélységes tanitásai fölött — megható naivsággal ajánlotta őseire büszke, aristokrata társadalmunknak, hogy próbálja meg szokásba venni, hogy a hétnek legalább egy napján a gyermekekkel vagyis a fiatalsággal szolgáltassa ki a cselédeket, ellenkezőleg a hét többi napjával. Milyen önérzetet, milyen elégedett érzést szülne ez — mondja Foerster — a szegény, örökös szolgálatot teljesitő cselédségnél s *micsoda szociális nevelést nyujtana ez a jövő generáció számára*! Természetesen gunyos, sajnálkozó mosoly rá a felelet, akárcsak *Seneca* korszakában, midőn a nagyszivü filozófus *ugyanezt* a tanácsot adta a rabszolgatartóknak. „Micsoda konfidencia lenne ennek a vége s azután, hogy kinevetnének a szomszédok."

Ha cselédleányaim táncmulatságba mentek, mert bizony fiatalok lévén, néha-néha oda is eljutottak, (de nem ám rosszhirü táncórákba, hanem nekik való, tisz-

tességes mesteremberbálba) legtöbbször leányaim segítettek az öltözésnél és ők fésülték meg őket, hogy minél rendesebbek és csinosabbak legyenek. Ha szinházba küldjük őket, — szintén nekik való mulatságos vagy tanulságos, könnyen érthető, nem frivol darabba — ugy ismét leányaim készitik az asztalukra a maradék hideg vacsorát a szükséges edényekkel együtt, hogy megjőve, fáradtan, ne kelljen nekik az éléskamrából vagy konyhafiókokból összekeresni ennivalójukat s nagy ritkán legalább viszonozzuk nekik a mindennapi teritést és kiszolgálást. Előre megjelölt napokon fogadhatják ők is barátnőiket, mikor szintén leányaim gondoskodnak számukra ozsonnáról.

És ennek dacára — teljes őszintességgel merem állitani — soha, de soha nem tapasztaltunk egyiknél sem visszaélést vagy konfidenciát, hanem a legmeszszebbmenő udvariasságot és kétszeres szolgálatkészséget! Hogy a „szomszédok" kinevetnek bennünket, az valószinüleg igaz. De mikor nap-nap után szánalommal hallom konyhájukból az éktelen lármát, „urnő" és „cseléd" kölcsönösen gorombáskodva egymással — szivesen engedélyezem nekik azt a kis jókedvet!

Bármennyire idegenszerünek, sőt nevetségesnek tünjék fel konzervativ háziasszonyaink előtt érvelésem, csakis a baráti, mondhatnám *testvéries* bánásmód javitja és emeli cselédleányaink lelkét arra a fokra, hogy irtózattal forduljon el a prostitucio mindenütt jelentkező kitárt karjaitól. Természetesen ebben a testvéries bánásmódban beleértendő a szinte észrevétlenül történő következetes oktatás, jobban mondva *itéletfejlesztés*, mely szükségtelenné teszi a nagyképü és ellenszenves erkölcsi prédikációt. Még szórakozásaikat is ugy kell számukra megteremteni, hogy a határozott irányitás dacára észre se vegyék, hogy tulajdonképen a mi akaratunk után mennek! Ne mi küldjük őket ide vagy

oda, ne mí válasszuk ki a nekik való darabot — mely körülmény mégis csak egy örökös gyámkodásnak néz ki és kedvetlenséget okozhat — hanem valamiképen ugy szuggeráljuk, ugy befolyásoljuk őket gondolatainkkal, hogy szinte *maguktól* válasszák a mi általunk kijelölteket!

Már most arra a kérdésre, hogy ilyen szuggesztió elérésére, ennyi észrevétlen oktatásra örökös *beszéd* is szükséges, tehát megszegjük azt a régi, általános előkelő nézetet, hogy bármily humánusan bánjunk is cselédeinkkel, csakis a közönséges lelkületü háziasszony „ül össze" velük a szükséges dolgokon kivül beszélni — a következőket felelem.

Családi dolgokat, ismerősökről való intim híreket, pletykaságokat, panaszkodásokat igenis csakis nagyon közönséges lelkü asszony köt a cselédje orrára, *de az azután a szomszédnéját és minden ismerősét ezen privátjellegü mesékkel untatja, amely épen olyan közönséges dolog, mint az előbbi szokás.* Az ilyen emberről szokták azt mondani, hogy miután nem tud *valamiről* beszélni, tehát mindig *valakinek* a dolgait meséli.

Valamiről, még pedig olyan valamiről beszélni, ami nevel, oktat és felemel — első sorban az ugynevezett alkalmazottal szükséges. Hogy ezen támogatás ma, e szerencsétlen korszakban, midőn a háboru természetszerüleg ugyis erkölcsi dekadenciát szül, *kétszeres* kötelesség — az is nagyon természetes. Nemcsak szentimentálizmusból beszé.ek, de ismétlem, hogy tényekre hivatkozhatom, mikor határozottan merem állitani, hogy óriási arányban emelkedett az uri osztály *önző nemtörődömsége* folytán a cselédekből lett prostituáltak száma. Igaz, hogy a bánásmód a cselédekkel szemben mindig egyforma volt. De ugy tekinthető a dolog, hogy a jó bérek mellett, — mely legalább anyagilag kielégitette az alkalmazottakat, — valahogy csak

eltürték a mindennapi megaláztatást és szakadatlan munkát. De most e hirtelen történt bérleeresztésnél céltalannak látják a folytonos nehéz küzdelmet és néhány jó barátné, vagy prédára leső kufárszellem tanácsára rohamosan jelentkeznek az erkölcsrendészeti osztályon, nem tudva természetesen, hogy immár csakis a mi kezeinken keresztül, meglehetősen megnehezítve a dolgot kapják ki az esetleges *mindenáron* kívánt lapot, ha semmi körülmények között sem fogadják el a tisztességesen fizetett munkát vagy az „otthon"-ba való ideiglenes menetelt.

Most még azt a kérdést említem meg, hogy igaza lehet-e a konzervativ társadalomnak, mikor nevetséges kicsinyességnek és szánalmasan jelentéktelen munkának deklarálja azt a törekvést, mely megfeszített erővel kiván egy-két megtévedt vagy megtévedni készülő leányt — tehát a közvélemény szerint már ugyis „rossz" és „romlottságra predesztinált" anyagot — megmenteni (talán csak nagyon rövid időre) a számottevő emberiség számára.

Konzervativ nézetü társadalomnak felelve, a *legősibb* könyvet idézem, amelynek örök modern eszméit bámulatos talentummal tudja „vallásos" társadalmunk agyonhallgatni. „Ha valamely embernek száz juha van és egy elvész azok közül, nemde nem elmegy-e a hegyekre és nem megkeresi-e az elhagyott juhot elhagyván a kilencvenkilencet?"

Rettenetesen naiv, de véghetetlenül megható példázat a mai *olcsó életü* világban, midőn milliók és milliók „elveszte" felett is könnyen napirendre tér a mai ember! Micsoda értékelése ez a naiv mondás az *életnek!* Mikor napról-napra borzadva olvasom a „modern technikai vivmányok" következtében történt rémséges emberveszteséget, vagy visszafojtott lélegzettel szem-

lélem, mily visszavonhatatlanul nyeli el a „modern civilizáció" szülte *rendszabályozott* leánykereskedelem tömegesen vesztükbe rohanó, szerencsétlen leányainkat — szinte babonás áhitattal cseng fülemben a *régmult idők* együgyüen hangzó, de mélységes szociális gondolatot tartalmazó szózata: „Ha valamely embernek száz juha van és *egy* elvész azok közül, nemde nem elmegy-e a hegyekre . . .?"

Ime, a mindeddig meg nem értett *örök modern* szociális programm. Társadalmunk tagadhatatlanul még mindig inkább a meglevő „kilencvenkilenc", vagyis a rendes, jó állapotok, a szerencsés körülmények körül forgolódik — közben maga is szórakozva és élvezve — mintsem hogy észrevenné azon „egyes" különváltakat, kiknek mindig több és több volta szüli a tömeges bukásokat, nyomoruságokat és kiknek „felkeresésére", „megtalálására" és normális állapotokhoz való „visszahozására" olyannyira kötelezve vagyunk!

„*Hegyekre*" menni, vagyis *emelkedő* munkát végezni — igy nevezi az evangélium csodálatosan képletes szava ezen mentő munkát! És mégis attól fél előkelő társadalmunk, hogy lehajolva az elveszettekhez, esetleg leesik a többé-kevésbé magacsinálta piedesztálról!

Mindenesetre jobb szeretnénk mi is *gyökeresebb és célhoz vezetőbb* munkát végezni s teljes erővel a *kettős morál* és ennek szükségszerü produktuma: a *prostitució* ellen dolgozni; de ha még ez nem adatott meg minekünk, jobb ma ezt az aprólékos dolgot végezni, mint ez ügyben abszolute semmit sem tenni! És ha ezidőszerint nem is sokan segitenek még e munkában, azt csakugyan elvárhatnók előkelő asszonytársainktól, hogy ha már örök időkre bele is nyugodtak azon jellegzetes próféciába, hogy: „prostitució mindig volt és

mindig lesz, akárcsak a háboru" legalább cselédjeik iránt tanusitott szükkeblüségükkel, különösen pedig a kritikán aluli rossz dijazással ne virágoztassák fel a leánykereskedelem szégyenletes és a női nemet mélyen lesujtó intézményét!

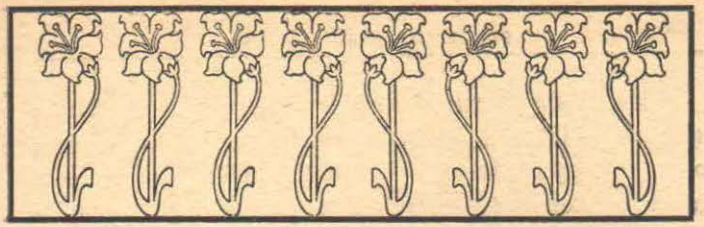

Magyar nők a békéért.

(Megjelent 38 vidéki lapban.)

Szinte megilletődéssel vesszük kezünkbe a tollat, midőn arról teszünk jelentést, hogy a mi magyar asszonyaink törekvése nem merül ki az ápolás és jótékonykodás másodrangu s csak a meglevő sebeket kötöző munkájában, hanem öntudatra és felelősségérzetre ébredve, magán a baj gyökerén kiván kötelességtudóan dolgozni.

Tudvalevőleg a hágai nőkongresszusból kifolyólag nálunk is megalakult az *Állandó Béke Magyar Bizottsága*, melyhez bizalommal várjuk minden lelkiismeretes magyar asszony csatlakozását.

Bármennyire méltányoljuk azt az önfeláldozó szamaritánus munkát, melyet a főrangu világtól kezdve egész a legalsó rétegekig végez ma — különféle alakban — minden igaz honleány, érezzük, hogy elérkezett az idő (igazán „most vagy soha") a gyökeres és alapvető asszonyi munkára! A mi ápolásunk, sebkötésünk és jótékonykodásunk magában véve még egyetlen egy felebarátot sem ment meg a halál torkából és még kevésbbé akadályozza meg a jövendő vérfürdőjét.

Már pedig korunk egyik legnagyobb humanistája és szónoka irásban és beszédben fanatikusan hirdetí, hogy a legjobbhiszemü és legbuzgóbb munka sem igazán embermentő cselekedet, ha egyuttal nem a *fejlettebb jövőt* szolgálja!

Ime ennek a rettenetes világháborunak kellett jönnie, hogy megkinzott és összezuzott lelkü asszonyaink tömegesen megérezzék ezen jövendőért folytatott komoly és célhoz vezető munka hiányát az egész világon. Belátták, hogy immár a nagy, fele emberiséget képviselő női tábor nem nézheti paszsziv magatartással a világ vérben gázoló „haladás"-át, nem töltheti idejét pusztán házi dolgokkal vagy az emberiség nagy és égbe kiáltó sebeinek aprólékos kezelésével és foltozásával, hanem bármilyen vád, kigunyolás vagy félreértés dacára is minden erejét és talentumát igazán a közjóért kell, hogy áldozza.

Hogy ezuttal csak a bennünket legérzékenyebben érintő, meggondolatlan vádra feleljek: mi magyar asszonyok nem „hazafiatlanságból" kivánunk lelkünk egész erejével, szivünk legmelegebb érzésével az emberiség egyetemes békéjéért dolgozni, hanem mert ösztönszerüen érezzük, hogy magyar hazánk is csak akkor lehet igazán nagy és igazi kultur ország, akkor várhatjuk reá Istennek megérdemelt áldását és igazságos itéletét, ha áthatva a testvériség krisztusi gondolatától, az *egyetemes békéért való kultur-háborura* forditja összes harci erejét.

Mikor mi ezt az *egész emberiség* boldogitására célzó ideális eszmét hirdetjük — melyet ugy szeretnek a felületesen gondolkodó emberek nemzetellenes eszmének nevezni — akkor mi szent meggyőződéssel érezzük, hogy első sorban szeretett *hazánk* emelésén, sőt felmagasztosulásán dolgozunk.

Vajjon ki merné félteni nemzetét legelső példa-

adónk: *Jézus Krisztus* minden embert boldogitani kivánó, testvériséget hirdető tanaitól? Ki merné bizalmatlanul hallgatni az *evangélium* szavait s félteni ettől a nemzeti érzést? S vajjon a mi béketörekvésünk nem evangéliumi programm-e, mely csak ujjászületést eredményezhet minden irányban? Nyugodt lelkiismerettel sőt jóleső áhitattal bontjuk ki tehát hófehér zászlónkat, mely szimbolizálja az összes szinek együttes voltát, vagyis a mi esetünkben minden nemzet érdekét.

Nemrég olvastam egyik ismert napilapunkban, hogy a magyar nemzet *egy* a nobilitás fogalmával. Nos hát lehet e nagyobb nobilitás a világon, mint a testvérgyilkolás ellen irányuló köteles küzdelem?

Magyar társadalmunkban való rendithetetlen hittel várjuk az Állandó Béke Magyar Bizottságához való tömeges és lelkes csatlakozást; e bizottság arra lesz hivatva, hogy a hatalmak közötti hivatalos béketárgyalások alkalmával 20 hivatalos képviselőt és 10 helyettest küldjön a helyszinére, *az egész világ asszonyainak ott tartandó kongresszusra*, melynek feladata a béketárgyalásokat az *állandó béke* érdekében befolyásolni.

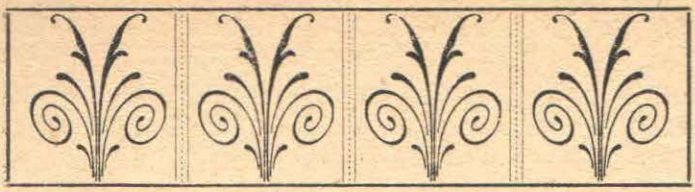

A háboru és az anyák.

(Az Állandó Béke Magyar Bizottsága alakuló nagygyülésén tartott előadás.)

Mélyen tisztelt Nagygyülés!

Engedjék meg, hogy korunk sulyosan szenvedő, martyr anyái nevében — kik valóságos kálváriát járnak egy mérhetetlenül hosszu év óta — keltsem fel figyemüket azon igazság iránt, hogy első sorban az anyák vannak nagy összetartásukkal és rendithetlen hitükkel arra hivatva, hogy az állandó béke megteremtéséért fáradhatatlanul dolgozzanak.

Az anyák, a kiknek ősidőktől fogva épen csak ez az anyaság lett az emberiség által mint egyedüli hivatás és cél predestinálva, a nélkül azonban, hogy azt a jogot, mely anyai volta és gyermeke élete és jövője érdekében a *logikus és célhoz vezető* dolgozást is biztositathatná számára — valaha megkapta volna!

Hogy a temérdek idegen és egyoldalu munkából származó veszély közül csak futólag emlitsem azt a *más morálból* eredő egyetemes felfogást, mely a szó teljes értelmében elrabolja lelkileg a fiugyermeket tiszta életfelfogásu, fehér otthonából -- a legmegrázóbb és legkegyetlenebb elszakitást a háboru eszközli,

mikor anyai védő karokból az ágyu elé hurcolja azt az *egyetlen* adományt, egyetlen féltett kincset, egyedüli célt és boldogságot, szóval egy csapással *mindent* — a gyermeket, akivel az anyai sziv egész az örökkévalóságig össze van forrva!

Hogy e merész kijelentésre valahogy a hazafiatlanság vádjával ne illessenek bennünket, sietek kijelenteni, hogy teljes tudatával vagyunk annak, hogy első a haza védelme és jóvolta s csak azután jön az egyesek boldogsága! Sőt jól tudjuk, hogy még az egyéni vonzalom, a család alapitás privát ügye is — a természet szociális terve folytán — első sorban a nemzet szolgálatába kell, hogy helyezkedjék, hogy a végcél és gondolat mindig a haza és sohasem az egyéni boldogság vagy boldogtalanság. Ezt legjobban épen mi anyák tudhatjuk, kiket az Isten azzal tüntetett ki, hogy életünk kockáztatásával, jóformán életünk odadobásával kell gondoskodnunk nemzetünk boldogulásáról — népesedéséről!

Mi jól tudjuk, hogy a hazáért — ha kell, ha muszáj — igenis meghalni is kötelesek vagyunk! De azt is tudjuk — kelet felől még egyre halljuk a szózatot — hogy az emberi érzés a legforróbb hazaszeretetben sem merülhet ki egészen mert Istentől adatott örök missiónk, hogy a köteles nemzeti munkán keresztül mindig az *egész emberiség* boldogulásáért dolgozzunk!

Nem kell sokat törnünk a fejünket és nagy kérdést csinálni belőle, hogy vajjon a XX. században jogos-e a háboru, vagy sem? Már az a 2000 év előtt kimondott klasszikusan egyszerü és lakonikus, semmiféle diplomáciával el nem csavarható mondás: „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat" lehetetlenné teszi egyszer s mindenkorra — mint *jogos* intézményt, mint *emberies* igazságszolgáltatást — az öldöklést.

Ha semmi értéke és megbizhatósága sem lenne

a korszakról korszakra bővülő, nagyobb perspektivájú gondolatnak és az emberiséggel folyton fejlődő lelkiismeretnek — már magában véve ezen ősi jelszóra bátran rábízhatnók magunkat.

Teljes tudatában vagyunk hazafias kötelességeinknek. Csakhogy mi fanatikus hittel valljuk, hogy első sorban hősies *életre* és nem halálra vagyunk hivatva nevelni gyermekeinket. Tagadjuk, hogy a leghősiesebb önfeláldozás csak halált produkálhat, mert érezzük, hogy százszorta nagyszerűbb és kötelességszerűbb a hazáért való helyes és önmegtagadó *élni tudás*, melynek gyümölcsei esetleg áldóan befolyásolhatják a testvér nemzeteket is, *tehát hazaszeretetünk miatt nem kell emberszeretetünket cserébe adni*!

Mélyen tisztelt Nagygyülés! Isten és emberszeretet után legfelségesebb érzés a hazaszeretet. Miért kell ezt a velünk született, kipusztithatlan szent érzést a maga gyönyörü tisztaságából, ragyogó fehérségéből kivetkőztetni s a hasonló szent érzések legboldogitóbb tulajdonságától: a *nyugodt lelkiismeret* adástól épen ezt az egyet megfosztani!

Hogyan van az, hogy talán soha még rajtunk kivül nem jutott senkinek eszébe, hogy ha fiát visszatartja az emberáldozatot követelő szórakozásoktól, felebarátját megalázó önzéstől (mert pl. egy szegény öntudatlan, gyenge erkölcsü utcaleány is testvér és felebarát) az egészségét és jövendő családját megmételyező dorbézolástól, frivol, nemzetét inficiáló hangtól, hogy hazájáért komolyan dolgozó munkást neveljen belőle — hogy *ekkor is* hőst nevel hazája számára még pedig nagyobb és maradandóbb hasznot hozó, *logikusabb* hőst, mintha esetleg valaki egy léha és könnyelmü élet után „hősi" halált hal a nemzetért.

Az előbbi hős mindig saját akaratából és öntudatából lép e vitéz életre és a felelősség tudás hatal-

mas érzete avatja őt fel igazi hőssé. Az utóbbi hősiesség — nagy tisztelet a nagyszámu kivételnek — nagyon gyakran csak a kényszerüség által születik meg és a gondolkodó ember előtt inkább áldozat, mint hősiesség számba megy.

Bámulatos, hogy mennyire fél a közvélemény a feminizmus elterjedésétől! De világért sem gondolja meg azt, hogy mennyivel tökéletesebben és *magasabb igazság* szerint kellett volna a kötelező és hivatalos állapotoknak berendezkednie, hogy épen a melegen érző, gyermeke jövője iránt aggódó, *igazi* anya ne kivánjon kilépni a közszereplés terére. Hiszen a mai viszonyok között minél nőiesebben érző, tehát emberszeretet és magasabb igazság után vágyódó egy anya, annál szükségszerübben kell neki a reformokat előidézhető, emberi jogokra aspirálni!

Nekünk a nagy kérdésekben mellőzött és félretolt anyáknak rendesen tudás és a világ sorsába való jogos beavatkozás helyett vállveregetve a vallást ajánlják, mint egyedüli nekünk való s állitólag vizet nem zavaró adományt.

Nos hát mi teljesen erre utalva *kiismertük* és szinte *felfedeztük* ezen semleges hatásunak tartott adomány *reformáló* erejét s jogok hiányában ennek szent nevében követeljük immár a tömeggyilkolás végleges megszüntetését. Ezt a szerencsétlen világháborut már kénytelenek vagyunk kikapcsolni törekvéseinkből, de teljes lelkünkből és szivünkből érezzük, hogy ennek kell az utolsó vérfürdőnek lenni és hogy ezen szent célért kell első sorban vállvetve dolgoznunk, ha nem akarjuk az emberiségben és saját magunkban való hitünket végleg elveszteni!

Mi vallási alapon álló anyák nem akarjuk továbbra is azt a nevetséges és logikátlan szerepet játszani, hogy mig egyik kezünkkel a feszülethez vezetjük

gyermekeinket, hogy az örök szeretet, béke és megbocsátás eme szimboluma előtt ébresszük öntudatra és emberszeretetre a fiatal lelkeket, addig a másik kezünkkel már kora gyermekségükben puskát és kardot nyujtsunk számukra játékszerül, mint későbbi „vitézségük"-nek jelképeit.

Sohasem értettem, hogy miképen lehet a hősiesség fogalmát a világtörténelem *legnagyobb* vitézének: az egész emberiségért nem csak halni, de elsősorban önmegtagadóan élni tudó názáreti hősnek tanaival homlokegyenest felállitani!

Ti fiatal anyák, kiknek ősi recept szerint még mindig csak a vallást ajánlják figyelmetekbe, végre — a borzalomtól kinyilt szemmel s észszel — engedelmeskedjetek ezen óhajnak és szentül fogadjátok, hogy ezentul csakis felebarát szeretetre és kiméletre, nem pedig testvér gyilkolásra fogjátok fiaitokat nevelni!! Ti már olyan hősöket akarjatok fiaitokban látni, kik *önmagukat* győzik le a felebarát érdekéért — és nem megforditva!!

Nem reflektálván a nagy világ arra, hogy mi asszonyok épen a nekünk adományozott evangéliumból meritjük igazságainkat, egész az unalomig hangoztatják törekvéseink ellen, hogy az emberiségbe plántált nagy ösztönök ellen nem lehet semmit tenni! A harc és öldöklés utáni vágy bent foglaltatik az egész természetben s ennél fogva első sorban az emberiség lelkében s miután ezen „természetes" indulatok ellen nem lehet küzdeni — mert minden ösztön kielégitésre vár — úgy logikátlan az összes ellenmunkálat.

Mélyen tisztelt Nagygyülés! Előttünk épen ezek az érvek dokumentálják ami magasabb ösztöneink és legfelsőbb régiókból származó vágyainknak a teljes jogosultságát és egy nagyobb kultura hozta kielégitését. Ezek ami nemes ösztöneink és legyőzhetet-

len vágyaink bátran felveszik a harcot az alantas származásu ösztönökkel szemben, mert az már csak lehetetlen — épen a természet szent és megbizható törvényénél fogva — hogy ha a mindennapi alacsony s még az állatvilágból ránk maradt, velünk született ösztönök egy bizonyos fejlődési fokozatig jogosultak és respektálandók, hogy akkor ami jobb jövőbe gravitáló *kultur-vágyaink*, melyek igenis szintén velünk született és görcsösen velünk növekedő vágyak, s melyeket nem csak mi, gyermekeinket mindenáron megváltani akaró anyák, de a világtörténelem igazi megváltói is lelkükben hordoztak, hogy e felsőbb helyről jövő sejtelmek csak puszta utopiák legyenek, melyek felett a köznapi alantas vágyak legyenek előnyben!

A felebarát szeretet ösztönének az alantas harci vágyon való gyönyörü győzelmét legtipikusabban egy harctéri jelenet dokumentálja, melyet Jászai Maritól, nemzetünk nagyszivü és hazaszeretettől lángoló művésznőjétől hallottam elmondani.

Husvét ünnepén azt veszi észre egy csomó pihenő magyar katona, hogy az ugynevezett ellenséges táborból folyton hivóan integetnek feléjük. Végre a legbátrabb magyar legény közeledik s látja, hogy egy orosz katona kitárja karját s úgy várja őt. Felbátorodva elkezd feléje szaladni s egyenesen karjaiba esik, ki őt összevissza csókolja és simogatja s alig néhány perc mulva egy sereg magyar és orosz legény — egy sereg magyar és orosz anya féltett gyermeke — ölelkezik sirva, mig csak észre nem veszik magasabb körökben s könyörtelenül szét nem kardlapozzák őket!

Mélyen tisztelt Nagygyülés! Itt is természeti, még pedig magasabb természeti törvény müködött: a *krisztusi* vágyak feltámadásának *husvéti* örök törvénye!

Ha jogosult és predestinációszerü az összeütközés, az erők mérkőzése a természetben, úgy ez a jo-

gos versengés semmi esetre sem abból a logikátlan harcból áll, melynek kimenetele sokszor az alávalót segíti győzelemre s melyben rendesen nemzetek szine java pusztul el egy sereg nemzet mentő és emelő talentummal egyetemben, hogy a nyomorékok és ügyefogyottak képviseljék nem egyszer a megmaradt nemzetet: hanem az a nemes harc, ahol a *szellemi* felsőbbség jogánál fogva az *erősebbé* a győzelem!

Csodálatos jelenség, hogy ha durva véres és alantas harcról van szó, rögtön a természeti törvényeket citálják; de ha a szellemi mérkőzés jogosultságát hangoztatják — amelynek pedig szintén megvan a maga szükségszerü törvénye — mélységesen hallgatnak az idézetekkel! Milyen lealázóan szegényes nézet ez a köznapi pessimizmus a hatalmas nagy Természettel szemben!

Az Állandó Béke Magyar Bizottsága egy ilyen természet adta magasabb érzésnek, anyai ösztönnek, mérhetetlen vágynak a megtestesülése. Mi hiszünk a magyar anyákban való rendithetetlen hittel, hogy minden erejükkel, szivükkel és lelkükkel e szent ügy szolgálatára forditják legnemesebb hazafias érzelmeiket. Hisszük, hogy belátták végre, miszerint szegény, sokat szenvedett hazánk e rémes időkben nem csak önfeláldozó ápolást és jótékonycélu előadás rendezést vár tőlünk, hanem első sorban a jövőnek szolgáló teremtő munkát, melylyel bármilyen kis mérettel, de kötelességszerüen hozzájárulunk a megváltás nagy programmjához!

Magyarország egyik legszociálisabban érző és dolgozó püspöke nem régen egy szomoru mesével illusztrálta a világ tragikus folyását. Az Ur Isten maga elé rendeli a világtörténelem nagy alakjait, melyek közül Mózes, Nagy Károly és Jézus is megjelenik. „Mit adtál a világnak?“ kérdi Mózest az Isten. „Én tör-

vényt adtam a világnak" felelí Mózes. „És mit csinált a világ a törvényből?" „A világ bünt csinált belőle." — „Mit adtál te a világnak, főleg Európának?" kérdi az Isten Nagy Károlyt. „Én oltárt adtam a világ számára." „És mit csinált a világ az oltárból?" „Az oltárból a világ máglyát csinált!" — „És mit adtál te a világnak?" kérdi végül az Ur a Megváltót. „Én békét hoztam az emberiség számára feleli lassan Jézus. „És mit csinált a világ a békéből?" *Jézus nem felel, hanem két átlyukasztott kezével betakarja arcát és keservesen sir.*

Mélyen tisztelt Nagygyülés! Kérdés, hogy ha az anyák szivéből azt a reformálásra hivatott, az egész világ gyermekeit felölelő mérhetetlen nagy szeretetet ősidőktől kezdve *cselekvéssé* engedték volna kialakulni, hogy akkor a német irodalom nem lett volna-e szegényebb ezzel a poétikus, de rémséges szomoru igazságot tartalmazó mesével, mi pedig megértük volna-e a XX. század kulturájának azt a rettenetes csődjét, melynél csak mélységes gyászunk sötétebb.

A béke eszme terjedése egyházunkban.

(Unitárius Közlöny.)

Az Isten úgy rendezte életünket, hogy még a legrémesebb korszakban is — kivül, belül telve fájdalommal — érik az embert nagy és szent örömök!

Én is erről beszélhetek midőn az Állandó Béke Magyar Bizottságának kiváló nőtagja: Mellerné Miskolczy Eugenia beszámol arról a valóban örvendetes tényállásról, hogy a mi unitárius faluinkban milyen lelkes és megértő fogadtatásban részesült a világbéke eszméje és micsoda támogatásban volt része magának előadó tagtársunknak is épen a lelkész családok részéről.

Tudtuk mi azt itt Budapesten is nagyon jól, hogy a krisztusi alapon álló korszerü szabadelvü eszméknek nincs kötelességtudóbb, lelkesebb hive, mint a homoródszentpáli lelkészpár: *Ürmösy József* és bámulatos agilis, minden nagy eszme iránt fogékony felesége, ki a nőmozgalomról tartott előadásával itteni egyleteink figyelmét is magára vonta.

De, hogy mindkettő ilyen kitünő rendezőnek bizonyuljon és hogy a béke eszme iránti lelkesedésben mennyi társ szegődött hozzánk a lelkészi körökből, azt igazán csak most tudtuk meg!

Hogy a nemesen szabadelvü eszmék befogadására mindig előljáró Erdély, ma is elsősorban fogadja tárt karokkal a legsürgősebb, legactuálisabb mozgalmakat, azt azaz egyetlen egy körülmény is fényesen igazolja, hogy rögtön 400-nál több tag iratkozott be békebizottságunkba! — Jól eső érzéssel vettük mi budapesti unitárius munkások tudomásul, hogy a *Székelyudvarhelyi* vármegyeház nagytermében az előadás után Ürmösy József lelkész is lelkes szavakban dicsőitette a világbéke krisztusi eszméjét és megemlitette, hogy követendő példaként látja maga előtt *Giesswein Sándor* pápai prelátust, A Magyar Béke Egyesület nagyérdemü elnökét, ki e rémes és fogalmakat összezavaró korszakban is rendithetlen tisztánlátással és kötelességtudással *fennhangon* hirdeti a világbéke fenséges eszméjét!

Székelyudvarhelyen kivül előadást tartott még budapesti tagtársunk *Városfalva* községben, Jánosfalva közönségének részvételével, *Homoródszentpálon* Recsenyéd és Homoródszentpéter lakosainak részvételével. Továbbá *Karácsonyfalván*, *Oktándon* és *Székelyderzsen* óriási érdeklődés mellett. Mint halljuk az előadások rendezésében részt vettek *Bakócziné*, *Kilyéni Erzsébet* a polg. leányiskola igazgatónője, özv. *Demeter Dénesné* továbbá *Péter Sándor*, *Zsigmond József*, *Ébert András* lelkészek és *Bartalis Márton* tanitó.

Ha még megemlitem, hogy budapesti esperesünk: *Józan Miklós* a karácsonyi ünnepek alatt is hatalmas szónoklatban méltatta a világbékére irányuló törekvés fenséges miszióját és igazi *keresztény szabadsággal, már a békeeszme által megszentelt s a közös krisztusi vonásoktól szinte megittasult lélekkel* hajtotta meg a zászlót a *római* egyház fejének imponáló béketörekvése előtt is — és megemlékezem egyházunk áldott lelkü és szivü apostolairól: *Ferenc József* püspökről — a tipikus bé-

kefejedelemről — báró *Pelrichevich Horváth Kálmánról Ürmössy Miklósról*, vagy a mi *Boros Györgyünkről*, ki nem egyszer állt szolgálatában a békeirodalomnak is, hogy csak *néhányat* emlitsek a sok közül, azt hiszem méltán nevezhetem az unitárius egyház mostani vezető szellemét is a *béke* szellemének, mely következetesen hü maradt nagy apostola: *Channing* Ellery Vilmos *világra szóló* béketörekvéseihez!!

Sokaknak arra a gondolatára, hogy ez mind szép dolog, de *nincs most itt az ideje* erről beszélni, ezzel agitálni s értünk harcoló és szenvedő katonáink lelkesedését lohasztani, idézek végezetül egy nem régen elhangzott gyönyörü szónoklatból néhány sort, mely *Giesswein* béke-egyesületi elnök ünnepeltetése alkalmával szólt mindnyájunk szivéhez s végül feleletet nyujt ezen aggodalomra.

„Ha ma némán küzd is az emberiség, némán teljesiti is hazafiui kötelességét hazája és az önvédelem szempontjából, ha tüzhelyéhez tér a lövészárkokból, meg fog-e elégedni, egy *régi értelemben* vett békével; valószinü-e az, hogy ennyi nyomoruság láttára nem fogja-e *követelni*, hogy a nehezen megszületett béke ne csak egy rövidebb vagy hosszabb fegyverszünet legyen, hanem *valóságos világbéke*, a melyhez joga van a kulturának, a modern embernek, a ki végül is nem tekinthető ragadozó állatnak, hanem *felsőbb* lénynek; a ki nem csak testből van, hanem akiben *lélek, etikai* és *morális* érzés is lakik! Nem hihetem, hogy ez a mai háborut végig tapasztalt nemzedék bele tudjon nyugodni abba a gondolatba, hogy egy rövid béke után a következő generáció egy uj, *még nagyobb* pusztításnak legyen kitéve! *Európaszerte* mozgalomnak kell bekövetkeznie, hogy a béke *állandó — világbéke* legyen.

Tiltakozom ellen az felfogása ellen mintha *időszerütlen*, vagy pláne *hazafiatlan* volna ma a békéről

ilyen értelemben beszélni, mert hiszen itt nem mint politikusok beszélünk az ad-hoc békéről, hanem *tudományos alapon* a világbékéről. Természetes, hogy *nem azért*, hogy *lankasszuk*, *csüggesszük katonáink erejét a küzdelemben*, hanem ellenkezőleg, hogy *megerősítsük* őket; mert ha nagyszerű *ideált* tudunk elébük állítani a világbéke képében, hogy tudják *miért küzdenek*, esetleg *miért pusztulnak*, ha azt kiáltjuk oda bátor katonáinknak, hogy küzdelmetek nem lesz hiába, véretek nem omlik feleslegesen, mert ebből a nagy háborúból *a valóságos és nagy*, *igaz megértés* fog megszületni — azt hiszem, hogy semmivel sem lehet jobban *serkenteni* azokat, a kik hősönként küzdenek! A borzalmak megismétlődését nem lehet másként elkerülni, mint humanitárius eszmék propagálásával, a világbéke ideáljának célul tüzésével!"

Azt hiszem ezek a lelkes és logikus szavak mindenkit meggyőzhetnek arról, hogy *nem vagyunk hazafiatlanok*, mikor e harcias szellemü korszakban is lelkünk minden érzésével, szivünk minden vágyával a békemozgalom szolgálatába állunk és magunkat felsőbb eredetü, kulturlényeknek tekintjük, kik előbb utóbb képesek leszünk a magasabb törvényeknek is meghódolni.

Krisztus Urunk akkor árulta el az emberiség iránt érzett legnagyobb hitét és megbecsülését, mikor *feltételezvén lelkének végtelen fejlődő képességét* kiadta a *legmegtisztelőbb* parancsot a világon: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes."

És erre a bizalomteljes, szerető szózatra nem restelli az emberiség még *2000 év után* is azt felelni: „Tévedsz! Mi csak külsőleg és technikailag tudunk haladni; mert alacsony indulat, önzés, kapzsiság, tehát *háboru* és más erkölcstelenség „mindig volt és mindig lesz"! Minek nevettessük ki tehát magunkat az isteni tökéletesség utáni törekvéssel és utopisztikus mozgal-

makhoz való csatlakozással?!" Csodálatos! Ha valaki csak egy *hajszálnyira* másképp fogja fel Krisztus Urunk monumentális alakját és titokzatos nagyságu, különböző gondolatokat provokáló egyéniségét — soha meg nem bocsátja ezt az átlag vélemény! És ha lelkünket, szivünket, *minden* érzésünket, *egész életünket* Krisztusnak és halhatatlan elveinek szenteljük is, megtagadja tőlünk a „keresztény" jelzőt! De ugyanekkor nem átalja Jézus leghatalmasabb törekvéseinek, bizalmának reménységének, *isteni optimizmusának* állandóan és következetesen ellent mondani, mintegy degradálva ezáltal *igazságot* hirdető reális alakját egy mesébe illő, valótlan álmokat látó utópistává!

Hála Istennek keresztény egyházaink *kivétel nélkül* vették fel a harcot e pessimista pogányság ellen és a békemozgalom szolgálatában álló prédikációk is minden egyházban napirenden vannak. A katholicizmusban tudvalevőleg a békeszerető pápa eszméjét *Giesswein* prelátus és *Prohászka* püspök képviselik elsősorban. A református egyházban tudtommal dr. *Szabó Aladár* és *Haypál Benő* a főzászlóvivő, kiváló előadásokat hallván magam is tőlük. Az evangélikus egyház budapesti esperes lelkésze: *Raffay Sándor* minden év békeünnepén — május 18-án — a mi unitárius esperesünkkel együtt nagyszabásu, lelkesen agitáló egyházi beszédet mond a békemozgalom szolgálatára.

Ezzel dokumentálják egyházaink legjobban, hogy akár valóságos Istennek, a Szentháromság egyik személyének, akár az *egyetlen egy* Isten megszentelt küldöttének, a szentlélek legtökéletesebb tulajdonosának tekintik a megváltót — a *valóságos, élő, erkölcsi megujhodást követelő* Krisztus lakozik bennök!

Bibliamagyarázat.

Én pedig azt mondom néktek, hogy a gonosznak ne álljatok ellent gonosszsal; *hanem a ki téged jobbfelől arcu üténd, fordítsad a másik orcádat is.* (Máté 5. 39.)

Fiatalabb korunkban, ha azzal álltak elő ismerőseink, hogy miképen magyarázzuk mi „evangéliummal tüntető" asszonyok Krisztus Urunk még ezen „naiv" mondását is, mi tagadás benne, magunk is zavarba jöttünk kissé s hol igy, hol úgy próbáltunk e nehéz kérdésre megfelelni! — Mert hiszen azt értettük, hogy megbocsátással és megadóan türjük az arcul csapásokat, azt is természetesnek találtuk, hogy kenyérrel dobjuk vissza a felénk sujtókat, de hogy minden egyes arculcsapás után még a *másik* felünket is odatartsuk az ellenségünknek és magunk provokáljuk a folytatást — ez meglehetős sokáig érthetetlen, sőt titokban egy kissé önérzetsértő volt még mi számunkra is, kik tényleg Jézus evangéliumával indultunk a munkára.

Hanem multak az évek és jöttek a nehéz törekvések és mégnehezebb megpróbáltatások után a *megfigyelések* és *elmélkedések* is. És egyszer csak azt vettük észre, hogy hiszen egész életünkben egyebet sem tettünk, mint Krisztus Urnnk tanácsára tartottuk a *másik* orcánkat is!! — Tartottuk a szükebb családi körben és tartottuk a nagyobb kiterjedésü társadalmi életben!

Elősorolok nehány mindennapi példát. Fogékony pl. a hülésre az egyik nagyon kedves hozzátartozónk s mi rettegünk a gyakori megbetegedésétől. Jön egy zord, hideg idő s kérjük, hogy vegye fel a melegebb kabátját. Nem jó kedve van s a mindig kedves és előzékeny lakótárs most az egyszer ridegen utasit bennünket visz-

sza, jelezve hogy nincs szüksége gyámkodásra. Érezzük a bár gyenge, de a mi szerető lelkünknek szokatlan, fájó arculütést és elhallgatunk. De megrázza az ablakot egy ujabb szélroham s mi — már szinte látva halványan és szenvedően a kedves arcot — kétségbeesve nézünk a vékony kabátra, mig végre félretéve minden álbüszkeséget és ugynevezett önérzetet, ujból kérésre fogjuk a dolgot, vagyis — tartjuk ütésre a másik arcunkat is! Ez a második arculcsapás is többnyire megtörténik, de esetleg a melegebb kabát is fel lesz mérgesen húzva s mi elégedetten és hálát adva Istennek vonulunk vissza szobánkba, anélkül, hogy éreznők az ütések sajgását.

Dolgozunk a közügyekben. Egyszer csak arra ébredünk, hogy nem azok a mindennapi, sablónszerű parádés és divatos női munkák vezetnek célhoz, melyek oly kapósak a szereplő hölgyek előtt, hanem azok a nehezebb, hálátlanabb és talán kényesebb beavatkozások vagy ezen beavatkozásokra irányuló őszinte és egyenes törekvések, melyek a *gyökerénél* fogják meg a dolgot!

Szivvel, lélekkel és nagy lelkesedéssel megyünk tehát e merészebb munka és törekvés felé, hogy természetesen a legelső alkalommal már egy óriási arculcsapást kapjunk a belső életre nem épen kényes de a külső dekorációra ugyan csak sokat adó társadalomtól! Mit csináljunk?! Játszuk a megsértettet, önérzeteset s húzódjunk vissza a legáldásosabb munkától? Világért sem! Nyelünk egyet és felegyenesedve az ütés után, Istennek nevében, az evangéliummal a kezünkben — tartjuk ismét a másik arcunkat!

És ha jól meggondoljuk a dolgot s vizsgáljuk magát a világtörténelmet, hát meghatottsággal kell konstatálnunk, hogy *minden nagy mozgalom, minden nagy találmány* és *szociális haladás* ennek a kigunyolt

és lekicsinyelt *második* sőt *többszörös* arculütésnek köszönheti létét! mi történt volna ha minden felfedező és ujitó az első arculcsapás után „önérzetesen" visszavonult volna?

Hol lennének ma a vallások és köztük a mi ezerszer és minden oldalról arcul csapott szabadelvü hitünk vagy bölcsészeti irányzataink? Hol tartanának ma a tudományok, és elsősorban az orvosi tudomány, ha a Semmelweiszek és Pasteurök az első inzultusnál abba hagyták volna kutatásukat és ember-mentő tervüket!!

Micsoda gyerekes kicsinyesség és törpe hiuság tehát — ilyen világitásban látva a dolgokat — az önérzetesnek tartott nyegle megsértődés e mellett a mélységes értelmü, classikus mondás mellett: én pedig azt mondom néktek, hogy a gonosznak ne álljatok ellent gonosszal, hanem a ki téged jobbfelől arcul üténd, forditsad a másik orcádat is!

Tényleg micsoda gonoszság kellene ahhoz, hogy az emberek és az egész világ akadékoskodásával vagy közönyével szemben a megváltó mozgalmak is kárörvendően büntetnének és tüntetnének visszavonulásukkal! Kapott e már mozgalom több arculcsapást a világon mint a *legkrisztusibb* törekvés: *a béke-mozgalom?! És Isten segitségével addig mindig hüségesen készen áll az arculcsapásra, mig minden gunyolás dacára, krisztusi igazságánál fogva, ki nem vivja a győzelmet!*

De hogy vissza térjünk az *egyénre*, még egy előnye van az arculcsapásra türelemmel számitó s azzal kibékülő munkásnak: az *önzetlenségre* való nevelés óriási előnye! Aki megszokta, hogy jóhiszemü figyelmeztetéseiért, törekvő munkájáért ezen a világon többnyire arculütés jut — az nem fog sehol viszontszolgálatra, viszontérzelemre vagy épen hálára számitani, sőt örül, ha az arculütés valahol csodálatosképen elmarad. Megtanulja önzetlenül szeretni az embereket

és *ott* sem követel semmi viszonzást, a hova lelke egész melegével, tiszteletével és hódolatával fordul.

Ha már ezt a magyarázatomba nem egészen illő fordulatot megtettem, nem tudom megállni, hogy egy gyermekkori nagyon kedves és féltve őrzött emlékemről ne beszéljek! Kis leány koromban áldott emlékü atyámmal a Margit szigeten nyaralva, csodálatos bámulattal töltött el az a mindennap ismétlődő eset, hogy szegény jó atyám elhaladva az utolsó napjait élő és a nevezetes tölgyek alatt ülő Arany János előtt — ki már se látott, se eszmélt — mindig következetesen levette a kalapot előtte, bár természetesen az élő halott nagy költő már sohasem viszonozta a köszöntést.

Mikor egyszer félénken megemlitettem, hogy hiszen *kárba vész* a köszönés, mert az öreg ur már nem reflectál erre, nagyon szomoru és szemrehányó szemeket vetett az én mélységes lelkületü atyám én reám. „Nem azért köszönti az ember a nagy lelkeket, hogy valami viszonzás jöjjön tőlük a számunkra" felelte az ő felejthetetlen érzelmes hangján „hanem, hogy megadjuk nekik a köteles tiszteletet s ezáltal *saját* lelkünket is emeljük! Ezt neked már meg kellett volna érezned!"

Sohasem felejtem el ezt a szelid, de komoly szemrehányást és azt a megszégyenülést a mit gyermek voltom dacára éreztem! De azóta *bele van vésve* a lelkembe az a törekvés — még ha mindörökre csak törekvés marad is — hogy *teljes önzetlenséggel* tudjunk kalapot emelni a nagy lelkek előtt! Tudjunk tisztelni és szeretni a nélkül, hogy valaha viszontérzelmekre, vagy akár csak tudomásulvételre is reflectálnánk.

Micsoda óriási előny volna ez az élet megkönnyitésére és *hatalmas előgyakorlat a halál esetek meg-*

adó elviselésére! Ha mi megedződünk abban a törekvésben, hogy a kiemelkedő nagy lelkeket teljesen önzetlenül, esetleg *örökös távolságban* tudjuk tisztelni és szeretni, még pedig ugy, hogy az ránk nézve egy bizonyos derüs felemelkedést jelentsen, akkor megvan oldva a gyászolás nehéz problémája is (természetesen a halhatatlanság magasztos hitével kapcsolatban) és egyáltalában meg van alapitva a *saját érzelemben való elegendő érték*, mely a leglehetetlenebb és elszigeteltebb külső körülmények dacára is elégséges a lélek csendes boldogságára.

Akkor nem csak a mi elsiratott kedves elköltözötteinkkel tudunk egy *önzetlen* benső viszonyban élni, hanem kitárjuk önzetlen szeretetünket a világtörténelem rég elköltözött nagy szellemei felé is és a szó teljes értelmében élvezzük a *saját* megszentelt érzelmeinket!

Öröm nekünk egy Sokrates, Plátó vagy Seneca *halálon túllátó* bölcselete és erkölcsi tanitásai iránt érzett mélységes tiszteletünk! Boldoggá tesz, hogy egy Descartes, Spinóza vagy Leibnitz Istent kereső filozófiáját méltányolni tudjuk és egy Kempis Tamás vagy a mi Channingünk Krisztust követő kereszténységét napról-napra megbámuljuk! És ezen az uton szépen lassan eljutunk a végcélhoz: az *Isten* iránt érzett önzetlen szeretethez; sőt ahoz a legfelsőbb magaslathoz is, mely folytán az Ő kezéből vett *legsulyosabb* megpróbáltatást is a *szeretet és tisztelet érzésével* tudjuk fogadni.

„Uram ne gondold, hogy csak akkor szeretlek a mikor vigasztalsz. Én akkor is hü vagyok mikor fájdalmat bocsátasz rám, mert *önzetlenül* is melletted tudok maradni!"

Ezt az Istennel való, kibékülésre vezető beszél-

getést ajánlotta számomra korszakunk egyik legnagyobb kereszténye — életem legrémesebb idején.

Mi más ez, mint a *minden körülmények között* jelentkező önzetlen *kalaplevevés*, valamint „másik orcánknak“ nem csak a „gonosz“ előtt való kötelességtudó „fordítása,“ hanem a *legfőbb Jó* iránti feltétlen hódolat, a ki még a folytonos arculcsapások dacára is *végeredményben* jó és üdvös dolgot céloz számunkra!

De a magyarázatomban bekövetkezett fordulatnál fogva szinte magától lapozódnak át az evangélium lapjai s ösztönszerüleg halljuk a kiegészitő *s a kereszténységet világosan és félremagyarázhatatlanul jelképező* szózatot: „Ha valaki akar engemet követni, *tagadja meg magát* és *minden napon* vegye fel a keresztjét és kövessen engemet!“

A szenvedés müvészete.

(Az Ujság.)

A mai szenvedő, gyászoló és Isten tudja miféle és hányféle csapást rejtegető rémséges korszakban talán nem egészen fölösleges, ha a legnehezebb művészetről: a fájdalmat fegyelmezni és átalakitani tudó, magasztos tulajdonságról is szó esik. Előrebocsátom, hogy mi asszonyok ezt a csodálatos müvészetet az evangéliumon, vagy a történelem egyes kiváló lapjain kivül máshol, — akár saját gyászunkat, akár mások szenvedését tekintjük — sajnos, még eddig csak nagy ritkán tapasztalhatjuk. De hogy ez a müvészet előbb-utóbb nélkülözhetetlenné válik e szenvedő világra nézve, azt talán mi, fájdalomra predesztinált asszonyok legjobban érezzük.

Bár a legtöbb esetben nagyon izléstelennek és elhibázottnak tartom, ha az iró — komoly és közérdekü dolgot tárgyalva — saját és csak őt érdeklő családi élményeivel, naiv tapasztalataival untatja az olvasót, mégis nem tudom ezuttal megállni, hogy életem legkeservesebb korszakából egy — bár szintén naiv, — de csodálatos határozottsággal megnyilvánuló utmutatást el ne meséljek.

Egy szerencsétlen reggel megérkezve leányommal

a berlini West-szanatórium mellett lévő penzióba, kétségbeesve és összetörve dőltem le a kerevetre, hogy óriási szenvedésem dacára, görcsös bizalommal, szinte kierőszakolt reménységgel imádkozzam a szanatóriumban helyezett nagybetegünk életben maradásáért. Ösztönszerüleg fölfelé emelve Istent kereső tekintetemet, megdöbbenve, szinte megkövesülve akadt meg szemem a szoba mennyezetén. — A csodálatos régi, oszlopos tetőzetet körüskörül egy sereg női alakot ábrázoló szobor tartotta, még pedig olyan beosztással, hogy mig az egyik alak rettenetes eltorzult arczczal, kidagadt erekkel, összezílált hajjal s mindkét roskadozó karjával tartotta a reábizott masszív oszlopot, addig a másik átszellemült, nyugodt, majdnem tulvilági bizalommal az arczán, könnyed mozdulattal s csak az egyik karjával fogta föl a terhet. Mint a villámcsapás sujtott rám egy pillanat alatt az a sorsomat megpecsételve látó, rémes, de ma már némi magasztossággal vegyült érzés, hogy *nem az a kérdés, meghallgatja-e az Isten* kétségbeesett könyörgésünket, vagy sem, hanem hogy *miképpen* viseljük el a kikerülhetetlen katasztrófákat!

S ma, két keserves év után, még mindig e probléma fölött tépelődve s hónapról-hónapra több és nagyobb katasztrófát tapasztalva, — melyek immár kezdik az egész világ asszonyait fájdalomba és gyászba boritani — merem állitani, hogy az egész örökös csapásokkal sujtott világra nézve, bár mi békepárti asszonyok merészen tagadjuk a háborus veszedelmeknek örökköntartó elkerülhetetlen voltát, az a legfontosabb kulturkérdés, *hogy a köteles reformáló és világ sorsát javító munkák mellett, miképpen viseli el az emberiség a valóban, vagy csak ezideileg elkerülhetetlen* csapásokat?! Torz alakban-e, magából kivetkőzve, átkozódva és zúgolódva, vagy az Isten akaratán való

esztétikus megnyugvással, mely békés kultura a folytonos becsületes és kitartó reform munkák mellett szinte elősegitője annak a korszaknak, a melyben az emberesinálta katasztrófáktól legalább nem kell majd tartanunk.

Nagyon és ismételten hangsulyozom azonban, hogy a gondtalan, közönyös megnyugvás, könnyelmü napirendretérés, haszontalan szórakozás szülte jókedv, vagy a minden rosszba való passziv belenyugvás sohasem nevezhető annak a magasabb müvészetnek, mely csak az utolsó esetben, és akkor is *nagy és keserves küzdelem árán, céltudatosan és tervszerüen készül!*

Mi fájdalomtól sujtott asszonyok sem „szórakozás", „időhozta feledés". vagy közönyös „nemtörődés" folytán reméljük nyugalmunkat visszanyerni (mint a hogy ismerőseink jóhiszemüleg biztatnak!), hanem szinte féltékenyen megrögzitve lelkünkben szentté avatott fájdalmunkat, emlékezésünket, átmagasztositani, átreformálni szeretnők ezzel az egész valónkat! Mi, ha e földi élethez logikusan akarunk alkalmazkodni, a halál gondolátát sem elhessegetni akarjuk magunktól, hanem szinte megbarátkozva ezen valóban elkerülhetetlen ténynyel és magasabb véleményt táplálva róla, vissza akarjuk még legsulyosabb veszteségünk tudatában is lelkünk elvesztett harmóniáját nyerni!

Mennyivel szebb és áldásosabb volna az elválás nagy momentuma, ha ugy a távozó, mint a virrasztó nem volna kénytelen a megsemmisülés és örök elválás borzalmas hite miatt még a legutolsó szent pillanatban is egymás előtt komédiát játszani! Micsoda felejthetetlenül rémes dolog az az utolsó éjszaka, mikor lopva nézünk egymásra s talán mindketten egyszerre mondogatjuk magunkban: „Uram, csak észre ne vegye, hogy ez a vég!"

S a helyett hogy sziklaszilárd meggyőződéssel

szoritanók meg egymás kezét a „viszontlátásig“, — a helyett hogy a megszokott kedves bucsuszavakkal: „vigyázz magadra . . . tarts ki közös eszméink mellett . . .“ válnánk el egymástól, e legfontosabb, legszentebb és legfelejthetetlenebb pillanatban csak egy zavart és kinos képmutatás jelentkezik mindkettőnél, hacsak a jótékony önkivületi állapot humánusabban nem végez.

Egy mélységesen és müvésziesen szenvedő barátnőm és irótársam, óriási fájdalma daczára, csodálatos átszellemült nyugodtsággal beszélte el nekem, hogy mielőtt a harcztéren elesett fia elvált volna — menetele előtt — tőle, a legnagyobb határozottsággal biztositotta őt, hogy teljesen öntudatosan, előkészitve lelkét a halhatatlanságra, minden körülmények között viszontlátásra számitva — áll a halál elé! Ime a „hősi“ halál igazi tipusa! Mert nemcsak az idegen ellen ment e derék fiu harcolni, hanem hazánk divatos materiálizmusával is megküzdötte dicsőségesen a harczot s békességet hordva a harczmezőn is magával, békességet hagyott gyászoló szülői számára is hátra!

Ime, milyen fontos, milyen rendkivül komoly dolog emelkedés, összhang és humanitás szempontjából a vallás lekicsinyelt kérdése! Még ha a vallási eszme nem is volna más naiv ábrándnál s valótlanságnál, oly nélkülözhetetlen nemesitő és lelket csillapitó irányzat, melyet szocziális szempontból sem pótolhat semmiféle realisztikus „igazság“. De hogy némi tekintetben rögtön ellentmondjak magamnak: emelő, békéltető nemesitő, és harmóniát szülő tulajdonság szükségszerüleg, egy magasabb törvényből kifolyólag, csakis az igazságban található fel!

Hiába van teremtésre és javitásra predesztinált zseniálitása az uj nemzedéknek, ha a sors csapásaival szemben — melyek hivő és bizó lélek nélkül szárnyát

szegik a legambiciózusabb törekvésnek is — semmi fegyverrel nem bir. Mert egy *megváltozhatatlan* sors miatt elégedetlen, zugolódó, lelkében lázadást hordozó, Isten akarata előtt tisztességtudóan meg nem hajoló emberiség nemcsak az ultra modern irányok utópisztikus terveit nem fogja megközeliteni soha, de még azt a lehető boldogságot sem fogja elérhetni, a mit a magát fegyelmezni tudó, hitében megnyugvó ember néha-néha — egy-egy emelkedettebb hangulatában — mégis csak érez!

Mert hiába mondják, hogy hiszen hit és remény nélkül is lehet megnyugvó lélek és ez az igazi „önzetlen" jellem és aczélosan nagy egyéniség . . . Milyen hangzatos, de mennyire meggondolatlan szavak. A léleknek nemcsak edzettnek, önzetlennek és keménynek kell lenni, hanem legeslegelső sorban *szerető* léleknek. Már pedig szeretném én azt a mélyen és melegen érző lelket ismerni a mely képes megnyugodni és felmagasztosulni még akkor is, ha legkedvesebb és legtöbbször tragikusan elpusztult halottaiban csak a felbomló testet kénytelen látni; feleberátai szenvedésére, sokszor őrült kinjaira, igazságtalan sorsára pedig soha és sehonnét sem várhat kárpótlást! Mert azokon a nyomoruságokon kivül, a melyek ellen a materialisztikus szocziálizmus küzd, még rengeteg földi javakkal nem reparálható kinszenvedés van! Igazán jó ember — pedig ez a czél — szivtelen és rideg filozófia mellett azt a lelki harmóniát el nem nyerheti, a mi egy bizalmon alapuló, czéltudatos munkához okvetlen szükséges.

Ha tehát egyik kezünkkel a szükséges reform és haladás kerekét vagyunk kötelesek — éppen a szükségtelen katasztrófák elkerülése miatt — előre tolni, egy másik hasonló erejü törekvésünkkel okvetlen a hitből eredő, önmegtagadó szenvedésre, az *elkerülhetetlen*

nagy fájdalmak nesztelen elviselésére kell fiatalságunkat nevelni mely csodálatosképen ugyanezt a célt szolgálja! Ez volna szerintem a legpraktikusabb és mégis legeszményibb neveléstan, mely a lehető boldogságot lassanként itt e földön is megteremtené.

Ennek a diszharmónikusnak látszó és mégis csodálatos összhangzatos pegdagógiának legnagyobb mestere és művésze maga *Jézus Krisztus* volt. Nevezetes imájában: „ha lehetséges, muljék el e pohár én tőlem, mindazonáltal ne ugy legyen, a mint én akarom, hanem a mint Te akarod" — benne van az ő egész életfilozófiája és a jövőnek egész logikus programmja. Ha *lehetséges*, muljék el — nem csak tőle, de az általa annyira szeretett egész emberiségtől — a keserü pohár, ez volt minden vágya és törekvése, melyet nemcsak imával és szentimentálizmussal, *hanem mint igaz reformátor szóval és tettel is egész a lerogyásig szolgált!* S mikor azt tapasztalta, hogy az általa óhajtott zavartalan, rózsás boldogságot a legnagyobb erőmegfeszitéssel sem lehet e földön elővarázsolni, megteremtette a világ leghumánusabb és legzseniálisabb tanitását: a *hegyi beszédet* s merészen belevonva programmjába az elkerülhetetlen szenvedést, anélkül hogy boldogitó szándékával egy percre is felhagyott volna, kimondotta már kétezer évvel ezelőtt a legemelkedettebb fejlődés lehetőségét, mely szerint *kellő lelki harmóniával, Istennek vigasztaló erejével kapcsolatban* „boldogok" lehetnek a „sirók" és az összes nyomorultságban sinlődők — még ha ki is kell az Isten által nyujtott „poharat" fenékig üriteni!

Szerintem nincs az a boldogitásra szánt, praktikusnak tartott modern irányzat a világon, mely ezt az örökké aktuális tanitást valaha pótolhatná. Ennek csodálatosan merész programmja *több*, mint a mai humanizmus törekvése. Ez a *mindenáron* boldogságra való

nevelés és *minden* szerencsétlenségre orvosságot nyujtó akarat.

És hogy miképpen kell emberhez méltóan, művésziesen, de mégsem pózoló nagyképüséggel szenvedni, átkozódás helyett a legnagyobb kinok között is áldást osztani, vagy — egyik nagy egyházi szónokunk fejtegetése szerint — a napnak sötétséget produkáló eltünésekor is *annak biztos és mozdulatlan jelenlétében* rendületlenül hinni, — azt ismét Jézus Krisztus mutatta be a legfenségesebb módon.

Egy nemrég hallott protestáns szónoklat kimagasló pontja az volt, mikor a szónok Jézus alakját ismertetve -- mint a tökéletesség mintaképét, mely már piramisszerüleg szinte az égig emelkedett — megjegyzi, hogy valami mégis hiányzott ezen a kimagasló alakon. Mikor azonban mint a villámcsapás sujt le az árulás, az elfogatás, az itélet és a kereszthalál — e rémséges végjelenettel, *vagyis ezen mártirságnak miként való elviselésével* véglegesen befejeződik, kiegészitődik Istennek legtökéletesebb remekmüve.

Ime a fájdalom, a szenvedés mint nagyszerü érték. És ha még ezen művésziesen tökéletes, isteni alakot is a kereszt, a nemesen és másokért elviselt kinszenvedés emelte fel a csucspontra, micsoda óriási emelő hatása lehet a megszentelt fájdalomnak velünk gyarló tanitványaival szemben, (mert felekezetkülönbség nélkül minden jóra törekvő, nemesedni akaró ember akaratlanul is az Ő tanitványa), kiknek mindennapi sablónos és rögös utai hegyre és hegyi beszéd magaslatához rendes körülmények között, sajnos, nem igen vezetnek.

Igaz hogy magános, szenvedésünket befogadó szobáink — melyek legkeservesebb virrasztásainknak, nehéz harczunknak egyedüli tanui — még nem azoknak a csendesen peregő, fegyelmezett könyeknek az otthona,

a melyek már értékszámba mennek és azt az átszellemült, megfinomult „öröm"-et szülik, a melyhez szerencse, jólét, egészség vagy földi elégedettség már nem szükségeltetik. Még messze áll tőlünk az a fájdalomszülte, melankólikus „boldogság", mely a lelkünkből feltörő harmónikus akkordok folytán még a végső összeroskadás előtt is — mint a vonagló hattyudal — megszólal.

Még mi vivódunk, hánykolódunk, sőt néha örjöngünk is! De szemünk már bámulattal és rajongással szegeződik a keresztfa szenvedő művészére. Még zilált hajjal és eltorzult arczczal tartjuk a nyakunkba szakadt terhet, — mintha tényleg az egész világ mennyezete ránk zuhant volna — de már a távolból árnyékát veti fájdalmunkra az a másik szelidebb kulturalak, mely ha Nióbe módjára megelevenedik a magyar asszonyban, — mint a jövendő magyar ifjuság nevelőjében — ugy szegény sokat szenvedett és ki tudja még mennyit szenvedő hazánk legalább nem az istentagadó, vigaszt nem nyujtó materiálizmus karjaiba zuhan, hanem a jézusi szociálizmusnak bánatban is boldogitó tanaival harczolja ki a maga igazát.

Csakhogy e fájdalmakon átcsillámló, átszellemült boldogsághoz, mely a legmerészebb reformokkal dolgozó nemzeteknek is pótolhatatlan nagy kincsét képezi, egy csodálatos előfeltétel szükséges. Még pedig a megforditott eset! Az eljövendő és kikerülhetetlen katasztrófáknak már az ezeket megelőző, valóban zavartalan boldog napokra vetett sejtelmes árnyéka, mely a leggondtalanabb és örömteljesebb szórakozásokra is valamiképpen ráveti a maga fékező, nemesitő, melankólikus vonását. Prohászka Ottokár, korunk egyik legmüvésziesebb filozófusa a halál gondolatának magunkban hordását tárgyalva gyönyörüen mondja: „Mily csodálatos lény is az ember; ő az egyedüli az Isten

nagy világában, a ki a halál tudatával jár s elbirja azt, bizonyára azért, mert erősebb nála! . . . Mindenütt az enyészet árnyát látja; ha énekel, ugy énekel, mint a ki tudja, hogy csend nyeli el utolsó akkordját. A madár ezt nem tudja, azért nem is lehet annyi érzés az énekében . . ."

Ime a boldogságon átszürődő — azt megszentelő — búsabb, de *mélyebb* vonás, mely aztán kellő hittel, a tragédiák tényleges bekövetkeztével esztétikus megnyugvássá, evangéliumi „boldogság"-gá alakul.

A temető filozófiája

(Íróasztalom fiókjából.)

I.

Sokan bolyongunk most a temetők árnyékos, virágos, csendes utain és talán sohasem volt még az emberiségnek *ekkora* alkalma tanulmányozni és ellesni ezen rejtelmes helyek titokzatos bölcseletét, mint éppen most, a halálnak legbővebb aratásakor! Különösen mi gyászoló asszonyok vagyunk szinte varázslatos erővel a temetőhöz kötve.

Bármennyire meglegyünk erősödve hitben és reménységben, a mindennapi élet temérdek gondja, boszusága, betegsége és örökös robot munkája minduntalan kizökkent bennünket abból az extázisból, melyet hitünk és rajongó fantáziánk teremt meg számunkra s szinte lélekölően törődünk bele a legtragikusabb gyászesetbe, fájdalomtól megszentelt érzelmeinket gépiesen rendelve alá a környezet mindennapi érdekeinek és szokásainak!

Rendelkezünk, dolgozunk, eszünk, iszunk, beszélünk, sőt néha még meg is mosolyogjuk egy egy nap komikumát; de mintegy öntudatlan és buta álomban, melyből minduntalan fel fel rezzenünk ugyan a keser-

ves ébrenlétre — a mérhetetlenül és mozdulatlanul ránk súlyosodó kinszenvedésre — hogy azután minél kábultabban zuhanjunk ismét vissza a gépies életbe.

Legyőzhetetlen vágyunk támad ilyenkor a *temető* után! Csak ki ebből a megvetendő, önérzetünket sértő, álomszerü közönyből, mely utóbb még érzés nélküli bábokká változtat át bennünket! Ez hát az a köteles és kecsegtető „feledés", a „jótékony idő" hozta butulás, mely képessé teszi a legmegrázóbb tragédiát is momentán *nem létezővé* tenni s a legszentebb fájdalmat a *megszokás* undoritó tulajdonságává degradálni?!

Nem! Az átlag emberek ezen „bölcseség"-ének meg nem adjuk magunkat! Ez ellen küzdünk az utolsó lehelletig! Ez nem élet, csak szégyenletes, nagy érzések nélküli vegetálás! Nekünk egy *pozitiv* érzelem kell! Ha nem lehet ez az öröm és boldogság érzete, hát legyen égbe kiáltó fájdalom és gyötrődés, de mindenesetre hatalmas, lelket gyúró és formáló érzelem!

S hiába kiabál utánunk a szakácsné, hogy már drága pénzért sem lehet semmit a csarnokban beszerezni, hiába szörnyüködnek családtagjaink, hogy az Istenért már megint a temetőbe megyünk, mikor olyan „szépen" kezdünk „megnyugodni" a történtekbe, mi megyünk és megyünk egy ellenállhatatlan vágytól ösztönözve — mig csak a jól ismert, fájdalmasan kedves, lombos utakon nem találjuk magunkat!

Mélységes csend, mintegy tiszteletteljes *megértés* fogad itt bennünket! Ez kell nekünk! Végre egy baráti jóindulat a mely nem „szórakoztatni" és a gondolatokat „másfelé" terelni akarja!

Akár merre fordulunk, halál és halál tárul a szemünk elé! Mintegy rabságban sinlődő madár a kalitkából, ugy tör ki a mi mindennapi élettől megnyomorított, illemszabályok által megtévesztett, elaltatott szegény lelkünk egy röppenéssel a saját szabad világába!

Nem kell komédiázni, nem kell az ismerősök előtt illedelemből, actuális, kellemes dolgokról beszélni!

Patakzik a könny szemeinkből s ezen keresztül köszöntjük egymást gyászfátyolos társnőinkkel!

Csupa ismerős, sokszor látott alak! Az egyik előkelő kriptához jár nap nap után és letérdel a művészieen faragott kereszt előtt; a másik csak egy kis jelentéktelen sirra hordja a virágokat és lehajtott fejjel áll meg a puritán oszlop előtt. Mindegy! Itt mind egyformák vagyunk. Összeköt bennünket a mindnyájunkat egyformán marcangoló fájdalom és ennek alap-forrása: a szeretet.

S bár sohasem beszéltünk még egymással, köszönésünk is csak egy egy könnyes tekintetből áll — én érzem, hogy a lelkeink titokban ölelkeznek s kitárják egymás előtt mérhetetlen szenvedésüket!

Micsoda szent és mélységes barátság ez a néma *együtt-érzés*, ahoz a mindennapi, chablonszerü barátsághoz képest a mely „felejtetni“ és „szórakoztatni“ van hivatva bennünket!

S megtelepedve nehány órára a temető falai között, a mindennapi élet által szenvedő lelkek mohóságával szivjuk magunkba a temető lelket rázó, melancholikus filozófiáját! A kitörő fájdalom dacára valami kéjes megnyugvást érezünk s egyszerre feltárul lelkünk előtt a régmult idők antik bölcselete: a stoikusok imponáló halálfilozófiája mintegy szerteszét áradva, a halottak ezen csendes, mulandóságot hirdető birodalmában!

Az egész temetőben visszhangozni halljuk a csodálatos szózatot: csak gyászoljunk és sirjunk bátran, mert mint a „keserü mandula ize“, olyan kivánatos a nagy fájdalom megnyilatkozása a gyászoló lélek számára! Akár van, akár nincs halhatatlanságban való

reménységünk, fő a lelket emelő, nagyszabásu érzelem és a veszteségben való stoikus belenyugvás.

Hatalmas érvelés! Szinte megremegünk belé! Behunnyjuk szemeinket és végig vonulnak képzeletünkben a szigoru erkölcs hősök, kik mintegy *saját akaratból*, kéjes élvezettel adják át magukat a reménytelen, csendes szenvedésnek.

Tehát ez a shakespeari hangulat, ez a nagypénteki, felemelően viselt vigasztalhatatlanság, ez az *enyészetet hirdető halálos csend* sötét poézise — ez kell a gyászoló léleknek, ha nem akar a közönséges lelkek módjára a mindennapiság posványába merülni!!

S mialatt neki adjuk magunkat ezen „keserü izü" filozófiának, görcsösen ragaszkodva ahoz a gondolathoz, hogy *megtaláltuk, ellestük* benyomásokra fogékony megtört lelkünkkel a temető filozófiáját — megakad szemünk egy csodálatos tüneményen! A régi, pusztán kőből épült sirboltnak minden termékeny földet nélkülöző repedéséből egy kis zöld ág emelkedik a magasba, friss, üde, apró leveleket nyujtva az ég felé! Mialatt tágra nyilt szemekkel bámulunk e jelentéktelen de mostani hangulatunkba bele nem illő furcsa tünetre, észre vesszük, hogy a látszólag siri csendességü helyen egy nagy kiterjedésü hangya család sürög forog. Eltünnek a repedések között, azután ismét felszinre jönnek, hogy közülök mindegyik a reá rótt kötelességet teljesitse.

Olyan különösen érezzük magunkat! Ime *élet* a holtak birodalmában és milyen bizalomteljesen robotolnak ezek a kis állatok még ebben a szomoru, temetői keretben is! — Minden mozdulatukat feszült figyelemmel követjük s megremegünk minden egyes, a kripta mélyéből jövő felbukkanásukra! Vajjon nem hoznak-e valami izenetet számunkra . . . . . ?

S mialatt lélekzetünket elfojtva figyelünk, nagyon discréte, e szomoru helyhez alkalmazkodó madár

csicsergés hallatszik a magasból, hogy a másik percben már kriptánk legtetejére ereszkedjék két gyönyörü kis csizmadár, érthetetlen nyelvükön beszélve hozzánk valamit.

Kezdünk kimelegedni! Itt csakugyan — *alulról, felülről* — valami izenet készül számunkra! Csodálatos! A csend, a *halálos* csend, kezd *élő* hangokat produkálni . . . . . .

Körülnézünk magunk körül és a napsugarak fényes ragyogásánál vakitóan tünnek szemünkbe a sirköveken pompázó s eddig figyelembe sem vett, arany betüs, csupa *egyet* mondó, *merész* igéreteket hangoztató felkiáltások!

„Viszontlátásig" „Soha szét nem válunk" „Az örök élet reményében" „feltámadunk" és az Isten tudja hány féle hasonló sóhaj zug most már a fülünkbe, mialatt egy enyhe szellő jószivüsége folytán, fü, fa, virág felénk kezd integetni, mintegy figyelmeztetve bennünket *élő*, minden tavasszal *feltámadó* voltukra! Kábultan támolygunk erre arra, mint a részegek; nem tudjuk, hogy mi van velünk. Hiába idézzük emlékezetünkbe a stoikus bölcseket; hiába akarunk ismét belemélyedni a halálos csendbe és fájdalomba . . . valami *mást* észlelünk magunk körül . . . valami *mást* várunk izgatottan!

És felcsigázott képzeletünk hatalma alatt mindig jobban és jobban halljuk magunk körül az élet követelődző moraját s szinte érezni véljük az elavult bölcselet vajúdását, amint *uj* gondolatoknak, *uj* igazságnak készül életet adni . . . . .! A moraj, az élet titokzatos zenéje szivünk izgatott dobogásával egyre gyorsul, egyre erősbül . . . már alig birjuk befogadni a temérdek helyről jövő ritmikus rezgést . . . míg végre *egyetlen* hatalmas szimfoniává tömörül, hogy ugyanabban a pilla-

natban valóságos forradalmi indulók harsogjanak fel a kripták mélyéből és őrületes fantáziáju agyunk előtt mint egy varázsütésre — káprázatos fényességben — tárulja nak fel a sirhantok és lelkünk mélyén meg.rendül ve halljuk ujból az elfelejtett szózatot — ezt az örökké és *mindenegyes sirhantnál* előbb utóbb megcsendülő hiradást: „mit keresitek a holtak között az *élőt* — nincsen itt, mert feltámadott!!"

Oly rohamosan jött és oly nagy e végbenyomás, hogy képtelenek vagyunk a további támolygásra és lerogyunk egy közeli padra! — Sokáig ülünk és próbálunk lehiggadni. Mérlegeljük a történteket és lassanként — a mint csillapulunk — mindig távolabb és távolabb halljuk a morajt, mig csak be nem áll a teljes csendesség. Megrémülünk; szemeinket nem merjük kinyitni. *Vége* volna az egésznek?! Csak egy vértódulás szülte agyrém lett volna ez a gyönyörüséges tünemény?! A temetőnek nem *ez* volna a legvégső, leszürődött filozófiája?!

Végre nagy félénken kinyitjuk a szemeinket, rettegve, hogy ismét csak a halál országát pillantjuk meg!

Nem! Hála Istennek a nagy lehiggadás és a képzeletünkben támadt zenei morajnak lassu elhalása dacára a sirok nyitva maradtak .... az aranyos felirások ragyognak ..... fü, fa, virág mintha szemlátomást nőne, virulna és határozottan látjuk lelki szemeinkkel, a mint egy óriási *egygyé* tömörült vágy: a temető imponáló követelése — mint a földi ösztönök legmonumentálisabb példánya — kielégittetésért kiáltva emelkedik az egek urához!

Eszünkbe jut a teozófusok csodálatos, de gyönyörüen fantasztikus gondolata, a mint vetitett képekkel mutatják be a magasba szálló, *egy* tömeggé kon-

centrálódott *orgona zugást* a székesegyházak kupoláiból kiemelkedve . . . . .

Ez a temetőkből felszálló, néma, de nekünk *sokat mondó* kiáltás is orgona és harangzugás a momentán pessimizmusba sülyedt szerencsétlen lélek számára!

Templomi áhitat -- mely lelkünk *halálos* csendjét törvényszerüen váltja fel!

De nem csak ez; hanem a ridegebb stoikus bölcseleten mindenkor és előbb utóbb mindenhol diadalmaskodó *krisztusi* filozófia, mely már a *római* stoikusok egy részét is ösztönszerüen, — egy magasabb helyről jövő pressió folytán — uralta!

Ennél a pontnál már ismét megremegünk! Hiszen immár nem csak a saját gyászunk, saját fájdalmunk megvigasztalásáról, lecsillapitásáról van szó, hanem ismét — mint mindig — az egyetemes egészről!

Hiszen ez a temető ma nem csak a mi kétségbeesésünkben is fölfelé törő, halhatatlanságért sóvárgó lelkünknek szolgáltatott elégtételt, hanem egyuttal annak az *örök eszmének*, mely ég és föld elmultával is változatlanul igaz marad.

Lehetséges-e, hogy még *itt* is, e nehány keserves, de felemelő óra alatt — a *világtörténelem* egy örökké meg-meg ujuló darabja játszódott le meggyötört lelkünk előtt — vagy talán annak legbelsejében!

És hálás szeretettel nézve füre, fára, virágra, fejfára, valóságos husvéti harangzugás között támolygunk ki a temető kapuján, hogy a mindennapi élet megalázóan tompitó és felejtető hatásával merészen szembe szállva — az *örök emlékezés és reménység* felemelő érzésének adjuk át magunkat.

II.

A kerepesi temetőben való vándorlásaimban hálából és viszontszolgálatul az itteni csendes megpihenésért és a temérdek vigasztaló benyomásért, gyomlálgatom az utba eső elhagyatott, régelfelejtett sirokat.

E mindennapi bolyongás és gyomlálgatás közepette nem kerüli ki a figyelmemet egy meglehetős kopottas ruhában öltözött lesoványodott, törődött öreg ember, ki minden vasárnap ott bukdácsol körülöttem a sirok között. — Figyelemmel kisérve gyanus bujkálásait arra a tapasztalatra jövők, hogy a legszebben diszitett sirokról megdézsmálja a virágokat s a lopott rózsákat, pelargóniumokat s egyéb nyiló virágokat nagy kopott gallérja alá rejtve nehéz fáradt lépésekkel mindig egy irányba — a régi sirok felé baktat.

Végre egyik verőfényes vasárnap észrevétlenül utána megyek egy elhagyatott elvadult részbe s látom, hogy egy teljesen csupasz, gazzal benőtt sirdombra rakosgatja a lopott virágokat. — Ugy teszek mintha nem látnám. A torkomat fojtogatja valami . . . . . ez a szegény ember a felesége vagy a gyermeke sirjára lopja a virágokat!

Nagyot gondolok; s midőn már eltünt az öreg a szemem elől, visszasietek kriptánkhoz s leemelve onnét egy szépen nyiló és temérdek bimbóval ellátott pelargóniumot — tudva, hogy az ott nyugvóknak csak kedves dolgot mivelek — oda cipelem az immár virággal ékesitett elhagyatott sirra.

Egy héttel később már a bemenetelnél találkozom az öreggel. Messziről követem, hogy lássam a *hatást* a mit az én — most már legszebb virágjában levő — muskátlim fog nála előidézni!

Csakugyan megint talál módot, hogy nehány virágot „észrevétlenül“ letépjen, de csodálatosképen a régi

sirokhoz érve *nem a multheti sir felé tart, sőt rá se néz az én ott pompázó cserepemre,* hanem egy másik részben levő csupasz kis halomra helyezi reszkető kézzel a virágokat, mialatt bizalmatlanul, szinte mérgesen néz rám, alighanem eszébe jutva, hogy ezelőtt egy héttel is közelében voltam.

Még várok egy hétig! Midőn azonban határozottan meggyőződöm arról, hogy ismét egy harmadik elhagyatott sirra lopja a virágokat, elhatározom, hogy megszólítom!

„Mondja barátom" kezdem kissé bizonytalan hangon „miért szedi le maga az egyik sirról a virágokat, hogy egy másikra rá rakja? — Nem mint ellenség szólok" teszem hirtelen hozzá, mikor észreveszem a megrémült és egyuttal dühös kifejezést az arcán. „Hiszen, a mint látja, én is a gaztól tisztogatom ezeket a szegény sirokat, de hátha segithetnék magán valami oly módon, hogy ne kelljen ezt a szép cselekedetét más siroknak a megrongálásával végezni!"

Ez elég szépen volt mondva — gondolom magamban s talán bizalmat gerjesztek vele!

Csalódom! Iszonyu dühbe jön! „Talán bizony sajnálja azokat a cifra sirokat" kiabálja rám mérgesen „a helyett, hogy eszébe jutna, hogy még a halál után is fenn áll ez az égbekiáltó igazságtalanság! Nem elég hogy még itt élünk ezen a nyomorult földön, rongyokban jár és éhezik a magam fajta „proletár" ember, hanem még a halál után is itt a cifra sirok, agyon rakott kripták mellett szégyenkeznek ezek az elhagyatott, gazzal benőtt, szegény embereket takaró sirdombok, a melyekre nem jut még egy rongyos koszorura való sem! Nekem nincsen senkim és semmim csak egy nyomoruságos kenyérkeresetem a mitől majd felkopik az állam" folytatja kissé megszelidült hangon. „Én itt ebben az életben nem segithetek senkin. *De van sza-*

bad vasárnapom, hát igy próbálgatom legalább a halottakon elkövetett igazságtalanságot reparálgatni!"

Mi tagadás benne, bizony megint csak fojtogatja valami az én siráshoz szokott, szegény torkomat! Tehát „reperálgatni" akarja még ez a toprongyos nyomorult ember is a világ tévedéseit; és igazságot akar mindenáron szolgáltatni a már elporladt szegény „proletár" testvéreinek! Tehát „elvtárs"-sal van dolgom — ez világos.

„Tudja mit, édes jó munkatársam" szólok immár sokkal határozottabban és kevésbé remegő hangon „tegye meg az én kedvemért — a kit a sors szintén meglehetősen meglátogatott és éppen ezért fogékony vagyok minden segíteni akaró gondolat számára — ne szedje le maga a kész sirokról a virágokat ami eltekintve attól hogy egyszer nagy kellemetlenségnek teszi ki magát a filozofáláshoz nem értő őr előtt, — nem is méltó a maga szociális érzéséhez; hanem fogadja el tőlem azt az ajánlatot, hogy én minden vasárnap annyi virágot, amennyit maga ilyen alkalomkor összeszokott „szedni", oda helyezek a maga számára az én kriptám szélére, maga pedig viszonzásul segit nekem ezeket az elhagyatott sirokat kigyomlálni, mert egyedül már ugyis alig birom reumától megdagadt kezemmel."

Csodálatos *vegyes* érzelem tükröződik rám szeméből! A konok bizalmatlanság és gúny vegyüléke egy kissé megszelidült és gondolkodó kifejezéssel párosulva. Látszik, hogy azon töri a fejét, hogy „be akarom-e csapni" és ezzel is csak „alamizsnát" osztogatni, vagy csakugyan méltó vagyok a meghallgattatásra!

De ugylátszik elég őszinte és jóakaratu az arcom, mert végre mormogva beleegyezik ajánlatomba s mindjárt tüntetően elkezdi a gyomlálást, hogy ő

kezdje meg az adakozást a mit én őszinte hálával mindjárt meg is köszönök.

A következő vasárnap már elfogulatlanul hordja az én olcsó, de nagy mennyiségü tartós virágaimat a sirokra, szorgalmasan tisztogatva velem együtt a gazzal benőtteket. Szörnyen megnyerte tetszését az a figyelmeztetésem, hogy ezek az olcsó, tehát szegény emberek számára viritó, de nagyon tetszetős virágok: a marguerite-ok, buzavirágok, pelargoniumok stb. mennyivel maradandóbbak és *tovább* diszitik a szegények ablakait, vagy sirhantjait mint a drága és gazdag embernek való rózsák vagy egyéb finomabb virágok az „urak" birodalmát! Ime a *szociális* érzék a növényzetben megnyilvánulva!

Azután megmutatom neki gyomlálás közben azt a temérdek *magától nőtt*, szebbnél szebb kis vadvirágot, melyet meg kell kiménlnünk a tisztogatás alatt s bebizonyitom példák által, hogy ez egyformán kibujik a szegény és a gazdag emberek sirhantjain — mint a hogy a napsugár vagy a hópehely egyformán rávetődik a kunyhók és paloták tetejére.

„Lássa barátom" mondom neki meghatottan „nem panaszkodhatunk a Teremtőre! Hiszen a természetben mindenütt megvan a szociálizmus nemes eszméje."

Látom a mint nehány perc mulva zavartan, de szeretettel simit végig kezével egy sereg kis vadvirágon, mialatt fogai között a „lefőzött" emberiségről mormog valamit . . . . . .

Ettől a naptól fogva mint egy hüséges árnyék követ engem vasárnaponként s bizalommal elpanaszolja felesége, leánya régen történt, nyomorban való elpusztulását és egyetlen támaszának, már közép korban való fiának most „az urak csinálta háboru-"ban kapott hosszadalmas betegségben való lassu elhalását. Egy nehéz, nyomoruságban és terhes betegségekben töltött,

örökös sorscsapás által sujtott hosszu életnek a megható leirását adja, de a felajánlott segitséget vagy protectiót állandóan és kategorikusan vissza utasitja!

„Nekem most már semmire sincs szükségem, ha végig kellett szegény családom nyomoruságát néznem! És ha a magam keresetéből nem jut becsületes ruha, én fel nem veszem a mástól kapottat még ha a nagyságos asszony adja is!"

Próbálom kissé megszelíditeni s társadalmunk mulasztásaira a mentségeket is elősorolni, de rögtön abba hagyom, mert engesztelhetetlen kifejezést nyer arca s vége egész napi jóakaratának!

Megható azonban, hogy ha nagy ritkán egy-egy „kapitalista" ismerősöm dúsan diszitett sirhantjából tépem ki a nem oda való gazokat, dörmögve tol el a forró napsugár elől az árnyékba, és bár mérgesen és örökösen mormogva, de hűségesen rángatja ki sorra a gyomot az ellenséges sirhantból is, láthatólag vigyázva a virágok épségben maradására!

Ilyen közös munkásságban éldegélünk hétről hétre és hónapról, hónapra, mig végre elérkezik az idő, hogy *ebben* a temetőben való vándorlásaim véget érjenek. Sirboltunk legkedvesebb és legujabb lakóját régi kivánsága szerint ki készülünk vinni a mi kis falunkba, hol számára egy uj otthon, egy „közös" otthon készült.

Megkezdődik tehát bucsuvándorlásom. Bucsuzom az annyit igénybe vett kis kápolnától; a benne függő s annyiszor megbámult, mosolygó martyroktól. Bucsuzom a sírok között lézengő, gyászoló barátnőimtől. A kedvenc sirkövektől, jellegzetes, hozzám is beszélő siriratoktól, szóval bucsuzom fütől, fától — életem egy nehéz, de hála istennek még sem diszharmonikus darabjától.

Végre kriptánk felé közeledem s már messziről

látom öreg „elvtárs-"amat a mint hüségesen vár a lépcső alján és véghetetlenül kopott öltözete és lerogyó martyr alakja sohasem tünt fel annyira kirivóan mint most a ragyogó, szinte zivatart jelzően perzselő napfényben s kriptánk temérdek nyiló, pazar virágai közepette!

Elszorult a szivem! Soha még a magam osztályából való távolibb ismerőseimtől nem váltam meg ilyen nehezen mint ettől az emberroncstól, kibe annyi nemes ösztön, annyi szociális érzék és szeretet vált meddővé, sőt torzult el itt ott a sors, s főképen az emberek csinálta sors mostohasága folytán!

Oda érkezve átteszem karjaiba — két kis csomó kivételével — a tizszeres mennyiségü virágot s elfogódott hangon mondom el, hogy ez az utolsó együttlétünk, mert jövő vasárnapig már „mi ketten" ami kis falunkban leszünk; de legyen egész nyugodt, mert én ott is — ő rá emlékezve — felkeresem a „legproletárabb" emberek legelhagyottabb sirjait és kertünkből sokkal szebb és több virágot helyezek majd reájuk, mint itt e drága viszonyok között tengődő városban!

Szinte értelmetlenül bámulnak reám a különben nagyon intelligens és nagyon eszes öreg szemek, mintha nem tudnák egyszerre felfogni a mondottakat, s azután lehorgasztott fejjel, szó nélkül, a rendesnél még vontatottabban fordul meg az öreg, hogy a nagy csomó virágot szét ossza a sirokon.

Nagyon sokáig nem jön vissza!

Már az egész parcellát is berakhatta volna virággal, midőn egyszer csak megjelenik csoszogó lépteivel a sürüségből és fejét lehorgasztva közeledik, gyanusan kivörösödött szemekkel.

Mélyen meg vagyok hatva. Ez a nyomorult ember talán életében először hallott magam fajta embertől résztvevő, érdeklődő jó szót!

Talán én voltam az egyedüli, aki türelemmel kihallgattam s az iránt unk érzett gyülöletet szeretettel viszonoztam. Mily nehezére eshetik neki még ettől a kis előnytől is elesni!

„Tudja mit", mondom neki elérzékenyedett, de meglehetősen bizonytalan és félős hangon „utolsó együttdolgozásunk emlékére, vigyük most utoljára ezt a nálam maradt két kis csokrot ahoz az arkádok alatt álló *fekete márvány szoborhoz* . . . tudja a melyikről már egyszer meséltem magának . . . a melynek eredeti fehér márvány mása ott áll Berlinben a protestánsok „Kaiser Wilhelm" templomában . . . egyik keze a szivén, a másikat nekünk nyujtja . . . hiszen maga tudja hogy életem legrettenetesebb korszakában *ez* tartotta bennem a lelket . . . s mikor megérkeztünk ide . . . egész a *temetőig* . . . ismét ez a szobor fogadott engemet . . . csakhogy talpig feketében . . ."

Alig tudom befejezni szaggatottan elmondott propozicióimat! Mint egy villám ütésre ugy nyujtózkodik ki roskadozó alakja és szinte vérben forgó szemeket meresztve kiáltja: Mit gondol a nagyságos asszony? ! *Miért* menjünk mi ehez a szoborhoz? és *miért* vigyünk mi virágot számára? *Azért* mert örök időkre elvesztettük a nyugalmunkat és se éjjelünk, se nappalunk? *Azért* mert én gyermekségemtől kezdve rongyokba járok és saját hibámon kivül egy életen keresztül éheztem és nélkülöztem családommal együtt? *Azért* mert szemem előtt pusztult el feleségem, leányom, fiam és életem nagy részét én is a kórházban töltöttem?! Vagy *azt* köszönjük meg, hogy a nagyságos asszony is egész életében betegségben nyomorgott és ott virrasztott az apja anyja és férje halálos ágyánál! Hogy a mint saját maga mondja, tehetetlenül és pokoli kinokat kiállva kellett, *legféltettebb* hozzátartozójának is fokról-fokra való lassu elpusztulását — mint a minden

értéket magával vivő hajó következetes süllyedését végig nézni!! Hát segitett ezen a nagy szerencsétlenségen *ő*, a kit a berlini, meg az itteni szobor ábrázol?! Tartozunk mi valami köszönettel az *ilyen* megváltásért?! . . . Itt bóklászunk a temetőben hajótörötten és a helyett, hogy a többi ember módjára élveznénk az életet, hát a sirhantokat gyomlálgatjuk, meg az igazságtalanságot foltozgatjuk. . .

Nem hagytam kibeszélni. Vége volt félelmemnek, megfogtam eget fenyegető jobbkezét és határozott mozdulattal lefeszitettem.

„Hogy mer így beszélni?" vágtam izgatottságtól remegő hangon szavába.

„Hiszen most, legnagyobb dühében mondta ki akaratlanul, hogy *mit* köszönhetünk mi ketten Neki és Annak a kitől ő is nyerte ezt az örökséget! *Azt*, hogy bár tényleg mindent elveszitettünk és a szó szoros értelmében nincs hova hajtani fejünket, mert magának a vánkos, nekem meg a nyugalom hiányzik a fejem alól; hogy bár igenis földön futók vagyunk és keressük a soha meg nem talált, vagy a mi még rosszabb az *elveszitett* otthonunkat; se éjjelünk, se nappalunk s csak akkor nyugszunk meg, ha a temetőben bolyonghatunk . . . *de itt is gyomláljuk a gazt* és hordjuk felebarátaink számára az engesztelő virágokat: még a *holtakra* még a *más világra* is átvive a felebaráti szeretetet . . . *mit akar még többet*?!! . . . ez a *megváltás!*

Megváltás az *egyes*, nyomoruságban sinlődő, hajótörött ember számára mint *emelő* és *fenntartó* erő . . . és megváltás — ha az egész emberiség magáévá teszi azt — a *nagy mindenség* számára, mint a kellő reformot teremtő isteni munka.

Ne fitymálják barátom *éppen maguk* a krisztusi eszméket, csak azért, mert az emberiség nem *úgy* tette

azokat magáévá, — a hogy célhoz vezető lett volna! És ne higyjék, hogy a XX. század szociális érzékü kereszténysége olyan naiv és azt hiszi, hogy a világ megváltása egy csapással és egyszersmindenkorra már megtörtént — de azért úgy külsőleg, mint a lelkek *belső* világában még 2000 év után is ennyi fertő és ennyi szégyenletes tudatlanság és tisztátalanság maradt hátra!

Korszakunk egyik legnagyobb kereszténytől hallottam nem régen, hogy a világ csak *gyökerében* van megváltva s az emberiségnek kell azt végleg kidolgozni és a megváltó eszméket gyakorlatba vinni . . .

De ezt a *gyökérben* való megváltást annak a legnagyobb *és legeszményiesebb*, isteni magaslaton álló szociálistának köszönhetjük a kinek márvány lábaihoz viszem én ezt a kis virágot . . .

De még ennél is többet mondok! folytatom erősebb hangon, észrevéve, hogy az öreg ember dühe lelohadt és feszült figyelemmel hallgat rám. „Ha magában az Isten akaratán alapuló, szent természetben nem volna *törvényszerüen* bent az elpusztithatatlanság, a halhatatlanság tulajdonsága, úgy ez a Tőle örökölt és *örök időkre* gyökeret vert érzés: a *mások* iránti szeretetnek *halálunkat is túlélő* érzete biztositja számunkra — érzelem és magasabb élet elválaszthatatlanok lévén egymástól — az *örök* létezést! Én tehát *kétszeres* köszönetet megyek neki mondani!! Magát természetesen nem erőltetem tovább, hanem itt van az egyik kis csokor, tegye rá ezt is egy „proletár" elvtársának a sirjára. *De ha lehet olyanéra*, ki ismerte a saját eszméjének *igazi* értékét és *forrását* is!!"

Halott halaványan és iszonyu zavartan áll öreg elvtársam előttem s bucsura nyujtott kezemet erővel meg akarja csókolni; de ismerve egyenlőséget hirdető elveit, világért sem engedem, hanem erősen és melegen

rázom meg dologtól kérges és az étlenségtől lesoványodott kezét örök bucsuzásul.

--- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- ---

Már jó ideje állok az én márvány Jézusom lábánál, hüségesen beszámolva másfél év minden keserves mozzanatáról és kérve a további támogatást az előttem álló szomoru utazás kibirására, midőn ... jól hallok-e?... sajátságosan csoszogó, jól ismert léptek. . . meg-megszakitott kaffogások keltik fel figyelmemet! . . Meg meg szünnek . . . . . ismét feltámadnak . . . de következetesen, bár lassan közelednek.

Mozdulatlanul állok . . . még lélegzetem is visszatartom, hogy valamivel meg ne akasszam a bizonytalan öreg léptek közeledését. A csoszogás vontatottan, habozó megszakitásokkal mindig közelebb és közelebb hallatszik, mig végre közvetlen közelemben megszünik és egy erősen reszkető öreg kéz, bizonytalan mozdulattal csusztatja a jól ismert kis marguerite csokrot Krisztus lábaihoz . . .

„Nem találtam kedvemre való sirhantot“ makogja egy jól ismert tompa hang a fülembe „azután meg nincs idő a keresésre . . . itt a fejünk fölött a vihar . . . . Lát csak nem viszem haza ezt a virágot . . .“

Az első esőcsepp az arcomba vágódik és én ösztönszerüen emelem fel tekintetemet a gyönyörü márvány arcra. Vajjon nem ezekből a fájdalmasan komoly, jézusi szemekből hullott rám véletlenül egy mindent megértő, mindent megbocsátó könny csepp . . .?

A „berlini“ Jézus.

Egy rettenetes kétségbeesett délután rövid időre szabadulva a berlini West-Sanatórium rémes épületéből, megfogtam velem szenvedő leányom kezét, hogy rohamos gyorsasággal keressünk egy, legalább néhány percre enyhitést nyujtó templomot, hol imát küldhetek az Istenhez, súlyos betegem meggyógyulásáért.

Katholikusat, melynek mindig nyitva áll a kapuja és ötpercre is leborulhatok valamelyik sötét fülkéjében, mert rövid az időm!

S egy csodálatos, kétségbeeséstől származó erő által vezettetve, biztos irányban neki vágtam egy ismeretlen utcának, hogy a már teljesen kimerült,beteges idegzetü emberek ösztönszerü érzetével, egyenesen egy óriási templom nyitott ajtajához érjek. Fellélegeztem mikor beléptünk s a kisirt, égő szemeimnek jól eső fél homályban az evangéliumi jeleneteket ábrázoló festményeknek és szobroknak művészi összeállitását pillantottam meg.

Az első fülkében már majd térdemre rogytam az izgatottságtól, de csodálatos-képen mintha az a misztikus vezető erő még mindig nem eresztett volna szabadon, sőt valami ellenállhatatlan vonzást éreztem a templom hajójából felém áramlani. Szinte extázisban siettem mindig jobban és jobban előre, mig végre tágra

nyilt szemmel bámultam egy gyönyörüséges arcu, *óriási* nagyságu és fenséges magatartásu, hófehér márvány alakra: *a kezét felém nyujtó, engem váró Jézus Krisztusra*!

A ki már valaha megjárta azt a kálváriát, hogy egy teljesen idegen, más nyelvü, más szokásu helyen, elhagyatottságban és teljes reménytelenségben küszködik egy óriási fájdalommal, csak annak lehet fogalma arról, hogy *mit* jelent ebben az esetben szemben találni magunkat legkedvesebb régi ismerősünkkel: a jézusi alakkal!! *Kitántorogni egy kérlelhetetlenül rideg arcu földi orvos rémséges diagnózisa után a vigasz nélküli, idegen világba — s pár lépésre megtalálni azt a másik orvost, ki* **örökéletet** *hirdető mosolyával, kitárt karjával dönti halomra az előbbi kegyetlen argumentumokat!!*

Meggyökeresedett lábbal, testben, lélekben remegve, de uj reménynyel, uj hittel álltam a Megváltó biztató alakja előtt, midőn egyszerre forogni kezdett velem az egész templom! Vizióm van — gondoltam magamban — az extázistól vagy a kimerültségtől lázban vagyok! E gyönyörüséges orthodox templom orgonáján megcsendülni hallom a XVI. század lelkesitő zsoltárát: *„erős várunk nekünk az isten . .!"*

Fürkészőleg néztem még egyszer körül a pazar müvészettel ékesitett templomban s még jobban megszédültem! Jézus hatalmas alakja mögött még két szürke márványból faragott embernagyságu szobrot fedeztem fel. Jól ,látok-e? kérdezgettem magamban hiszen ezek is régi kedves ismerősök! Az egyik Luther a bibliával, a másik Melanchton érdekes alakja!

Belekapaszkodtam leányom karjába s szinte félve kérdeztem, hogy hallja-e ő is a mi zsoltárunkat és látja-e velem együtt a reformátorokat . . .?

Hallotta és látta. Tehát nem láz álom, nem vizió, hanem valóság volt az egész. — Ez tehát a cso-

dák városa és ha az, akkor az én betegemmel is csodát fog művelni — s telve emelkedettséggel, ihletéssel és reménységgel siettünk vissza a szanatórium hideg falai közé.

Nálunk nem történt meg a csoda. Látszólag s a világ szerint ítélve a szanatóriumi orvosnak lett igaza. De hogy *ennek dacára* életben maradtam s a gyorsan bekövetkezett katasztrófa után is — a pessimistikus visszaesések ellenére — minduntalan lábra álltam és görcsösen tagadtam a *halál* diagnozisát, azt szellemi vezetőim áldásos befolyása mellett első sorban annak a *kellő pillanatban* jelentkező és óriási impressziót keltő, felém nyúló Jézus szobornak köszönhetem, melyet Isten életem legrémesebb napjában mintegy *rögtöni ellensulyozásául* a lesujtó doktori:ítéletnek, egy mel egséget kisugárzó, müvészies templom keretében állitott elém!!

Tudom, hogy e nélkül is, előbb-utóbb, — a bennem rejlő vallási hajlamnál, egyházam és vezetőim befolyásánál fogva — mostani álláspontomhoz jutottam volna. De hogy micsoda felemelő és egész gyászomra döntő benyomással mentem én ezen impressió folytán *már magába a katasztrófa előtti iszonyu lelki harcba* és küzdelembe — azt csak a velem szenvedő és velem harcoló Úr Isten tudhatja!

S e hatalmas tapasztalaton kivül még egy nagy hálával tartozom az én berlini Jézusomnak, melynek fekete márvány mását bolyongásaim közben megtaláltam a kerepesi temetőben.

Bepillantottam egy percre — mintegy varázsszemüvegen át — a *jövendő átszellemült, költői magaslaton álló protestantizmusába!* Abba az *ujabb* reformációba a mely meleg megértéssel tér vissza életünk nélkülözhetetlen kincséhez: a müvészethez! Bepillantottam ebbe az eszményi modernizmusba, mely tények-

kel bizonyitja, hogy az *eszme magassága, merész szárnyalása és folytonos tisztulása* nem hogy kizárná a „szép“ fogalmát, sőt *szükségszerüen* együtt jár az esztetikai érzés mélységével és melegségével — a gondolat fensége lévén Istennek legnagyobb müvészete! Dokumentálja, hogy nincs az a „racionális“-nak mondott vallási eszme a világon, mely természetszerüleg — a metafizikai irány következtében, mely minden vallásnak elkerülhetetlen tényezője — mellőzhetne egy eszményiesen megfinomult miszticizmust.

A materiálizmus és a *vallási* szabad gondolat között éppen az a különbség van, hogy mig az atheizmus — anyagiasságánál és pessimizmusánál fogva — magában foglalja a ridegséget és ideálizmusnélküliséget, addig a vallási modernizmus, mely tulajdonképen mindegyik protestáns egyháznak többé-kevésbé alapja, éppen nemes idealizmusánál és müvészi érzékénél fogva párositja a korszerü racionális észjárást a metafizikai gondolatokkal.

Nekünk a „természetes“-nek mondott tudomány vagy a „természet“ változhatatlan rendje — melylyel joggal mondunk ellent nehány dogma *szószerinti* magyarázatának — *magasabb eredetü* és *misztikusan fenséges* jelenség, melynek az Isten eszmével kapcsolatos hirdetése megköveteli a müvészi és költői keretet!

Akár Istennek imádom Krisztust, akár Isten legtökéletesebb *fiának*, egy ísteni látnoksággal megáldott vezetőnek, útmutatónak, testvérnek, barátnak vagy legfőbb orvosnak tartom őt, *szent misztérium* ő nekem, kinek képmását semmikép sem nélkülözhetem! Sőt többet mondok. Ha valóságos Istennek tartom Jézust, talán félek őt „faragott“ alakban ábrázolni, fülemben csengve az ősi szózat, hogy csak *lélekben* és *igazságban* szabad a Teremtőt imádni.

De az én Megváltóm alakját — a ki egy életen

keresztül örömben és bánatban kezemnél fogva vezet Istenemhez — okvetlen a közelemben akarom folyton látni, akár csak az apám, anyám, férjem és összes szellemi vezetőim képét!

Szóval bepillantottam a jövő *meleg, szines, művészi* szinvonalon álló protestantizmusába, mely *későn-korán nyitva* tartja költészettől áthatott teplomait, a legtöbbször *gyors segélyt igénylő*, szenvedő emberiség számára!

Képzeletben hallottam szószékén megszólalni a Ferencz Józsefeket, Szász Károlyokat, Baksay Sándorokat, Győri Vilmosokat és Józan Miklósokat, hogy költői lelkük melegét e harmonikus milieu-ben öntsék a hivők szivébe! Láttam feltámadni *Channinget*, a „legracionálisabb"-nak nevezett egyház nagy misztikusát, a mint átszellemült hangon, *Krisztus lábánál* mondja el még egyszer a „láthatatlan egyház„-ról — a túlvilág és az élő emberiség nagyjai, a „szentek" közösségéről — szóló halhatatlan beszédét!!

Hallottam és láttam egy emberfeletti fájdalomtól görcsösen vezettetve és az az érzetem támadt, hogy valamikor talán egy *egész világnak a marcangoló bánata* fogja ehhez az *anyai* melegségü, tárt karu és művészies szinvonalu protestantizmushoz vezetni az emberiséget!

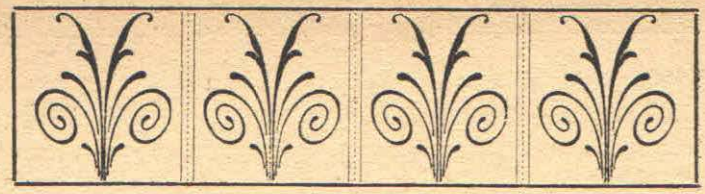

Channing „láthatatlan“ egyháza.

Ugy érzem, hogy e gyászba borult, halottainkat sirató és örökösen „mindszentek“-et ünneplő korszakunkban nem végezhetem be mással könyvemet mint nagy keresztény apostolunknak az *egyetemes* és *láthatatlan* egyházról tartott fantasztikus elmélkedésével, illetőleg annak rövid ismertetésével.

Mint minden középen — a két szélsőség között haladó irányt, úgy Channing reformációját sem tudja a világ hova tenni! A konzervativ kereszténységbe nem merik bele illeszteni modern theológiájánál fogva, a liberális haladáshoz pedig szintén nem akarják besorozni, Channing mélységes hite és fantasztikusan misztikus vonásai miatt, melyeket csak később, mintegy vallásos nézeteinek kiegészitéséül szerzett meg bámulatosan meleg, minden szépség és fenkölt gondolat előtt tárva nyitva álló lelke!

Sokan a protestáns világból ezt a miszticizmusba való lassú, de következetes belemerülést, elmélyedést — mely meg nem változtatta csak *meggazdagitotta* amúgy is magasan szárnyaló theológiáját — hanyatlásnak, visszafelé való hátrálásnak tekintik. Ebben a mai gyászba borult, *mindenáron* vigaszt és misztikus

mélységeket kereső, sőt követelő korszakban mennyire megvilágosodik előttünk az a körülmény, hogy a sorscsapásoktól rohamosan meglepett apostol misztikus mélységekbe való ugynevezett „leszállása" világért sem hanyatlás, hanem egy természetes, előbb utóbb megjövő *szükségszerü* fejlemény, mely egy merész előre lépéssel és gyönyörü fantáziával csap át a „más" világ enyhet adó *magasabb* régióiba!! És ha ezen „átlépés" szükségszerüen egyuttal *haladás* is, következetlenséggel nem lehet ezt a mindenben haladást hirdető prófétát vádolni!

Alexander Bernát Shakespeare magyarázataiban hatalmas erővel vázolta, hogy az igazi nagy szabásu lélek — mint maga Shakespeare is — *alkotó ereje teljességében* is folyton fejlődést és haladást, tehát egy bizonyos logikus határok közötti *változást* produkál. Ez tehát nem következetlenség, hanem inkább mindig jobban kialakuló egyéniség.

Channing lelkének legvégső *felemelkedését* legelragadóbban jelképezi a *láthatatlan egyházról* szóló átszellemült beszéde. Ehhez hasonló merész szárnyalásu, költői magaslaton álló, fényes fantáziáju, saját fenséges gondolataitól szinte megittasult munkát csak *egyet* találhatunk: Prohászka „A túlvilág tornácaiban" cimü örök szép munkáját.

Hogy maga az előkelő fordító és legtökéletesebb ismertető: Ferencz József püspök szavait idézzem, közlöm a gyönyörü s az egész szabadelvü kereszténység táglátkörüségét jelképező előszóból a következő sorokat. „Végre ezen utolsó beszédben prófétai lelkétől elragadtatva a visiók honába emelkedik Channing! E beszédében felmagasztosult hittel vallja, hogy a *menynyben* és *földön* levő keresztények *egy* családot alkotnak közös fejük: a *Jézus Krisztus* alatt, kinek nincs szentebb elhivatása megdicsőült állapotában sem, minthogy

testvéreit egy *egyetemes egyházban*, egy *tökéletes községgé* szervezze, *a világ egyetem folyton terjedő szépsége s az isteni jelenlét állandó fénye mellett* . . . Szemben a természettudományok materializmusra hajló irányával Channing idealizmusa, az ő tiszta theizmusával megbecsülhetetlen szolgálatot tehet az *egész keresztény világnak*, mert semmi sincs távolabb Channingtől mint a *felekezetiesség!* stb.

Ime ez a rövid néhány sor teljesen kifejezi mily nagy súlyt fektet még a mai unitarizmus is Channing egyéniségére és utolsó fenséges beszédére, melynek humánus célja, hogy *sorscsapásaink közepette mindnyájan felemelkedjünk* a kellő magaslatra és a lélek *kötelés* és *szükséges* extázisával higyjük nem csak a halottainkkal való viszontlátás, hanem a folytonos *együttélés* és *együttérzés* lehetőségét is! Van-e ennél nagyobb áldás és melegebb vigasz az *igazán* gyászoló szivre nézve?!

Ne mondja senki, hogy „nagyon szerettem az elhaltat — de viszontlátásban, halhatatlanságban *nem tudok* hinni." Az *igazi* mélységes szeretet és a *valóságos* meleg sziv *megköveteli* embertársai számára a halhatatlanságot! Igazi nagyszabásu, *másokért* élő altruista lélek a szó teljes értelmében nem élhet a halhatatlanság hite nélkül és nem tud nélküle a *saját magának megfelelő* magasabb müveltségre szert tenni.

„Barátim" mondja a jelzett beszédben Channing „nem foglalkoznám oly hosszasan a menynyben és a földön levő kereszténység ezen közösségével, ha nem tartanám ezen igazságot *gyakorlati* szempontból is kiválóan fontosnak. Némelyek egy tanitást sem tartanak gyakorlatinak a közönséges kötelességek aprólékosságig menő fejtegetésén kivül. Pedig tényleg a vallásban azok a leggyakorlatiasabb szemlélődések, a melyek a *legnemesebb* érzelmeket ébresztik fel és a cselekedetek leg-

nemesebb rugóit érintik. És a most fejtegetett tárgy kiválóan alkalmas a szellemi világról való meggyőződésünknek életet és elevenséget adni s lelkünket felül emelni a pórias gondolkodás módon, a melybe oly hajlandó elsülyedni. A mennynek vonzó erőt az ottlevő lények adnak. S habár az Isten jelenlétének gondolata elégséges lángra lobbantani mi bennünk a menny iránti forró vágyat, mindazáltal ezt nagyban elősegiti az a meggyőződés, hogy *a mi Atyánk házát úgy tekintjük, mint hajlékát mindazon kitünőségeknek, a kiknek élete e földet megszentelte!!*

Szerencsétlenségünkre azonban az ily természetü szemlélődés sokak előtt nem csak minden gyakorlati hasznot nélkülöznek, hanem a képzelődés valótlan költeményeinek tetszenek. Ezek előtt minden, a mi jelen tapasztalatunk körén *kivül* esik, csak képzelődés Rájok nézve a szellemi világ nem létezik. És a magasabb rendü lények eszméjét csak kétkedve fogadják! Pedig míly hasonlithatatlan méltóságu az egyetemes egyház amint *mi* azt tárgyaljuk! *Terjedelmére* nézve minden más társulatot felülmul, a maga széles körébe gyüjtvén az Isten trónja körül tökéletesekké lett szellemeket, szent embereket és az Atya gyermekeit minden nemzetből! *Tartósságára* nézve nem csak az idők rázkódásait kiállotta, tulélvén birodalmakat és államokat, a melyekben gyökeret vert s azoknak lehanyatlása után még most is elévülhetlen teljességben virágozván, hanem hivatva van a természeti világ jelen rendjét is tulélni s dicsőségről-dicsőségre haladni a világ egyetem régióiban, annak minden változásai között.

Mily örvendeztető a bizalom, hogy *mi már most egy oly királyságnak vagyunk polgárai, a mely örökre állandó; tagjai egy oly közönségnek, mely soha el nem mulható élet elve szerint van szervezve!*"

Ime a sokak szerint „rideg racionalista“ reformátor *meleg szeretet* szülte óriási fantáziája!!

Hogy Channing milyen igazságos és semmitől nem félő, egyenes lelkü, *igazi szabadságtól* áthatott igazságkutató — ki átszellemült miszticizmusánál fogva nem csak a reformáció szépségeit tartja érdemesnek befogadni — legjobban mutatja következő becsületes bátor bevallása.

„Midőn a földön és a mennyben levő keresztények közötti egyesülés reményéről beszélek, legyen szabad meg vallanom, hogy ezen tárgyat illető érzelmeim kivàlóan megszilárdultak lelkemben katholikus országok látogatása által. A reformáció rohamos és kiméletlen heve számos elvet és gyakorlatot megvetett, a melyek tiszteletünket és utánzásunkat megérdemlik. A katholikus egyház, a mint tudva van, az elköltözött szentek (vagyis kiváló emberek) emlékét nagy tisztelettel ápolja s azoknak barátságát keresi. S mindamellett, hogy vallásuk ezen iránya számos babonát szült, bölcsen cselekedtek, arra törekedvén, hogy megsokszorozzák az élet fájának ezen csiráit, az által, hogy fenntartották azon szent férfiak és nők példáit a kiknek a kereszténység a maga tavasz korában oly sokat köszönhetett.

Ezen tartományokba én is jó adagával léptem a közönynek. De a midőn a szobrok és festmények figyelmemet felébresztették s lelkemet Krisztusnak az egyház első korszakbeli hü követőire vonták, midőn anyjának Máriának égies szeretetén elmerengtem, midőn főleg a vértanut az ő utolsó órájában szemléltem *és láttam csodásan összevegyülni arcán a kereszthalál kinjával a halhatatlanság öröme, a rendithetetlen bizalom, nyugodt állhatatosság, hősi bátorság és gyengéden megbocsátó szeretet ragyogó sugárait* — jobban éreztem, mint bármikor azelőtt, hogy ezeknek az első tanitványoknak méltó igényök van a mi hálás szeretetünkre. Örömö-

met találtam abban, hogy ugyanazon egy fő iránti tisztelet által velők *egygyé* lehetek s jóllehet most az időben távol vagyok is tőlük, reméltem, hogy *egy napon megköszönhetem nekik hüségöket azon dicső evangéliumhoz*, mely az én minden reményeimet kifejlesztette!"

Meglehet, hogy a nagy többség szinte megütközik ezen szokatlanul *önzetlen* igazság érzeten. De legyen szabad hangsúlyoznom, hogy szerintem éppen *ez* a vonás a legmonumentálisabb Channing lelkében! Mert, hogy a reformáció lelke a szabadelvü áramlatokban és gondolatokban feltudja fedezni az igazat és szépet — az csak nagyon természetes és magától értetődő, lévén ez a szellem ís a szabadság szülötte! De, hogy merész és egyoldalu utjában úgy megőrizze tárgyilagosságát és *minden irányra kiterjedő* igazságérzetét, hogy igy meg tudja és megmerje hajtani zászlaját a látszólag ellenlábas irányzat előtt is — ez már nem közönséges és magától értetődő tulajdonság, hanem valóságos krisztusi magaslat. — Én legalább évről-évre jobban bámulom és jobban átérzem Channing csodálatosan meleg kereszténységét.

Egyik nagyszabásu beszédében nem győz egy hires *kálvinista* predikátort, — kinek tiszteletére tartja az egész egyházi beszédet — dicsőiteni. Egy másik munkájában rámutat *Fenelon* halhatatlan nagyságára és egy kiváló irodalmi termékére.

„Szivünkből üdvözöljük" mondja Channing a „szóban levő könyvet, mivel ez egy tiszta keblü és gazdag lelkü férfiu müve. Hozzá tesszük most azt is, hogy nem kevésbbé örülünk e münek azért mert egy katholikusé. Sőt ezért talán méginkább méltányoljuk, mert mi azt óhajtjuk, hogy a protestantizmus bölcsebbé és türelmesebbé tegyen és erre nézve nem ismerünk jobb tanitót Fenelon jelleménél. *Egy olyan férfiu mint Fenelon elégséges arra, hogy szeretettel öleljük magunkhoz az*

egész testületet, a melyhez ő tartozott. Az ő erényei védpajzsul szolgálhatnak azon számtalan és minden megválogatás nélküli kárhoztatások ellen, a melyeket a protestans túlbuzgóság oly gyakran szórt a katholikus egyház ellen. A ki meggondolja, hogy a katholikus egyház több mint száz millió lelket számlál tagjai közé, talán többet, mint a többi keresztény egyházak együtt, kénytelen megdöbbeni, azon kárhoztató ítélet miatt, a melylyel az emberiségnek ily jelentékeny részét gyakorta illették. Ideje, hogy több méltányossággal viseltessenek a többi egyházak ezen régi és kiterjedt testület iránt. A katholikus egyház megszámlálhatatlan egyént tud felmutatni, kik a legnagyobbb és legjobb emberek közé tartoztak e földön és ez elég bizonyság arra, hogy az idvesség minden eszközeivel bir. Ki az a ki hallva azt a megvetést, a melylyel némelyek a katholikus egyházról szólnak így ne kiáltson fel: hogyan, hát *Nagy Károly, Alfréd, Rafhael, Michel Angelo, Tasso, Bossuet, Pascal, Des Cartes* nem katholikusok voltak-e?!"

Ime a krisztusi prédikátor a ki *saját egyháza* előtt tart védő beszédet a méltatlanul megsértett testvér-egyház érdekében! Mekkora szabadság és mekkora bátorság! Ha ez nem volt igaz kereszténylélek hát akkor egyáltalában nem volt soha és nem is lesz soha Krisztus Urunknak valódi követője!

Csakhogy ez a minden irány szépsége és igazsága felé forduló meleg szeretete, viszont a *bárhol* felfedezett igazságtalanság és tökéletlenség kárhoztatása okozza a gondolkodni nem szerető nagy közönség előtt való népszerütlenégét is! És ez oly természetes! *Sehova* sem tartozik kizárólagosan — bár a szétszórt szépségek miatt *mindenütt* otthon érzi magát — s így *senki* sem tartja magáénak a helyett, hogy *mindenki* a szivére ölelné!!

De az a néhány tisztelője a kik megtudják neki „bocsátani“ határtalan meleg szivét és minden igazi szépséget átölelő megittasult lelkét — azok egy *örökkévalóságra* szóló szeretettel csüggnek csodálatosan krisztusi alakján és ezáltal nem csak *hiszik* de szinte *átérzik* azt a vele való folytonos lelki összeköttetést a melyről ő olyan fanatikus meggyőződéssel tudott beszélni!

És hogy végül teljesen visszatérjek az ő kedvenc „láthatatlan“ egyházára, idézem a megtört, fiát gyászoló s már halálnak vált Channing végbucsuját, gyönyörü hattyudalát, melyet mintha valóban az ő ideális otthonából küldene le számunkra, hogy uj hitet, uj reménységet nyujtson, korunk áldott lelkü, nagy vigasztalóival versenyre kelve!

„*Egy test és egy lélek vagytok*! Krisztusnak *egy* nem több egyháza van. A keresztények mindnyájan *egy* közönséget alkotnak. Legyenek bár szétszakadozva, elkülönözve, megoszolva: *egy* főhöz való tartozásukban, *egy* hit és szellem osztályosságában *egy* oly egyesitő elvet birnak, a mely jóllehet most nem méltányoltatik eléggé, soha meg nem semmisíttethetik és a mely végre is minden hivőt feloldhatatlanul *eggyé* fog forrasztani! *A keresztény vallásnak mint a szeretet vallásának természete hozza magával, hogy a kik azt elfogadják egy társaságot formáljanak.*

Ha már a keresztények egyetlen egy testületet alkotnak, ebből következik, hogy nemcsak a különböző nevezetü s a világon szétszórtan levő keresztények vannak egymással közeli viszonyban, hanem az *égiekkel* is szoros összeköttetésben állnak! Mindnyájan egyformán a krisztusi lévén, a keresztények a földön ugy, mint a menynyben szükségkép bele vannak foglalva amaz *egy* testbe, a melyet ugyanaz a fiusági szellem hat át, a mely az Isten gyermekeinek egész nagy családját

lelkesiti! Következőleg ezek egymáshoz a legbensőbb viszonyban állanak most is mindenütt. Ezt a tant fejezi ki a szentirásnak gondolatban és nyelvben egyaránt kiválóan nagyszerü és emelkedett helye a zsidókhoz irt levélben, a hol az iró igy szól: „Járultok a Sion hegyéhez és az élő Isten városához, a menynyei Jeruzsalemhez és a sok ezer angyalokhoz a közönséges gyüléshez és az első szülötteknek gyülekezetekhöz, kik beirattak menynyben és a mindeneknek birájukhoz az Istenhez és a tökéletesekké lett igazaknak lelkekhez.“ Más szavakkal: a Krisztus egyházával való lelki egyesületnél fogva a szentekkel való benső és valódi közösségbe léptünk, mely annál erősebb és kiterjedettebb lesz, minél közelebb jutunk mi és ők a mennyei dicsőség felé.“

„Midőn mi a hit és remény által magunkat azon világba helyezzük át, hol az emberi természet minden büntől és fájdalomtól ment és ott látjuk *minden idők és országok* jó, igaz bölcs és kegyes lelkeit — egy sokaságot, melyet senki meg nem számlálhat — *uj életre, uj erőre, uj barátságra, a megmérhetetlen teremtés uj szemlélésére, a magasabb rendü lényekkel és Istennel együtt munkáló szeretet uj szolgálatára lelkesülve* — oh, akkor nyilvánvalóvá lesz előttünk a *halhatatlanság megható magasztossága*, akkor hálás szivvel érezzük, hogy a léleknek ezen szülőhelye és iskolája méltó az ő isteni teremtőjéhez és a maga felséges rendeltetéséhez.

Ennek okáért szilárd és örömteljes bizalommal hordozzunk el minden szenvedést, minden veszteséget, teljesitsünk minden kötelességet, fogadjunk el minden áldozattételt, töltsük be az egyetemes és *részrehajlatlan* szeretet törvényét s mint *saját ügyünket* karoljuk fel az *igazság, jog, emberiesség, szabadság* és *szentség* ügyét, a mely minden jók ügye lévén, nem lehet, hogy a go-

noszság minden hatalmán győzelemre jusson! Erősödjünk meg abban a boldogító meggyőződésben, hogy minket *mindenütt* és *mindenkor* átkarol, áthat, őriz, vezérel és fentart az Atya és Barát hatalma, a kik rólunk *soha* megnem feledkezhetnek és hogy *mindazok a lelkek, a kik a földön a legtökéletesebb Egy-et keresni, ismerni, szeretni és szolgálni kezdették, az égi hazában ismét egyesülnek s üdvözölve lesznek együttesen a világegyetem szabadságában és az ő jelenlétének állandó világában.*"

E rendithetetlen hiten és költői exaltáción felépült megható beszéd egy csapással magyarázza meg számunkra ama *legmerészebb* krisztusi állitást: hogy a szellemiekben élő lelkek *legsulyosabb* keresztviselése is tulajdonképen — „könnyü" és „gyönyörüséges".

Ha pedig igaz filozófiánknak azon legutóbbi gondolata, hogy a lelki életet élő ember nemesebb, nagy célokat szolgáló fantáziája tulajdonképen *intuicióból*, ösztönszerü *megérzésből* ered, akkor Channing *egész világot* szolgáló hatalmas fantáziája — *pozitiv* értéket képvisel a szenvedő, hajótörött emberiség számára!

TARTALOM:

Oldal.

A nők szavazatjoga 7
Nők a politikában 14
A nőmozgalom egy kérdéséről 18
Még egy szó a nő választójogához 25
A szociális munkát végző asszony 27
A nők igazi hivatása 30
A nők és a vallás 35
A theizmus eszméje a filozófia történelmében . . 38
A szabadelvü theológia előnye korunk szociális áramlataira nézve 54
A vallási modernizmus hatalma 65
Az „Übermensch" eszméje a szabadelvü kereszténységben 77
80 év Krisztus szellemében 85
Tolstoj tragédiája 89
A müvészet és a „laikusok" 93
Modern irányok — konzervativ bünök 95
Cicely Corbett dr. és Helga Gill dr. 101
A berni büró magyar nő tagja . . . . . , . 104
A békemozgalomról 106
A béke ünnepén. 111
A békemozgalom a hazafias és vallásos eszme szolgálatában 123
Az Andesek Krisztusa 136
„Utópiák"-ról 143
Mohamedanizmus és kereszténység 151
A belföldi leánykereskedelem ellen 154

Gyökeres reform 166
Az intellektualizmus öl 170
Prohászka Ottokár 174
Nagyheti elmélkedések 181
A mértéktartásról 186
Krisztus szelleme Foerster szociálpedagógiájában 190
Magánügy-e a vallásoktatás? 200
A jövő legsürgősebb feladata 206
Háboru és cselédkérdés 214
Magyar nők a békéért 223
A háboru és az anyák 226
A béke eszme terjedése egyházunkban 234
Bibliamagyarázat 239
A szenvedés müvészete 245
A temető filozófiája 254
A „berlini" Jézus 271
Channing „láthatatlan" egyháza 276